

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

მაცნე

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

4. 1985

149.9206

252578

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“

ეკონომიკისა და საზღვაო სერია, 1985, № 4

საქართველოს
საბჭოთავო
საზღვრო

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

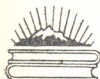
(47-93)06
2-42

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

252.578

СЕРИЯ
ЭКОНОМИКИ И
ПРАВА

ჟურნალი დაარსებულია 1980 წელს
Журнал основан в 1980 году
გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Выходит раз в 3 месяца

4. 1985

გამომცემლობა „მეცნიერება“
ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»

თბილისი
ТБИЛИСИ

სარედაქციო კოლეგია: ა. გუნია (რედაქტორი), ო. გამყრე-
ლიძე, მ. გველესიანი, პ. გუგუშვილი, გ. თოდუა, თ. ლილუაშვილი, გ. ნადარეი-
შვილი, ი. ფუტყარაძე, თ. შავგულიძე (რედაქტორის მოადგილე), თ. ჩიკვაძე
(რედაქტორის მოადგილე), ლ. ჩიქავა.

პასუხისმგებელი მდივანი ა. შენგელია

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Гунья А. Л. (редактор), Гамкrelidze
О. К., Гвелеснани М. И., Гугушвили П. В., Тодуа Г. С., Лилуашвили Т. С., Нада-
реишвили Г. Н., Путқарадзе Я. В., Чикава Л. Л., Чикваидзе Т. Н., (зам редакто-
ра), Шавгулидзе Т. Г. (зам редактора).

Ответственный секретарь А. Л. Шенгелия

© „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაგნე“,
ვეონომიკისა და სამართლის სერია, 1985, № 4.

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 380007, მახარაძის ქ. № 14

Адрес редакции: Тбилиси, 380007, ул. Махарадзе, 14

ტელეფონი 93-22-60 телефон

გადაეცა წარმოებას 27.9.85; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 11.12.85; შეკვ. № 3159; ანაწილის
ზომა 7×12; ქაღალდის ზომა 70×108¹/₁₆; მაღალი ბეჭედი; პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 10,2;
პირ. სად. გატარება 10,5; სააღრიცხვო-სავაჭრომცემლო თაბახი 8,1; უე 15354; ტირაჟი 1109;

ფასი 85 კაპ.

*
გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мециниереба», Тблнлиси, 380060, ул. Кутузова, 19

✱
საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

შინაარსი

ეკონომიკა

თ. ბერიძე, რეგიონის ანალიზის მეთოდოლოგიური წანამძღვრების შესახებ პოლიტიკურ ეკონომიაში	5
ლ. გვინეტაძე, სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსი და ძირითადი მიმართულებანი	13
3. მიწინა, ნ. არაბაძე, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტიანობა	21
ლ. ძვინაძე, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესი: ხელის შრომის ავტომატიზაცია და მექანიზაციის პრობლემა საქართველოს სსრ მანქანათმშენებლობაში	31
თ. ლორთქიფანიძე, ნ. ცომაია, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარება და წარმოების ეფექტიანობა	36
ნ. ბაბრატონი, სოციალისტური საზოგადოების საკრედიტო მექანიზმი	47
რ. აბისაძე, შრომის ელექტროაღჭურვილობა და პროდუქციის ელექტროტევადობა საქართველოს სსრ მრეწველობაში	53
ბ. იოსელიანი, სახალხო მოხმარების საქონლის წარმოების დაგეგმვის სრულყოფისათვის	67
ბ. ბრიგვაძე, საქართველოს პურსაცხოში მრეწველობა დიდი სამამულო ომის პერიოდში (1941—1945 წწ.)	72
მ. ჯიბუტი, საბჭოთა ეკონომიკური მეცნიერების სათავეებთან (ა. ვოზნესენსკის რჩეულ ეკონომიკურ თხზულებათა გამოსვლასთან დაკავშირებით)	79

სამართალი

დ. ფურცელაძე, ვახტანგ მეექვსის კორპუსის ეროვნული კანონმდებლობიდან	84
ბ. ზომიძე, დანაშაულის სუბიექტური მხარე ქართულ სამართალში	99
თ. შავგულაძე, მართლმწიგნება და სამართლებრივი აღზრდის ამოცანები სკკ XXVI ყრილობისა და სკკ ც-ის 1983 წ. ივნისის პლენუმის გადაწყვეტილებათა შესახებ	102
თ. ლილუაშვილი, სამართლის როლი სასურსათო პროგრამის განხორციელების საქმეში	108
ი. ფუტყაძე, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სამართლებრივი რეგულირების სრულყოფის კონსტიტუციური საფუძვლები	112
ლ. სურგულაძე, ხისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა საქმიან სამართალდარღვევებისათვის	116

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

Т. А. БЕРИДЗЕ, О методологических предпосылках анализа региона в политической экономии	5
Л. И. ГВЕНЕТАДЗЕ, Сущность индустриализации сельского хозяйства и ее основные направления	12
В. В. МИШИНА, Н. Г. АРЕВАДЗЕ, Социально-экономическая эффективность научно-технического процесса	21
Л. А. КВАРИАНИ, Научно-технический прогресс: проблема механизации и автоматизации ручного труда в машиностроении Грузинской ССР	31
Т. Д. ЛОРДКИПАНИДЗЕ, Н. П. ЦОМАЯ, Ускорение научно-технического прогресса и эффективность производства	36
Н. Н. БАГРАТИОНИ, Кредитный механизм социалистического общества	47
Р. Б. АБЕСАДЗЕ, Электровооруженность труда и электроемкость продукции в промышленности Грузинской ССР	53
К. А. ИОСЕЛИАНИ, Совершенствование планирования производства товаров народного потребления	67
Г. А. БРЕГВАДЗЕ, Хлебопекарное производство в годы Великой Отечественной войны (1941—1945 гг.)	72
М. Ч. ДЖИБУТИ, У истоков советской экономической науки (в связи с выходом в свет избранных экономических сочинений А. А. Вознесенского)	79

П Р А В О

Д. Л. ПУРЦЕЛАДЗЕ, Из национального законодательства корпуса Вахтанга VI	84
Б. И. ЗОИДЗЕ, Субъективная сторона преступления в грузинском праве	99
Т. ШАВГУЛИДЗЕ, Правосознание и задачи правового воспитания в соответствии с решениями XXVI съезда КПСС и июньского (1983 г.) Пленума ЦК КПСС	102
Т. А. ЛИЛУАШВИЛИ, Роль права в деле осуществления Продовольственной программы	108
ПУТКАРАДЗЕ, Конституционные основы совершенствования правового регулирования общественных отношений	112
Л. И. СУРГУЛАДЗЕ, Уголовная ответственность за врачебные правонарушения	115

Т. А. БЕРИДЗЕ

О МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПРЕДПОСЫЛКАХ АНАЛИЗА РЕГИОНА В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИИ

Единственно правильным и плодотворным подходом к анализу механизма функционирования и развития социалистических производственных отношений является учет их органической целостности¹. Лишь в определенной системе (целостности) производственные отношения образуют качественно особый и самостоятельный предмет исследования, исторически определенную структуру общества².

Одной из глубинных, сущностных характеристик развитого социализма является превращение его в целостную систему, органически взаимосвязанные элементы которой функционируют и развиваются в строгой субординации. Органическая целостность социалистических производственных отношений исторически и логически определена завершением перестройки общественных отношений на социалистических началах, формированием собственной основы социализма, которая является его собственным продуктом, а не просто результатом революционных преобразований на базе унаследованных от капитализма производительных сил. Исследование экономики развитого социализма позволило выявить новые категории и понятия: развитие социализма на собственной основе, единый народнохозяйственный комплекс (ЕНХК), хозяйственный механизм, эффективность в широком плане, конечные народнохозяйственные результаты. Развитой социализм представляет для политической экономии такой зрелый объект, который позволяет отразить его глубже, богаче.

Функционирование и развитие социализма в состоянии органического целого означает возрастание роли интегративного свойства экономической системы социализма, связанного, прежде всего с сущностью основного производственного отношения и действием основного экономического закона социализма.

Классический пример использования этого компонента метода материалистической диалектики дан в «Капитале» К. Маркса, где сквозь призму целостности рассмотрены элементы механизма функционирования капиталистического способа производства. Он писал, что производственные отношения являются органической системой, диалектическое расчленение которой на части предусматривает выделение в ней промежуточных звеньев, первичных, вторичных и вообще производных производственных отношений. К. Маркс в «Капитале» отразил всю «многослойность», «многомерность»³ капиталистического способа производства. В нем нашли отражение и отношения

¹ «В каждом обществе, — писал К. Маркс, — производственные отношения образуют некоторое единое целое» (Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд., т. 4, с. 133). Принцип целостности, используемый в исследовании, неизбежно связан с сущностью производственных отношений.

² См.: Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд., т. 25, ч. II, с. 385.

³ См.: Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд., т. 12, с. 736.

собственности, и субъекты отношений, и экономические интересы, и фазы воспроизводства, и материально-вещественная основа, и формы труда, и формы продукта, и экономические законы — вся многогранная совокупность отношений в единстве ее сущности и проявления.

Необходимость использования этого компонента в процессе исследования проблем социалистического производства обусловлена еще и тем, что оно имеет непосредственно общественный характер, проявляющийся и в наличии в их системе центрального организатора (общенародный экономический центр), который руководит деятельностью всего экономического организма. Такая роль социалистической экономики требует народнохозяйственного подхода к анализу экономической системы социализма. Общественное производство как ЕНХК страны — таков логический уровень исходного рассмотрения социалистической экономической системы.

Внутренняя структура социалистического производства включает определенное организационно-техническое и экономическое членение, которое играет существенную роль в функционировании социалистического хозяйственного организма и поэтому должно занимать определенное место в его теоретической модели. Даже в условиях развитого социализма в силу неодинакового уровня общественного характера производства в различных его сферах и звеньях сохраняется необходимость использования тех или иных форм относительного экономического обособления. Однако такое обособление относится к верхним «слоям» экономических отношений, ближе стоящих к поверхности явлений. Оно не затрагивает основной и самой глубокой сути социализма, заключенной в общественном производстве как органическом целом. Последнее поэтому должно быть исходным пунктом теоретического анализа.

Целостной является та система, которой присущи интегративные качества и свойства, несводимые к сумме качеств и свойств ее частей. Таким интегративным свойством системы производственных отношений социализма является общая направленность ее развития на возрастание материального благосостояния и всестороннее развитие личности всех членов социалистического общества.

Целое невозможно понять без части, так же как и часть — без целого. Целое, будучи само частью какого-то целого, образуется в результате органической связи соответствующих частей. Наличие связей между частями делает возможным их взаимодействие. Поэтому о целом можно судить как о результате взаимодействия его частей, т. е. как о возникшем ином, отличном от частей качества. Поэтому его свойства несводимы к свойствам частей, как и свойство части несводимы к свойствам целого. Отсюда следует вывод, что целое — это качественная определенность, которая возникла в результате связей между частями (элементами) и их взаимодействия. Соотношение целого и части является исходным в анализе систем (в том числе и системы производственных отношений).

Подход к производственным отношениям как к органическому целому задает принципиальную ориентацию научному исследованию, предопределяет форму научного результата: системный характер самой истины⁴. Однако метод политической экономии, отражая в определенном смысле свой объект, также является системой и должен ис-

⁴ «Вся доступная нам природа, — писал Ф. Энгельс, — образует некую систему, некую совокупную связь тел, причем мы понимаем здесь под словом тело все материальные реальности, начиная от звезды и кончая атомом...» Маркс К, Эн-

следоваться и использоваться как система. Поэтому, говоря о методе политической экономии, необходимо помнить, что речь идет о нем как о расчлененной системе. Следует подчеркнуть, что выработка специфических методов анализа экономической действительности должна быть результатом исследования реального социализма, его производственных отношений. Создание специфического метода анализа — задача, не предшествующая познанию, а диалектически связанная с ним. Выработать метод анализа социалистической экономики — это значит познать ее основную структуру. А частнонаучные средства познания должны вообще формироваться лишь в ходе конкретного экономического исследования как переработка основных положений экономической теории в принципы познания ее предмета⁵, т. е. метод политической экономии обусловлен ее предметом.

В политической экономии социализма, наряду с другими методами, активно разрабатывается метод структурных уровней⁶. Он фиксирует несводимость структурных уровней друг к другу как методологический принцип⁷. Каждый данный уровень, находясь в определенной субординации с другими, представляет особую специфическую целостность, которая не является «следствием» целостности других уровней, именно в этом смысле употребляется понятие несводимости их свойств, отношений, законов, выражающих сущности разного порядка.

Подход, основанный на использовании метода структурных уровней, соединяет в себе два методологических принципа постижения сущности производственных отношений: аспект субъектов отношений и аспект разных глубин сущности и явления (разных уровней абстракции).

Аксиомой является положение, что метод познания един, но он имеет разные преломления в зависимости от того, исследуется ли вся система в целом, или отдельный ее элемент, насколько она сложна и на какой стадии в своем развитии она находится, каковы цели анализа и т. д.⁸ Овладение универсальным диалектическим методом как системой не освобождает от необходимости овладения специальными методами исследования специфического предмета. Экономическая наука стремится к познанию логики хозяйственного бытия и отражает ее, используя особые методы расчленения объекта.

Важнейшей предпосылкой теоретического анализа функционирования социалистической экономики является представление о ней как о сложной социальной системе, в которую входит большое количество

гельс Ф. Соч., 2-е изд., т. 20, с. 392). Непосредственным следствием этого является системность знания.

⁵ См.: Метод политической экономии социализма, под ред. В. Н. Черковца, А. А. Сергеева, М., с. 68.

⁶ Наиболее развернутая характеристика метода структурных уровней применительно к проблемам политической экономии дана в работе А. А. Сергеева. Структура производственных отношений социализма, М., 1979, с. 64—127.

⁷ См.: А. А. Сергеев, Структура..., с. 69.

⁸ «...Разве характер самого предмета не должен оказывать никакого, даже самого ничтожного, влияния на исследование?... И разве способ исследования не должен изменяться вместе с предметом? (Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд., т. I, с. 7—8). Никакой метод сам по себе не даст гарантии правильности выводов из его приложения, если игнорируется своеобразие изучаемого предмета (см.: Черковец В. Н. О методологических принципах политической экономии как научной системы, М., 1965, с. 120).

разнокачественных элементов. Она является многоуровневой, иерархически организованной системой взаимодействующих субъектов социалистического хозяйствования, находящихся на разных уровнях народнохозяйственной иерархии. Экономические отношения, которые складываются между объектами разных уровней, с известной условностью можно назвать «вертикальными» производственными отношениями, а отношения между объектами одного уровня — «горизонтальными».

Исследуя социалистическое производство, мы имеем дело не с одним целым или одним уровнем целостности, а с различными «срезами» с этого объекта, в каждом из которых заложен код всеобщего. Степень анализа и синтеза этих «срезов», достоверность полученных результатов во многом зависит от уровня методологической оснащенности науки.

Применение метода структурных уровней в исследовании структуры производственных отношений выступает как одна из самых важных методологических основ анализа капиталистического способа производства. В процессе его исследования К. Маркс показывает, что каждое состояние производственных отношений базируется на предыдущем и обуславливает последующее, каждое состояние производственных отношений выступает как определенный уровень в их развитии. Далее показывается, что специфику определенной системы производственных отношений, ее внутреннюю структуру и функции отдельных элементов можно правильно понять только на основе ее сопоставления с теми системами, из которых она развилась. К. Маркс доказывает существование промежуточных звеньев, **модифицирующих** экономические законы. Раскрывая структуру уровней, К. Маркс подготавливает основу для решения гораздо более широкого круга задач экономической действительности капитализма.

Необходимость учета различных уровней в системе социалистических производственных отношений неоднократно подчеркивалась в экономической литературе⁹. Анализ уровней производственных отношений социализма помогает определить общую стратегию и направления научных исследований как в области научной системы политической экономии, так и в области теории управления производством. Наконец, применение метода уровней обеспечивает аспектную чистоту анализа, отражает сложность, многоплановость изучаемого объекта — производственных отношений, их сложную, многоуровневую структуру.

Предметом политической экономии являются производственные отношения, а вернее, их система¹⁰. Политико-экономическое исследование должно охватить производственные отношения социализма во

⁹ См., например, Цаголов Н. А. Полный хозрасчет, закон стоимости и планомерность социалистического производства, Вестн. МГУ, сер. VII, Экономика, 1966, № 1; Сергеев А. А. Структурные ступени производственных отношений социализма. Вестн. МГУ, сер. VII, Экономика, 1968, № 1; Черковец В. Н. Вопросы анализа социалистических производственных отношений как системы. «Вопросы экономики», 1969, № 9; Абалкин Л. И. Политическая экономия и экономическая политика. М., 1970; Куликов В. В. Товарные отношения в мировом социалистическом хозяйстве. М., 1972; Агеев В. М. Методологические и теоретические проблемы основного экономического закона социализма. М., 1973 и др.

¹⁰ В. И. Ленин указывал, что термин «производственные отношения» «без добавления слов «система» и т. п. (отношений) не указывает на нечто законченное и цельное» (См.: Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 6, с. 222).

всем их богатстве и многообразии, т. е. исследование может и должно дополняться разными аспектами, определяемыми поставленными задачами. При этом каждый аспект анализа дает возможность рассмотреть структуру производственных отношений с определенной стороны (плоскости), дополняя тем самым другие аспекты. И именно в своей совокупности различные аспекты исследования дают целостное представление о производственных отношениях как сложной системе с многомерной структурой. В предмет исследования должна включаться не только сущность, т. е. не только экономические законы, но и особые формы их проявления на различных уровнях организации общественного производства¹¹. Расширение предмета политической экономии в этом смысле имеет реальные точки опоры, это связано прежде всего с тем, что в современных условиях повышается интенсивность связей производственных отношений (характерный признак этапа развитого социализма)¹². Исключить из предмета исследования имманентные производственным отношениям формы их проявления и использования — значит отказаться от познания реального механизма функционирования и развития общественного производства. К познанию сущности производственных отношений надо идти через исследование общественных свойств вещей, т. е. вскрывать содержание через исследование форм его проявления.

Только раскрыв конкретные формы проявления экономических (производственных) отношений, формы их реализации в сложной и противоречивой деятельности, можно понять действительную взаимосвязь всех производственных отношений социализма. Ориентация исследований в большей мере, чем в политической экономии капитализма, на конкретные экономические формы, в которых проявляются экономические законы в непосредственной хозяйственной практике — такова специфическая черта метода политической экономии социализма¹³.

Для понимания основ концепции о расширении предмета политической экономии важен учет еще одного обстоятельства. Система социалистических производственных отношений по сравнению с предшествующими системами более высокого порядка. В ней появляются структурные элементы, не свойственные другим системам¹⁴. Включение в предмет исследования различных форм проявления производственных отношений делает обоснованной постановку об общих и специальных исследованиях в составе политической экономии социализма¹⁵. Общие исследования имеют своим объектом систему производ-

¹¹ «Закон находится... не по ту сторону явления, а непосредственно наличен в нем», «...закон...проявляется в явлении» (Гегель. Соч., т. V, с. 602; т. IV, с. 135) В. И. Ленин отмечал, что «Форма существенна. Сущность сформирована» (Ленин В. И. Полн. соч. собр. т. 29, с. 129).

¹² Понятие интенсивности производственных отношений раскрыто в статье Н. А. Цаголова, Методологические проблемы концепции развитого социализма, Вестн. Моск. у-та, серия 6, Экономика, 1982, № 1, с. 6—10).

¹³ См.: Метод политической экономии социализма, с. 31—32.

¹⁴ К числу таких элементов относится единый экономический центр, без которого немислима единая кооперация труда, планомерная организация всего общественного производства. Но входит он в предмет политической экономии не потому, что предмет последней расширяется, а потому, что этот центр представляет собой органический элемент социалистических производственных отношений.

¹⁵ Что касается общенаучных методов, то онтологически их применение оправдано единством всех форм движения материи, включая социальную, гносеологичес-

ственных отношений в целом, ее важнейшие сущностные характеристики. Наряду с ними могут и должны (в рамках единого предмета науки) осуществляться специальные политико-экономические исследования, объектом которых служат особенности форм проявления производственных отношений на разных уровнях организации производства, на различных этапах развития социализма или в особых сферах производственных отношений (общее не существует вне специфического).

В политической экономии социализма необходима ориентация исследований на конкретные (специфические) формы проявления социальных производственных отношений. Предмет политической экономии как науки един, но как и всякое единство, это единство многообразия специфического. Поэтому он несет в себе черты общего и специфического, особенного. Это обусловлено следующими обстоятельствами:

— во-первых, качественное своеобразие самих производственных отношений, имеющих единую основу — общественную собственность на средства производства;

— во-вторых, возникновение в системе производственных отношений новых структурных элементов, новых групп отношений;

— в-третьих, целостный охват исследованием всех звеньев в системе производственных отношений, включая отношения в непосредственном процессе производства.

В исследовании сложной экономической структуры принципиальную роль играет известный тезис В. И. Ленина о совпадении в составе философии марксизма диалектики, логики и теории познания. Являясь важнейшим философским достижением, ленинская идея тождества диалектики, логики и теории познания имеет решающее значение для правильного понимания содержания и структуры материалистической диалектики, ее взаимоотношений с естественными и общественными науками, для определения направления и средств ее дальнейшей разработки. Этот тезис В. И. Ленина подчеркивает особенности материалистической диалектики как принципиально нового типа философского знания, в котором неразрывно связано исследование объективных законов развития и законов отражения объективной действительности в познании. Из этого тезиса следует невозможность в марксистской философии как «чистой гносеологии», так и «чистой онтологии». Гносеологически только тогда можно зафиксировать относительную самостоятельность отдельных подсистем отношений, когда они существуют в реальной действительности.

Хорошо известно, что диалектика объективного мира является содержанием так называемого онтологического аспекта материалистической диалектики, а субъективная диалектика — гносеологического. Марксистско-ленинскую методологию характеризует неразрывное единство онтологического и гносеологического аспектов исследования. Когда субъективная диалектика отрывается от диалектики объективного мира, то возникают пустые абстракции, так как им ничего не соответствует в реальной действительности. Это в полной мере относится и к политической экономии.

ки — единством всего научного знания (См.: Черняк В. Общенаучные методы в политической экономии, «Экон. науки», 1991, № 6, с. 11). По поводу специальных методов В. Н. Черковец пишет: «Имеются в нем (в методе — Т. Б.) и особые принципы, вытекающие из того, что диалектический материализм прилагается к производственным отношениям» (Черковец В. Н. О методологических принципах политической экономии как научной системы, М., 1965, с. 118).

Следовательно, экономическую систему можно определенным образом «разобрать на части». Такой подход оправдан многомерностью экономической системы как ее атрибутивным свойством. Если придерживаться точки зрения, что социалистические производственные отношения не поддаются атомизированию, то остаются лишь общие рассуждения о производственных отношениях социализма как отношениях коллективизма, сотрудничества, взаимопомощи. Подчеркивать эти свойства социалистических производственных отношений, конечно, необходимо, но они не раскрывают всю сложность и противоречивость социально-экономических процессов реального социализма.

Экономическая реальность многомерна, следовательно, она требует многоаспектного теоретического анализа. В то же время процесс расчленения объекта абстрактными понятиями не должен сопровождаться потерей их связи. Если эта связь будет потеряна, то результатом будет не только разрозненное представление об объекте, но и невозможность логической субординации.

Теоретический анализ в своем поступательном движении от абстрактного к конкретному, последовательно «осваивая» многообразие форм непосредственного бытия экономической системы, т. е. внешне обнаруживающееся, дает возможность вскрыть сущность системы — ее действительное внутреннее движение, порождающее соответствующие формы и проявляющееся в них. Принцип движения от непосредственного бытия к сущности также отражает общий ход человеческого познания. В. И. Ленин отмечал: «Понятие (познание) в бытии (в непосредственных явлениях) открывает сущность (закон причины, тождества, различия etc.) — таков действительно общий ход всего человеческого познания (всей науки) вообще. Таков ход и естествознания и политической экономии (и истории)»¹⁶. Таков должен быть и ход исследования особенностей региона (через спешифику форм проявления производственных отношений к его сущности)¹⁷.

Таким образом, при исследовании политэкономического содержания социалистического хозяйствования на уровне региона следует исходить из комплекса методологических положений и прежде всего — об органической целостности системы социалистических производственных отношений и наличия объективной структурной иерархической соподчиненности ее отдельных элементов, о структурообразующей роли основного производственного отношения и основного экономического закона социализма, о наличии в экономическом организме сущностей разных порядков, превращенных форм и модификаций, опирающейся на структуру отношений и законов системы экономических интересов.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის კვლევწარმოებისა და კაბიტალურ დაბანდებათა ეკონომიკური ელექტიანობის განყოფილებამ

¹⁶ Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 29, с. 298.

¹⁷ Практически все исследователи анализируют региональное развитие социалистической экономики преимущественно или только в материально-вещественном, технико-экономическом плане. Что же касается социально-экономической стороны проблемы, т. е. развития социалистических производственных отношений в территориальном разрезе, то ей либо вовсе не находится места (здесь не имеются в виду работы, в которых рассматривается становление социалистических производственных отношений в тех или иных регионах), либо она берется как некое «приложение» к процессам, характеризующим производительные силы.

ლილი გვინაძე

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსი და ძირითადი მიმართულებანი

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია კომუნისმის მშენებლობის უმნიშვნელოვანესი თეორიული და პრაქტიკული პრობლემაა. ინდუსტრიალიზაცია სოფლის მეურნეობას აქცევს მატერიალური წარმოების მაღალგანვითარებულ და ეფექტურ დარგად. ამავე დროს იგი თანდათან ანვითარებს სოფლად კომუნისტურ ურთიერთობას ქალაქსა და სოფელს შორის, ინდუსტრიალურ და სასოფლო-სამეურნეო შრომას შორის არსებითი განსხვავებების დაძლევის გზით.

ინდუსტრიალიზაცია წარმოადგენს საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების საერთო კანონზომიერებას, იგი მოიცავს ეკონომიკის ყველა დარგს. საზოგადოებრივი წარმოების ცალკეული დარგების ინდუსტრიალიზაციას გააჩნია, მხოლოდ ამ დარგისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ნიშნები განხორციელების ისტორიული პერიოდები, ეკონომიკური ფორმები და მეთოდები. აღნიშნულთან დაკავშირებით მიზანშეწონილად მიგვაჩნია განვიხილოთ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ცნება და არსი.

საბჭოთა ეკონომიკურ ლიტერატურაში სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ცნების განსაზღვრა არ წარმოადგენს სიახლეს. სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის საკითხზე გამოქვეყნებული მეცნიერული ლიტერატურა გვიჩვენებს, რომ მკვლევარ ეკონომისტთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის როგორც ცნების ისე არსის გაგებაში, რაც არ წარმოადგენს განკერძოებულ თეორიული კამათის საკითხს. აღნიშნულის მართებული გადაწყვეტა ხელს შეუწყობს სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის პრობლემის სწორად და მეცნიერულად გადაჭრას. სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის განსაზღვრა ჯერ კიდევ საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში შეადგენდა საინსტრუქციო საკითხს. 1925 წლიდან დაწყებული აქტიური დასკვნის მიმდინარეობდა აღნიშნული საკითხის ირგვლივ. ასე მაგალითად, ასეამოდ გავრცელებული იყო შეხედულება, რომლის თანახმადაც სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია გაიგივებული იყო სასოფლო-სამეურნეო ნელნელის მრეწველურ გადაშენებებთან. პროფესორი ე. კარატიგინი ხაზგასმით აღნიშნავდა — „მიწათმოქმედებაში უმაღლეს მექანიზაციას (მაგ. ტრაქტორიზაციას) არ შეიძლება უწოდოთ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია, რადგანაც იგი მოიცავს ნედლეულის მოპოვებით სტადიას და არა მის ვადამუშევრას“¹.

ზოგიერთ ნაშრომში სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია განიხილებოდა, როგორც წარმოებრივი პროცესების მიწათმოქმედებიდან მრეწველო-

¹ „Экономическое обозрение“—Экономический журнал, 1927, № 12, с. 39.

ბაში გადასვლის პროცესი. გ. გორდევის სტატიაში „სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის პრობლემისადმი“ — მოცემულია სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ასეთი განსაზღვრა: „...სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციას ჩვენ ვუწოდებთ სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გადამამუშავების ისეთ მრეწველურ ორგანიზაციას, რომელიც იწვევს სოფლისმეურნეობრივი წარმოებიდან ცალკეული ოპერაციების მოწყვეტას“².

სოფლის მეურნეობიდან წარმოებრივი პროცესების მრეწველობაში გადატანა, მათი აზრით მდგომარეობდა იმაში, რომ შინამრეწველობის ზოგიერთი საქმიანობა (მაგ. ქსოვა, ტყავის დამუშავება და ა. შ.) გადადიოდა მსხვილ მრეწველურ საწარმოებში. აღნიშნულ შეხედულებათა მომხრენიც სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციას აიგივებდნენ, მხოლოდ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გადამამუშავებელი მრეწველობის ინდუსტრიასთან. სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ასეთი განსაზღვრა [განპირობებული იყო იმით, რომ განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებს გააჩნდათ საკმაოდ მძლავრი სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გადამამუშავებელი მრეწველობის საწარმოები, ხოლო სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის პროცესი, რომელიც სოფლის მეურნეობაში მანქანათა სისტემის გამოყენებასთან არის დაკავშირებული, ჯერ კიდევ არ იყო დაწყებული.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში მოცემულია სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ისეთი განსაზღვრაც, სადაც სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციაში ხედავენ მხოლოდ საინჟინრო ტექნიკის ათვისებას. ასე მაგალითად ფ. დუნაევსკის სტატიაში „თავისდროული ინდუსტრიული შესწორება ჩვენი სოფლის მეურნეობის პოლიტიკისადმი“³ — სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციას განიხილავს, როგორც მემინდვერობის ინდუსტრიას.

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ვიწრო, სპეციალური განსაზღვრა მოცემულია პროფ. ე. ლისკუნის სტატიაში „სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია“⁴, რომელსაც ინდუსტრიალიზაცია, მხოლოდ პროდუქტიული მეცხოველეობის განვითარებამდე დაჰყავს. იგი ითვალისწინებს კიდევ, რომ ჩვენმა ქვეყანამ საჭიროა „მომავალი ინდუსტრიალიზაციის პირველადი სტადია მეცხოველეობის საწარმოების საშუალებით გაიაროს“⁵.

თ. ხაყერტმა სპეციალური შრომა მიუძღვნა სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის საკითხს. იგი, მსხვილი მამულების, მაღალმექანიზებულ — ფაბრიკული ტიპის საწარმოდ გარდაქმნას უწოდებდა სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციას.

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის პრობლემისადმი არასწორი მიდგომა ჯერ კიდევ 30-იან წლებში ი. ნიკულოხინის მიერ იქნა გაკრიტიკებული⁶. ფართოდ და მრავალმხრივად განიხილა სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის პრობლემა პ. ლიაშენკომ, რომელმაც თავის სტატიაში „ინდუსტრიალიზაცია და სატრაქტორო მეურნეობა“ ხაზგასმით აღნიშნა: „სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია ეწოდება საკუთრივ სოფლისმეურნეობრივი წარმო-

² „Плановое хозяйство“, 1926, № 6, с. 112.

³ „Плановое хозяйство“, 1924, № 4, с. 112.

⁴ „Пути сельского хозяйства“, 1925, № 1, 2.

⁵ იქვე.

⁶ Я. Никулихин, Индустриализация сельского хозяйства СССР, М.-Л., 1931.

ბის მრეწველობასთან ისეთ შეერთებას, რომელსაც მივყავართ მთელი სოფლის მეურნეობის მეურნეობათა სისტემის ორგანულ ცვლილებამდე⁷.

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ცნების ზემოთ ჩამოთვლილი განმარტებანი ამ პროცესის, მხოლოდ ცალკეულ მხარეს ახასიათებს. ვიდრე სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ცნების განსაზღვრას შევეცდებოდეთ საჭიროა გავიხსენოთ, რომ ყოველი მეცნიერება მოქმედებს განსაზღვრული ცნებებით, რომელშიც წარმოებს დაგროვილი მეცნიერული ცოდნის კონცენტრაცია. ცნება მით უფრო დიდი მეცნიერული მნიშვნელობისაა, რაც უფრო არსებითი ნიშნებითაა განზოგადოებული საგანი თუ მოვლენა. იგი უნდა ვადმოგვეცემდეს სიტყვის ზუსტ მნიშვნელობას, რომელსაც ჩვენ ვეყრდნობით აზროვნების პროცესში. ვ. ი. ლენინის განმარტებით ცნება უნდა იყოს „ვათლილი, მოტეხილი, მოქნილი, მოძრავი, რელატიური ურთიერთდაკავშირებული და ერთიანი დაპირისპირებულობაში, რათა მოიცვან სამყარო“⁸. ცნებაში გამოიყოფა მხოლოდ საერთო, რაც იძლევა იმის საშუალებას, რომ ავსნათ ერთეული და განსაკუთრებული.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ცნების განსაზღვრის დროს საჭიროა მხედველობაში მივიღოთ ის, რომ იგი უნდა განვიხილოთ, როგორც თანამედროვე პერიოდის მსოფლიო სოფლის მეურნეობის საერთო დამახასიათებელი მოვლენა, მიუხედავად იმისა, რომელი წარმოების წესისა და როგორი წარმოებითი ურთიერთობის პირობებში იქნება იგი განსაზღვრული. ამიტომ არასწორად მიგვაჩნია ის სწავლულ ეკონომისტთა შეხედულებანი, რომლებიც სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ცნების განსაზღვრას მოითხოვენ სოციალ-ეკონომიკური ნიშნის მიხედვით. სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ცნების განმარტება მოითხოვს გამოიყოს ის საერთო დამახასიათებელი ნიშანი, რომელიც საშუალებას მოგვცემს ავსნათ აღნიშნული პროცესის გამოვლინების ფორმები, როგორც ტექნიკურ-ეკონომიკური ისე სოციალ-ეკონომიკური ნიშნის მიხედვით.

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ცნების მართებული განმარტება, ჩვენი შეხედულებით მოცემულია ვ. ტიხონოვის მიერ, რომელიც აღნიშნავს: ზოგადად მიწათმოქმედების ინდუსტრიალიზაცია ნიშნავს მის ინდუსტრიული ტიპის მანქანურ წარმოებად გარდაქმნას⁹. აღნიშნულ განმარტებაში გამოყოფილია სწორედ ის არსებითი ნიშანი, კერძოდ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიული ტიპის მანქანურ წარმოებად გარდაქმნა, რომელიც საშუალებას იძლევა განვაზოგადოთ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის პროცესი. ამავე დროს მანქანურ წარმოებას თავისი დამახასიათებელი ნიშნები გააჩნია, რომლის შესახებ კ. მარქსი აღნიშნავს, მანქანური წარმოებისათვის „...მთელი პროცესი აღებული თავისთავად ობიექტურის თვალსაზრისით ისახსრება მის შემადგენელ ფაზებად და თითოეული ნაწილობრივი პროცესის შესრულებისა და ნაწილობრივი პროცესების ერთმანეთთან დაკავშირების პრობლემა წყდება მექანიკის, ქიმიის და სხვა ტექნიკური გამოყენების საშუალებით... თითოეული ნაწილობრივი მანქანა მის უშუალო მომდევნო მანქანას აწვდის თვით მასალას და რადგანაც ყველა მანქანა იმედროულად მოქმედებს, ამი-

⁷ „Плановое хозяйство, 1924, № 4, 122.

⁸ ვ. ი. ლენინი, ტ. 38, გვ. 140.

⁹ Строительство материально-технической базы коммунизма М., 1982, с. 151.

ტომ პროდუქტი განუწყვეტლივ იმყოფება წარმოების პროცესის სხვადასხვა საფეხურზე და თან წარმოების საფეხურიდან საფეხურზე გადასვლის სტადიაშიც¹⁰. იქვე კ. მარქსი აღნიშნავს, რომ მანქანათა სისტემა მით უფრო სრულყოფილია, რაც უფრო განუწყვეტელია წარმოების პროცესი, რაც უფრო ნაკლები შეჩერებით გადადის ნედლი მასალა პირველი საფეხურიდან უკანასკნელ საფეხურამდე და ამრიგად რაც უფრო მეტად ადამიანის დაუხმარებლად თვით მანქანის საშუალებით ხდება ეს გადასვლა წარმოების ერთი ფაზიდან მეორეში¹¹.

კ. მარქსმა მოგვცა მანქანური წარმოების განვითარების ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნები, რომელიც ერთობლიობაში შეიძლება განხილული უნეს, როგორც მისი იდეალური მოდელი, იგი შეიძლება განვაზოგადოთ საზოგადოების წარმოების ყველა დარგში და მათ შორის სოფლის მეურნეობაშიც.

ამგვარად სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის დამახასიათებელ ნიშანთა რიცხვს შეიძლება მიეკუთვნოს: 1. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების თანმიმდევრული ტექნოლოგიური პროცესების შესრულება მანქანათა სისტემის საშუალებით, რომელიც გულისხმობს ადამიანის ძალის შენაცვლებას ბუნების ძალით და რაც უზრუნველყოფს ხელის შრომის აუცილებელ მინიმუმამდე დაყვანას. 2. წარმოების ოპტიმალური კონცენტრაციის პირობებში ტექნოლოგიური პროცესების თავისებურებათა გათვალისწინებით, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების გაღრმავება და გაფართოება. 3. სპეციალიზაციის განმსაზღვრელი პროდუქციის მასიური წარმოება, ვინაიდან მხოლოდ მასიური კონცენტრაციის საშუალებით შეიძლება წარმოიშვას ისეთი წარმოების საშუალებები, რომელთა გამოყენება მხოლოდ კოლექტიურადაა შესაძლებელი, 4. წარმოებრივი პროცესების უწყვეტობა და რითმულობა. ყველა ეს ნიშნები დაკავშირებული არიან ერთმანეთთან და განსაზღვრავენ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის განვითარების პროცესში, როგორც ტექნიკურ-ეკონომიკურ ისე სოციალ-ეკონომიკურ ცვლილებებს.

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია, კონკრეტული ისტორიული მოვლენაა, რომელიც განსაზღვრულ ისტორიულ პერიოდში ვითარდება ეტაპობრივად. სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციას მისი განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე გააჩნია განსხვავებული ტექნიკური, ეკონომიკური და სოციალური ნიშნები, გამომყვანების ფორმები, რომელთა თანმიმდევრული ანალიზი საშუალებას იძლევა განისაზღვროს სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსი.

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსის ახსნა არ წარმოადგენს თვითმიზანს, იგი საშუალებას იძლევა იღნიშნული მოვლენის განვითარების ძირითადი ნიშნებისა და ტენდენციების შესწავლისა და განზოგადოების საშუალებით, აეხსნათ მისი შინაგანი შინაარსი და აღნიშნულის საფუძველზე დავსახოთ სოფლის მეურნეობის განვითარების ძირითადი მიმართულებანი.

უკანასკნელ წლებში გამოქვეყნებული ეკონომიკური ლიტერატურა გვიჩვენებს, რომ მკვლევარ ეკონომისტთა შორის არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსის გაგებაში. ასე მაგალითად:

¹⁰ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. 1 გვ. 330.

¹¹ იქვე

ლ. ზლომანოვისა და ი. რიბაკოვის ნაშრომში¹², ლ. შეპოტკოს¹³ წიგნში მოცემულია სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ტექნიკურ-ეკონომიკური დახასიათება, რომელიც ვერ ხსნის ამ მოვლენის არსს.

ს. ილინი თავის წიგნში „სოციალისტური სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია“ კრიტიკულად განიხილავს სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსის პრობლემას და ხაზგასმით აღნიშნავს: „სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსი ჩვენი აზრით მდგომარეობს სოფლის მეურნეობის მანქანათა სისტემის პრინციპით მოქმედ მსხვილ მაღალგანვითარებულ მანქანური წარმოების სტადიაზე გეგმაზომიერ გადასვლაში, სასოფლო-სამეურნეო შრომის ინდუსტრიული შრომის ნაირსახეობრივ გარდაქმნაში და მისი მწარმოებლურობის ამაღლებაში, წარმოების შემდგომ განზოგადოებაში და ეკონომიკის პარამონიული ავროკომპლექსის ფორმირებაში, ამავე დროს სოფლის მეურნეობის მწარმოებლური ძალების დონისა და ხასიათის მასშტაბი საჭიროა იყოს ისეთი, რომ უზრუნველყოს მისი თანმიმდევრული ინტენსიფიკაცია, სოციალისტური გაფართოებული კვლავწარმოების მყარი და სწრაფი ტემპი, მოსახლეობისათვის კვების პროდუქტებისა და მრეწველობისათვის სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის სიუხვე, სოფლად კომუნისტური წარმოებითი ურთიერთობაზე გადასვლა, ჭალაქსა და სოფელს შორის არსებობს განსხვავების დაძლევა¹⁴.

მოცემულ განმარტებაში ავტორი განსაზღვრავს რა სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსს, ჩამოთვლილი აქვს ის ტექნიკურ-ეკონომიკური და სოციალ-ეკონომიკური მომენტები, რომელიც სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის თანმიმდევრული ეტაპობრივი განვითარების პროცესში მქადავდება, აღნიშნულ განსაზღვრაში ჩვენი შეხედულებით ავტორს გაიგივებული აქვს სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსი მისი გამოვლინების ფორმასთან. ფილოსოფიური კატეგორიები, არსი და მოვლენა ყოველთვის განუყრელად არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული. მაგრამ მათი ერთიანობა არ ნიშნავს იმას, რომ ისინი ერთმანეთს უნდა ემთხვეოდეს, რის შესახებ კ. მარქსი მიუთითებს „...ნიეთის გამომყდნეების ფორმა და არსი უშუალოდ ერთმანეთს რომ ემთხვეოდეს მაშინ ყოველი მეცნიერება ზედმეტი იქნებოდა“¹⁵. არსის შემეცნება შესაძლებელია მხოლოდ აბსტრაქტული აზროვნებისა და საკვლევი პროცესის თეორიის შექმნის საფუძველზე.

ს. ილინი იმავე წიგნში დაკონკრეტების მიზნით სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსს ხსნის დარგობრივი პოზიციით. იგი აღნიშნავს „თუ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსის ახსნას შევეცდებით დარგობრივი პოზიციით, ე. ი. სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობით, იგი ნიშნავს სოფლისმეურნეობრივი წარმოების გადასვლის პროცესს მანუფაქტურული სტადიიდან მსხვილ მაღალგანვითარებულ მანქანური წარმოების სტადიაზე“¹⁶.

¹² Л. Зломанов, И. Рыбаков — Промышленность сельскому хозяйству, М., 1966, с. 8.

¹³ Л. А. Шепотко, Интенсивность и эффективность сельскохозяйственного производства. М., 1968, с. 13.

¹⁴ С. Ильин, Индустриализация социалистического сельского хозяйства, М., 1975, с. 38.

¹⁵ Маркс К., Энгельс Ф. т. 25, ч. 11, с. 384.

¹⁶ С. Ильин, указ. раб., с. 38.

სოფლის მეურნეობის მსხვილ მაღალგანვითარებულ მანქანურ სტადიაზე გადასვლა, ეს ის ზოგადი ნიშანია, რომელიც სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ცნებას მის ეკონომიკურ მხარეს განსაზღვრავს, არსი კი მოვლენის შინაგან შინაარსს უნდა ხსნიდეს.

ი. პოპოვის სტატიაში „ინდუსტრიალიზაციის არსი და ძირითადი მიმართულებანი“ მოცემულია სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ასეთი ფორმულირება. ავტორი აღნიშნავს, სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის შინაარსი მდგომარეობს „საწარმოო პროცესების კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციისათვის პროგრესული ტექნოლოგიისა და მანქანათა სისტემის გამოყენებაში, მისი მსხვილი მანქანური წარმოების სტადიაზე გადასვლაში, წარმოებისა და შრომის დარგობრივი სპეციალიზაციის გაღრმავებაში, სოფლის მეურნეობის შრომის ინდუსტრიული შრომის ნაირსახეობად გარდაქმნაში, მიწის ნაყოფიერების ამოღებასა და მისი ნაყოფიერების გაუმჯობესებაში“¹⁷. როგორც ვხედავთ ამ განმარტებაშიც მოცემულია სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ტექნიკურ-ეკონომიკური მხარის დახასიათება, ხოლო მოვლენის შინაგანი შინაარსი, რომელმაც ერთიანობაში უნდა გამოხატოს ყველა მისი მრავალმხრივი თვისება და ურთიერთობა, არ არის ახსნილი.

252598

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის, როგორც კონკრეტულ-ისტორიული მოვლენის შინაგანი შინაარსი, მისი განვითარების ძირითადი ნიშნებისა და ტენდენციების დახასიათებისა და განზოგადების საშუალებით ჩვენი შეხედულებით მოცემულია აკადემიკოს ვ. ტიხონოვის ნაშრომში „სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსი და პრობლემები“. იგი აღნიშნავს: „სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია ნიშნავს სოფლისმეურნეობრივი წარმოების მთელი ორგანიზაციულ-ტექნიკური წესის ძირეულ თვისობრივ ცვლილებას, რაც მოასწავებს მის თვისობრივად ახალ მდგომარეობაში გადასვლას“¹⁸.

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია ისტორიული მოვლენაა, რომელიც თავისი განვითარების პროცესში გაივლის რამდენიმე ურთიერთდაკავშირებულ ეტაპს. ჩვენს ქვეყანაში სოციალიზმის აშენების აუცილებელი პირობა იყო სოფლის მეურნეობის სოციალისტური გარდაქმნა, რაც ერთ-ერთ ყველაზე ძნელ ამოცანას შეადგენდა. სოფლის მეურნეობის სოციალისტური გარდაქმნის გასაღებს წარმოადგენდა სოციალისტური ინდუსტრიის განვითარება. სოციალისტური ინდუსტრიალიზაცია უწინარეს ყოვლისა ნიშნავდა მძიმე ინდუსტრიის განვითარებას „ინდუსტრიალიზაციის ცენტრს — აღნიშნავდა ი. ბ. სტალინი — მის საფუძველს შეადგენს მძიმე მრეწველობის (სათბობი, ლითონი და სხვა) განვითარება ბოლოს და ბოლოს წარმოების საშუალებათა განვითარება, საკუთარი მანქანათმშენებლობის განვითარება“¹⁹. მძიმე ინდუსტრიის განვითარება წარმოადგენდა სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის და მათ შორის სოფლის მეურნეობის სოციალისტური გარდაქმნის წყაროს. ვ. ი. ლენინი წერდა „სოციალიზმის ერთადერთი მატერიალური საფუძველი შეიძლება იყოს

¹⁷ Ю. Н. Попов, Сущность и основные направления „Экономика сельского хозяйства“, 1982e № 10 с. 61.

¹⁸ Аграрные проблемы развитого социализма, М., 1980 с. 25.

¹⁹ ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 8, გვ. 132.

2. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1985, № 4

მსხვილი მანქანური მრეწველობა, რომელსაც ძალუძს მიწათმოქმედების გარდაქმნაც²⁰.

სოციალისტურმა ინდუსტრიალიზაციამ და უწინარეს ყოვლისა მძიმე ინდუსტრიის განვითარებამ შექმნა სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ტექნიკურ-ეკონომიკური წინაპირობა.

სოფლის მეურნეობის სოციალისტურის გარდაქმნისათვის, მოწინავე ტექნიკის მასიური გამოყენებისათვის, აუცილებელი იყო წვრილგლეხურ მეურნეობათა გაერთიანება მსხვილ კოლექტიურ მეურნეობებად. კ. მარქსი კაპიტალის დაგროვების საყოველთაო კანონის განხილვისას აღნიშნავს: „...შრომის საზოგადოებრივი საწარმოო ძალის განვითარება გულისხმობს კოოპერაციას დიდი მასშტაბით, მხოლოდ ამ წინასწარი პირობის საფუძველზე შეიძლება ჩამოყალიბდეს შრომის დანაწილება და კომბინაცია, დაიზოგოს საწარმოო საშუალებანი მასიური კონცენტრაციის მეოხებით, წარმოიშვას ისეთი საშუალებები, რომელთა გამოყენება მათი ნივთიერი ბუნების მიხედვით მხოლოდ კოლექტიურადაა შესაძლებელი, მაგალითად მანქანათა სისტემა და სხვა — დაუმორჩილდეს წარმოებას ბუნების ბუნებრივად და გადაიქცეს წარმოების პროცესი მეცნიერების ტექნოლოგიურ გამოყენებად“²¹.

სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციამ და მსხვილ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა შექმნამ, კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების სახით განსაზღვრა სოფლის მეურნეობაში მანქანური მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა. ამგვარად სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაცია ამ თვალსაზრისით შეიძლება განვიხილოთ როგორც სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიული ტიპის მანქანურ წარმოებად გარდაქმნის სოციალ-ეკონომიკური და ორგანიზაციული წინაპირობა.

განვითარების შემდგომ ეტაპზე ჩვენს ქვეყანაში სოფლის მეურნეობის კონცენტრაციის დაბალი დონე აფერხებს მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განვითარებას, რამაც განაპირობა სოფლის მეურნეობის შემდგომი განსაზოგადოების აუცილებლობა, და რომელიც ჩვენს ქვეყანაში განხორციელდა ცენტრალიზაციის გზით. შედარებით წვრილი მეურნეობების მექანიკური შეერთებით შეიქმნა საკმაოდ მსხვილი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები. „სამრეწველო დაწესებულებათა ფარგლების ზრდა — აღნიშნავს კ. მარქსი — წარმოადგენს ყველგან გამოსავალ წერტილს მრავალთა გაერთიანებული შრომის უფრო ფართო ორგანიზაციისათვის, მისი მატერიალური მამოძრავებელი ძალების უფრო ფართო განვითარებისათვის“²². ცენტრალიზაციის გზით შექმნილი მსხვილი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები მრავალდარგობრიობით ხასიათდებიან, ამ პერიოდში ჩვენს ქვეყნის სოფლის მეურნეობაში ადგილი აქვს შრომის მანუფაქტურულ დანაწილებას, რომელიც გულისხმობს საწარმოო საშუალებათა კონცენტრაციას ერთი მწარმოებლის ხელში. ხოლო შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება წარმოადგენს საწარმოო საშუალებათა გაფანტვას მრავალ, ერთი მეორისაგან დამოუკიდებელ საქონლის მწარმოებელთა შორის. წარმოების სხვადასხვა სფეროები მუდამ წონასწორობისაკენ მიისწრაფვის. სოციალისტური წარმოების წესის პირობებში ასეთი წონასწორობა ხორციელდება გეგმაზომიერი პროპორციული განვითარების კანონის შესაბამისად.

²⁰ ვ. ი. ლენინი. თხ., ტ. 32, გვ. 584.

²¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. 1, გვ. 570—571.

²² კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. 1, გვ. 574.

განვითარების თანამედროვე ეტაპისათვის დამახასიათებელია მემცენარეობისა და მეცხოველეობის ცალკეულ დარგებში მანქანათა სისტემის შექმნა, შრომის ტექნიკური საშუალებების რაოდენობრივი ზრდა, ხარისხობრივი და სტრუქტურული სრულყოფა. ამავე დროს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის საფუძველზე ინტენსიურად ვითარდება შრომის მექანიკური, ქიმიური ჰიდროტექნიკური და ბიოლოგიური საშუალებები, რაც კომპლექსში ქმნის წარმოების მატერიალურ-ბიოტექნიკურ ბაზას. სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის დაბალი დონე, რაც განპირობებულია სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების მრავალდარგობრივი ხასიათით, აფერხებს წარმოებაში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევების მასიურ გამოყენებას. წარმოქმნილი წინააღმდეგობა მოწმობს, რომ ჩვენი ქვეყნის სოფლის მეურნეობაში აუცილებელია განხორციელდეს ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ცვლილებანი.

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიული ტიპის მანქანურ წარმოებად გარდაქმნა შეიძლება განხორციელდეს წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის ოპტიმალური დონის პირობებში. აღნიშნულთან დაკავშირებით ჩვენი ქვეყნის სოფლის მეურნეობაში მიმდინარეობს ერთი შეხედვით ურთიერთსაწინააღმდეგო, მაგრამ სინამდვილეში ურთიერთდაკავშირებული პროცესები.

განვითარების თანამედროვე ეტაპზე სოფლის მეურნეობისათვის დამახასიათებელია ერთის მხრივ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების განვითარება, კერძოდ იქმნება ვიწროსპეციალიზებული სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები არა მარტო განსაზღვრული საქონლური პროდუქციის წარმოების მიხედვით, არამედ ტექნოლოგიური პროცესების ცალკეული სტადიების მიხედვითაც. სოფლის მეურნეობრივი წარმოებიდან მიმდინარეობს ისეთი წარმოებრივი ფუნქციების გამოყოფა, როგორცაა ტექნიკური მომსახურება და რემონტი. მატერიალურ ტექნიკური მომარაგება, საწარმოო და ჰიდროტექნიკური მშენებლობა, სატრანსპორტო მომსახურება და სხვა, იქმნება კომბინირებული საკვების მრეწველური საწარმოები და ა. შ.

მეორე მხრივ წარმოებს სპეციალიზებული საწარმოების და დარგების კოოპერირების საფუძველზე სამეურნეობათაშორისო გაერთიანებების, სპეციალიზირებული სამეურნეობათაშორისო საწარმოების, რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანებების, აგროსამრეწველო სავაჭრო გაერთიანებებისა და წარმოებრივი კომბინატების შექმნა. მიმდინარეობს ისეთი საწარმოო პროცესების შეერთება, როგორცაა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება, გადამამუშავება, შენახვა და რეალიზაცია. წარმოებისა და შრომის ორგანიზაციული ფორმის ცვლილებასთან ერთად მიმდინარეობს ახალი ფართო პროფილის მუშაკის ფორმირება.

კ. მარქსი აღნიშნავს, „წარმოების წესის გადატრიალების გამოსავალ წერტილს მანუფაქტურაში სამუშაო ძალა შეადგენს, ხოლო მსხვილ მრეწველობაში — შრომის საშუალება“²³. ამგვარად თანამედროვე ეტაპზე სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განვითარებასთან ერთად, მიმდინარეობს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკურ-ორგანიზაციული და მეურნეობრივ ფორმებში არსებითი ცვლილებანი, სოფლის მეურნეობის ინ-

23 კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. 1, გვ. 21.

ინდუსტრიალიზაციის პროცესში საწარმოო ძალების განვითარების შესაბამისად ვითარდება და სრულყოფილი ხდება წარმოებითი ურთიერთობა, რასაც მიეყვება სოფლისმეურნეობრივი წარმოების მთელი ორგანიზაციულ-ტექნიკური ტექნოლოგიური წესის თვისებრივ ცვლილებამდე, რაც სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის არსს მის შინაგან შინაარსს ასახავს. აღნიშნულის შესაბამისად სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ძირითადი მიმართულებები შეიძლება გაერთიანდეს ორ დიდ ჯგუფად: 1. საჭიროა შეიქმნას ინდუსტრიული წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა და 2. ინდუსტრიული მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შესაბამისად განხორციელდეს წარმოების ტექნოლოგიური, ორგანიზაციული და ეკონომიკურ ფორმათა სრულყოფა.

სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ცნებისა და არსის განსაზღვრა, ინდუსტრიალიზაციის დამახასიათებელი ნიშნებისა და ძირითადი მიმართულების დადგენა, საშუალებას იძლევა შემეშავედეს სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის მაჩვენებელთა სისტემა; ავსახოთ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის შედეგები, განვსაზღვროთ სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციის ეფექტური გზები და ფაქტორები, რასაც როგორც თეორიული, ისე დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს.

Л. И. ГВЕНЕТАДЗЕ

СУЩНОСТЬ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И ЕЕ ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ

Резюме

Развитие социалистического сельского хозяйства в нашей стране связано с последовательным осуществлением партийного курса на его индустриализацию. Индустриализация — общая закономерность развития как всего общественного производства, так и его отдельных отраслей; индустриализация каждой отдельной отрасли народного хозяйства имеет свои специфические черты, экономические формы и методы осуществления.

В работе критически рассматриваются вопросы определения понятия и сущности индустриализации сельского хозяйства. Установлены характерные черты ее современного этапа и основные направления.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სემარტლის ინსტიტუტის აგროსამრეწველო კომპლექსების ეკონომიკურ პრობლემათა განყოფილებამ

ბალენბინა მიზინა, ნაწული არამიკაძე

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის სოციალურ-ეკონომიკური
ეფექტიანობა

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი და საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება მჭიდრო კავშირითაა დაკავშირებული. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ძირითადი მიმართულებები და ტემპები განპირობებულია კომუნისტური პარტიის უმაღლესი მიზნით — მოსახლეობის მატერიალური და კულტურული დონის განუზრვავი ამაღლებით, პიროვნების ყოველმხრივი და თავისუფალი განვითარებისათვის საუკეთესო პირობების შექმნით. საბჭოთა ადამიანების კეთილდღეობის შემდგომი ზრდის უზრუნველყოფა სკკპ XXVI ყრილობამ მეთერთმეტე ხუთწლედის მთავარ ამოცანად დასახა და განსაკუთრებით გამოყო მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მზარდი როლი დასახული ამოცანის წარმატებით გადაწყვეტაში. ამიტომ დაგროვილი საწარმოო და სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალის გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლება მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების ბაზაზე უნდა დაექვემდებაროს სკკპ ეკონომიკურ სტრატეგიასა და წარმოების ინტენსიფიკაციის გადაჭრის ამოცანას.

სკკპ ცკ აბრლისა და იენისის (1985 წ.) პლენუმებზე დაყენებულ იქნა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის არსებითი დაჩქარების ამოცანა. ამასთან დაყენებულია სახალხო მეურნეობის არა უბრალოდ ზრდის ტემპების, არამედ ახალი, ხარისხობრივი ზრდის, განვითარების ინტენსიურ რელსებზე გადასვლის ამოცანა. ამ ამოცანების გადაჭრის მთავარ სტრატეგიულ ღონისძიებად პარტია მიაჩნია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის კარდინალური დაჩქარება.

რამდენადაც მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი განპირობებულია სოციალისტური წარმოების უმაღლესი მიზნით და ამავე დროს წარმოადგენს მისი მიღწევის მნიშვნელოვან საშუალებას, ამდენად მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტი გამოიხატება იმ წვლილით, რომელიც მას შეაქვს ამ მიზნის მიღწევაში.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი როგორც მიმართულებებით მოქმედებს, რომელთაგან თითოეული განპირობებს თავის, განსაკუთრებულ სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგს.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი უზრუნველყოფს საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების ზრდას, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მთელი სისტემის სრულყოფას, ცვლის შრომის პირობებს, ზანაოსთა და შინაარსს, ხელს უწყობს პიროვნების ყოველმხრივ განვითარებას, კომუნისტური საზოგადოების ადამიანის ფორმირებას.

„შრომის ნაყოფიერების გადიდება, — აღნიშნავდა ვ. ი. ლუბინი, — შეადგენს ერთ-ერთ ძირითად ამოცანას, რადგან უამისოდ კომუნისტურ საბოლოო გადასვლა შეუძლებელია“.

თანამედროვე ეტაპზე ეკონომიკის განვითარება წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებით ხასიათდება, ამასთან მთავარი ადგილი ეფექტიანობის ამაღლებაში შრომის ნაყოფიერების ზრდას უკავია, რაც განპირობებულია როგორც წარმოების, ისე მის ბაზაზე მშრომელთა კეთილდღეობის შემდგომი ამაღლების აუცილებლობით. მაშასადამე, საზოგადოებრივი სიმდიდრისა და სახალხო კეთილდღეობის ზრდა გარკვეულწილად განპირობებულია შრომის ნაყოფიერების ამაღლებით. ამიტომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპების დაჩქარებას, როგორც წარმოების განვითარებისა და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების გადამწყვეტ პირობას.

საქართველოს კომპარტიის ცვ VI და XI პლენუმზე დიდი ყურადღება დეთმო შრომის ნაყოფიერების ზრდის პრობლემას.

საქართველოში უკანასკნელ ათ წელიწადში საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპი საშუალო საკავშირო მაჩვენებლებზე მაღალი იყო. IX ხუთწლედში საქართველო საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების ზრდის მაჩვენებლების მიხედვით კავშირში მეორე ადგილზე იყო, X-ში — პირველზე. განვიღო ხუთწლედში რესპუბლიკაში საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერება 38% —ით გაიზარდა, კავშირის მასშტაბით აღნიშნული მაჩვენებელი 17,4%-ის ტოლი იყო. ამ ფაქტორის წილად რესპუბლიკაში მიღებულ იქნა ეროვნული შემოსავლის ზრდის 86% და სამრეწველო პროდუქციის ზრდის 74%. ამის მიუხედავად, საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების დონე რესპუბლიკაში ჯერ კიდევ დაბალია საშუალო საკავშირო მაჩვენებლებთან შედარებით.

მეთერთმეტე ხუთწლედში რესპუბლიკაში საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერება 30,5% —ით ამაღლდება, კავშირში საშუალოდ 17—20% —ით ზრდის პირობებში, რის შედეგადაც შესაძლებელი გახდება საკავშირო დონესთან დაახლოება. მათ შორის, ზრდამ უნდა შეადგინოს მრეწველობაში — 29,3%, სოფლის მეურნეობაში 48,5% და ამ ფაქტორის ხარჯზე მიღებული უნდა იქნეს ეროვნული შემოსავლის ზრდის 86,3%, სამრეწველო პროდუქციის ზრდის 81,3% და სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მთელი ზრდა.

მიმდინარე ხუთწლედის პირველი წლის შედეგები ამ მხრივ დიდებით იყო. 1981 წელს შრომის ნაყოფიერება მრეწველობაში, წინა წელთან შედარებით, 3,7% —ით გაიზარდა, რაც საშუალო საკავშირო მაჩვენებელს ერთი პუნქტით სჭარბობდა, სოფლის მეურნეობაში ზრდამ 3% შეადგინა. სამწუხაროდ, ადგილი ჰქონდა ნაკლოვანებებსაც, რაც განსაკუთრებით მკვეთრად შესამჩნევი იყო საერთო კარგი შედეგების ფონზე. ყოველმა მეხუთე საწარმომ, მაგალითად, შეამცირა შრომის ნაყოფიერების დონე წინა წელთან შედარებით. 1982 წელს მდგომარეობა უფრო გაუარესდა. შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპი 2,3% —მდე შემცირდა, რაც გეგმურ მაჩვენებელზე ერთი პუნქტით დაბალი იყო და მხოლოდ 0,2 პუნქტით სჭარბობდა საშუალოსაკავშირო დონეს. გაიზარდა იმ საწარმოთა რაოდენობა, რომლებმაც შეამცირეს შრომის ნაყოფიერების დონე, ეს განსაკუთრებით საკავშირო დაქვემდებარების სამინისტროთა საწარმოებს ეხება. ასე, მაგალითად 1981 წელთან შედარებით, შემცირდა შრომის ნაყოფიერება ნავთის მრეწველობაში — 4 პუნქტით, ნახ-

შირის — 10 პუნქტით, ფერადი მეტალურგიისა — 14 პუნქტით. მინერალური სასუქების წარმოებაში — 1 პუნქტით, საავტომობილო მრეწველობაში — 0,3 პუნქტით, კვების მრეწველობაში — 1 პუნქტით. საკავშირო-რესპუბლიკური და რესპუბლიკური დაქვემდებარების სამინისტროებს საწარმოებიდან შრომის ნაყოფიერება მნიშვნელოვნად შემცირდა ღვინის მრეწველობის სამრეწველო გაერთიანება „სამტრესტში“ — 11 პუნქტით და ხორცისა და რძის მრეწველობაში — 2 პუნქტით. 1983 წ. შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპი მრეწველობაში წინა წელთან შედარებით 3%-ით გაიზარდა. ამის მიუხედავად მისი საშუალო წლიური ზრდის ტემპი მე-11 ხუთწლიდში დაგეგმილზე (5,2%) მნიშვნელოვნად ნაკლები იყო და, ობიექტური მიზეზების გარდა, ძირითადად ღვინის მრეწველობაში, 1982 წელს უმრავლეს შემთხვევაში განპირობებული იყო შრომის ნაყოფიერების ზრდის რეზერვების ძიებისადმი, პირველ რიგში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებისადმი ყურადღების მოძუნებით.

შრომის ნაყოფიერება და მისი ზრდა ბევრი ურთიერთდაკავშირებული ფაქტორით განისაზღვრება, მთავარი როლი კი მათ შორის მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესს განეკუთვნება. საქართველოს კომპარტიის ცკ VI პლენუმზე თავის მოხსენებაში ამხ. ე. შევარდნაძემ ხაზი გაუსვა აღნიშნულ გარემოებას და აღნიშნა, რომ მთელი სახალხო მეურნეობის შემდგომი წინსვლის გზა, პირველ რიგში და უმთავრესად, არის შრომის ნაყოფიერების ყოველმხრივი ამაღლება, მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევათა საფუძველზე.

შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპის შემცირება რესპუბლიკაში ხდებოდა წარმოების ტექნიკური აღჭურვილობის ზრდის პირობებში. მარტო 1971—1978 წლებში მექანიზებული ხაზების რიცხვი მრეწველობაში 2,1-ჯერ გაიზარდა, ავტომატიზებული — 3,6-ჯერ, კომპლექსურ-მექანიზებული, ავტომატიზებული უბნების, საამქროებისა და წარმოებების — 2,3-ჯერ, რის შედეგადაც რესპუბლიკის სამრეწველო საწარმოო პოტენციალი მნიშვნელოვნად განაზღაურდა. მრეწველობაში არსებული მექანიზებული ნაკადური ხაზების 52% და ავტომატიზებული ხაზების 73% დადგმული იქნა ამ პერიოდში².

ამის მიუხედავად წარმოების არსებული ტექნიკური დონე რესპუბლიკის მრეწველობაში არ შეესაბამება თანამედროვე მოთხოვნებს, რამდენადაც საწარმოო აპარატის ზრდის მაღალ ტემპებს თან არ ახლავს:

— წარმოებისა და შრომის მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის შესაბამისი ამაღლება მათი განხორციელების არაკომპლექსურობის გამო, მატერიალური წარმოების ყველა სფეროში; ამასთან მკვეთრად შენედა რესპუბლიკის მრეწველობაში, საამქროების, უბნებისა და წარმოებების კომპლექსურ მექანიზაციასა და ავტომატიზაციაზე გადასვლა მეათე ხუთწლიდში მეცხრესთან შედარებით.

— დადგმული მანქანებისა და მოწყობილობის ხარისხობრივი დონის ზრდა, პრინციპულად ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის დანერგვა.

რესპუბლიკისათვის დამახასიათებელია ფონდშეიარაღების ზრდის შედარებით დაბალი ტემპი საკავშიროსთან შედარებით: 1970-1983 წლებში რესპუბლიკის მრეწველობაში შრომის ფონდშეიარაღება დაახლოებით 2-ჯერ გაიზარდა, სსრკ-ში 2,3%-ჯერზე მეტად.

შედარებით მცირედ იზრდება შრომის ელექტროშეიარაღებაც რესპუბ-

² Народное хозяйство Грузинской ССР в 1983 с. 30-31.

ლიკის მრეწველობაში: 1970-1975 წლებში 13%-ით, ხოლო 1980-1983 წლებში მხოლოდ 10%-ით.

რესპუბლიკის მრეწველობაში ავტომატიზაციის ღონისძიებათა დაწერვის მასშტაბები აშკარად არასაკმარისია — ავტომატური მოწყობილობის ხედრიწონა მანქანებისა და მოწყობილობების საერთო ღირებულებაში 1984 წლის ბოლოს 6,8% შეადგინა, მათ შორის წამყვან დარგებში მისი ხედრიწონა უდრიდა: ელექტროენერგეტიკაში — 17,0%-ს, მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში — 5,8%-ს.

თოქმის მთლიანად, მექანიზებული (98%) და ავტომატური (97%) ხაზები დადგმულია ძირითადი წარმოების საამქროებში. აღსანიშნავია, რომ მუშათა რიცხუნობის შემცირებას, რომელიც მიიღწეოდა მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის ღონისძიებათა დაწერვის შედეგად, თან სდევდა იმ დამხმარე მუშათა კონტიგენტის ზრდა, რომლებიც ძირითადად ხელის შრომით არიან დაკავებული.

1971-1983 წლებში, კომპლექსურ მექანიზაციასა და ავტომატიზაციაზე გადასული საწარმოების, საამქროებისა და უბნების საერთო რაოდენობიდან — 909 ერთეული, ანუ 2/3 მეცხრე ხუთწლეულზე მოდის და მხოლოდ 1/3 ანუ 307 ერთეული 1975-1983 წლებზე.

მცირეა იმ საწარმოთა ხედრიწონა, რომელთაც გააჩნიათ მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის და განსაკუთრებით კომპლექსური ავტომატიზაციის საშუალებები.

არ შეიძლება ყურადღების მიღმა დარჩეს ის ფაქტი, რომ მეათე ხუთწლეულში მეცხრესთან შედარებით შემცირდა დანახარჯები მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ისეთ შრომადამოზოგ მიმართულებებზე, როგორცაა წარმოების მექანიზაცია და ავტომატიზაცია, განსაკუთრებით კი მექანიზაცია. ამასთან ერთად, დაწერვილ ღონისძიებათა რაოდენობა მექანიზაციაზე 36%-ით გაიზარდა, ავტომატიზაციაზე 47%-ით, ხოლო მათზე დანახარჯები შემცირდა მექანიზაციაზე 22%-ით, ავტომატიზაციაზე 2,3%-ით. მასშალადმე, შემცირდა დაწერვილ ღონისძიებათა მასშტაბები — ფაქტიური დანახარჯები საშუალოდ წარმოების მექანიზაციის ერთ ღონისძიებაზე, მაგალითად, 1980 წელს 42,0 პუნქტით შემცირდა 1975 წელთან შედარებით, ავტომატიზაციაზე — 35 პუნქტით. საწარმოებისათვის, პატარა ღონისძიებების დაწერვა უფრო სარგებლიანია, ვინაიდან დანახარჯების ამოგება უფრო სწრაფად ხდება, მსხვილ ღონისძიებებთან შედარებით. ამოგების საშუალო ვადა წარმოების მექანიზაციაზე შემცირდა 1975 წლის 4,9 წლიდან 0,8 წლამდე 1980 წელს, ავტომატიზაციაზე 4 წლიდან — 1,1 წლამდე. მაგრამ ამ შემთხვევაში მცირე ღონისძიებებს არ შეუძლიათ გადაწყვიტონ წარმოების ეფექტიანობისა და ინტენსიფიკაციის ამოღების პრობლემა. აღნიშნული ტენდენცია გრძელდებოდა 1982 წლის ჩათვლით, ხოლო 1983 წლიდან მდგომარეობა შესამჩნევად გაუმჯობესდა, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ შრომის საშუალებებზე ფასების ზრდას.

საწარმოები, თავიანთი სწრაფვით — მიიღონ ეფექტი რაც შეიძლება მალე, ივიწყებენ ხვალინდელ დღეს, იმას რომ საჭიროა რეზერვი მომავლისათვის. ეს ყველაფერი, როგორც ზევით ვნახეთ, შედეგებში აისახება. შრომის დისციპლინის განმტკიცება, საშუალო დროის დანაკარგების შემცირება, კადრების

*Народное хозяйство Грузинской ССР в 1983 с. 30-31.

დენადობის შემცირება, შრომის საუკეთესო ორგანიზაცია და ა. შ. — ყველაფერი ეს შრომის ნაყოფიერების ამაღლების მნიშვნელოვანი რეზერვებია. მაგრამ ძირითადად დღევანდელი დღის რეზერვები. ხოლო მთავარი რეზერვი, როგორც დღევანდელი, ისე ხვალისდელი დღისა, არის მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ტემპების ზრდა. ამიტომ 1990 წლამდე და უფრო შორი პერსპექტივისათვის საჭიროა ყურადღება მიექცეს ახალი ტექნიკის იმ ყველაზე უფრო რაციონალური ვარიანტების შერჩევასა და მარჯვე შეხამებას, რომლებიც უზრუნველყოფენ ეფექტს როგორც უახლოეს პერიოდში, ისე მომავალშიც. საჭიროა უნარიანად ვიყენებდეთ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევებს, ვავრცელებდეთ გამოცდილებას, სწრაფად ვერკეოდეთ ახლის უპირატესობაში და ვნერგავდეთ მას. ამის მაგალითია ქ. თბილისის დიმიტროვის სახელობის საავიაციო ქარხანა. კარგი გამოცდილება დაგროვდა ქ. ფოთის საწარმოებშიც, მაგრამ მცირე როდია იმ საწარმოთა რიცხვიც, რომლებიც ვერ ახდენენ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევათა დანერგვის გეგმების რეალიზაციას; ამ მხრივ ყველაზე უფრო სერიოზული გარდევები შეინიშნებოდა წარმოებრივი პროცესების ავტომატიზაციის განხორციელებაში. ამისი მაგალითია რუსთავეის ქიმიური ქარხანა, რომელმაც წლების მანძილზე ვერ უზრუნველყო ახალი ტექნიკის დანერგვის გეგმის შესრულება და განსაკუთრებით ძვირფასი პროდუქციის გამოშვება.

შ რ ო მ ი ს ნ ა ყ ო ფ ი ე რ ე ბ ი ს ზ რ დ ა — ახალი ტექნიკის დანერგვის მნიშვნელოვანი სოციალური შედეგია. ის უზრუნველყოფს მატერიალურ ფასეულობათა წარმოების ზრდას, მატერიალურ მოთხოვნილებათა სულ უფრო სრულ დაკმაყოფილებას; ცვლის თანაფარდობას სამუშაო და თავისუფალ დროს შორის, ამ უკანასკნელის ზრდის მიმართულებით და ამდენად, ქმნის ბირობებს მშრომელთა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლებისათვის.

შრომის ნაყოფიერების ამაღლების შედეგად მეათე ხუთწლეულში რესპუბლიკის მოსახლეობამ მიიღო დახმარებები და შეღავათები 34%-ით მეტი, ვიდრე მეცხრე ხუთწლეულში, ხოლო რეალური შემოსავლები მოსახლეობის ერთ სულზე გაიზარდა 30%-ით. მიმდინარე ხუთწლეულში გათვალისწინებული შრომის მწარმოებლურობის ზრდა შესაძლებლობას მოგვცემს ავამაღლოთ რეალური შემოსავლები მოსახლეობის ერთ სულზე 20 პროცენტით, მუშა-მოსამსახურეთა ხელფასი 13 პროცენტით, კოლმეურნეთა შრომის ანაზღაურება 18%-ით; მოხმარების ფონდის ხვედრიწონა ეროვნულ შემოსავალში 1980 წლის 72,9%-დან 75,2%-მდე ამაღლდება 1985 წელს.

ხალხის კეთილდღეობის ზრდის ფართო ღონისძიებების სისტემამ შესაძლებელი გახადა მოსახლეობის ერთ სულზე 1983 წელს ამაღლებულიყო რეალური შემოსავლები 11,3%-ით 1980 წელთან შედარებით. დახმარებები და შეღავათები, მიღებული მოსახლეობის მიერ მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდებიდან 15,3%-ით გაიზარდა. მუშათა და მოსამსახურეთა საშუალო თვიური ხელფასი 7,6%-ით, ხოლო კოლმეურნეთა შრომის ანაზღაურება 15,2%-ით. 1983 წ. მოსახლეობამ მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდებიდან მიიღო დახმარებები და შეღავათები 2167,6 მილ. მანეთის ოდენობით, რაც 2,1-ჯერ მეტია 1970 წელთან შედარებით. დახმარებებისა და შეღავათების ამ თანხის გათვალისწინებით საშუალო თვიური ხელფასი 1980 წლის 204 მანეთიდან 222 მანეთამდე გაიზარდა 1983 წელს.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ცვლის შრომის პირობებს, ხასიათს და შინაარსს. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწეული დონე თავის გამოხატულებას მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზაში პოულობს. უკანასკნელ ათწლეულში რესპუბლიკაში დიდი სამუშაოები ხორციელდებოდა სამრეწველო საწარმოთა ტექნიკური აღჭურვის ამოღების მიმართულებით, რის შედეგადაც მნიშვნელოვნად განახლდა რესპუბლიკის მრეწველურ-საწარმოო პოტენციალი.

ახალი, სრულყოფილი ტექნოლოგიური პროცესების, მანქანათა ავტომატური სისტემების დანერგვა ძირფესვიანად ცვლის შრომის ხასიათსა და შინაარსს. იზრდება მექანიზებული შრომის ხვედრიწონა და მცირდება მიძიე, ხელის შრომის ხვედრიწონა — აი მისი ძირითადი ტენდენცია.

მაგრამ, წარმოების ტექნიკური აღჭურვის ამოღების მიუხედავად, ხელის შრომის ხვედრიწონა ჯერ კიდევ მაღალია. 1979 წელს შრომის მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის დონე რესპუბლიკის მრეწველობაში 1969 წელთან შედარებით მხოლოდ 2,2 პუნქტით ამაღლდა, ხოლო 1975 წელთან შედარებით შემცირდა კიდევ 0,7 პუნქტით. უკანასკნელ წლებში კომპლექსურ მექანიზაციასა და ავტომატიზაციაზე ყურადღების გაძლიერებასთან დაკავშირებით შრომის მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის დონე როგორც ძირითადი, ისე დამხმარე მუშებისა რესპუბლიკის მწარმოებლობაში ამაღლდა. მაგრამ ხელის შრომით მრეწველობაში უმთავრესად დამხმარე მუშების ჯერ კიდევ დიდი ნაწილია დაკავებული. მანქანათმშენებლობისა და ლითონდამუშავებაში, ანუ დარგში, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს მთელი სახალხო მეურნეობის ტექნიკური ვადაიარაღება მეცნიერებისა და ტექნიკის უახლესი მიღწევების ბაზაზე, შრომის მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის დონე საშუალო სამრეწველო დონეზე დაბალია. ამ დარგში ხელის შრომით დაკავებულ მუშათა ზრდის ტემპი არა მარტო დამხმარე, არამედ ძირითად წარმოებებშიც, მაღალი იყო მექანიზებული შრომით მომუშავე მუშათა კონტიგენტის ზრდის ტემპზე. მრეწველობის დარგებს შორის შრომის მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის ყველაზე დაბალი დონე კვების მრეწველობის საწარმოებშია, მათ შორის ძირითადი მუშებისაც; თუმცა ამ დარგში უკანასკნელ ათწლეულში დადგმული იყო, მთელ მრეწველობაში მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის საშუალებათა საერთო რაოდენობის 1/4-დან 2/3-მდე ნაწილი. ამის მიუხედავად, საწარმოთა უდიდესი ნაწილი აღჭურვილია მექანიზებული ხაზებით, ხოლო იმ საწარმოთა ხვედრიწონა, რომელთაც კომპლექსურ-მექანიზებული და ავტომატიზებული საამქოები და უბნები გააჩნიათ ძალზე მცირეა.

ამ პერიოდში ადგილი ჰქონდა მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის განხორციელებულ ღონისძიებათა არაკომპლექსურობას; კაპიტალდამანდებათა საერთო რაოდენობაში მცირე მოცულობით ხასიათდებოდა დანახარჯები ახალი ტექნიკისა და მოწინავე ტექნოლოგიის დანერგვაზე; მეათე ხუთწლეულში მეცხოესთან შედარებით შემცირდა დანახარჯები ახალი ტექნიკის ისე შრომადამზოგ მიმართულებებზე როგორცაა შრომის მექანიზაცია და ავტომატიზაცია, აგრეთვე ისეთ პროგრესულ მიმართულებებზე როგორცაა ახალი სახის სამრეწველო პროდუქციის ათვისება, განსაკუთრებით მანქანათმშენებლობაში, სადაც აშეჟამად, სასაქონლო პროდუქციის თითქმის ნახევარი ათვისებულია 9-10 და უფრო მეტი წლის წინათ. მცირე იყო ავტომატიზაციის საშუალებათა დანერგვის მასშტაბები.

ნელა ხორციელდებოდა მოძველებული შრომის საშუალებების შეცვლა — უკანასკნელ 20 წელიწადში ახლადამოქმედებულ საშუალებათა მხოლოდ 18% მოდიოდა მოძველებული საშუალებების შეცვლაზე; სამშენებლო ციკლის მეტისმეტი გაჭიანურება, განპირობებული დაგეგმილი კაპიტალურ დაბანდებას არაპროპორციული მოცულობით, არსებული შრომითი, ფინანსური და მატერიალური რესურსების პირობებში, იწვევს სახსრების მეტისმეტ გაფანტვასა და შედეგად კი ობიექტის მშენებლობის ნორმატიული ვადების გადიდებას (და თუ ახალი ტექნიკის მორალური ცვეთის ვადა, თანამედროვე პირობებში, 6—8 წელია, მსხვილი ობიექტების მშენებლობა ამ ვადას მნიშვნელოვნად სჭარბობს) — ყველაფერი ეს ერთად აღებული უარყოფით ზემოქმედებას ახდენს შრომის მექანიზაციისა და ავტომატიზაციაზე და ამცირებს შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპს.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის 1990 წლამდე კომპლექსური პროგრამისა და მნიშვნელოვანი მეცნიერულ-ტექნიკური პრობლემების გადაჭრის მიზნობრივი კომპლექსური პროგრამების ბაზაზე მე-11 ხუთწლედში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების ღონისძიებებს რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობაში. აქედან ძირითადი ყურადღება კონცენტრირებულია წარმოების ტექნიკური დონის ამაღლებაზე; საწარმოო პროცესების კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის ყოველმხრივ დანერგვაზე; მრეწველობის წამყვანი დარგების ტექნიკურ გადაიარაღებაზე და მის ბაზაზე სახალხო მეურნეობებში შრომის მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის ამაღლებაზე; ყველა დარგში ხელის შრომით დაკავებული მუშათა რიცხვის შემცირებაზე, განსაკუთრებით დამხმარე წარმოებაში, სადაც მუშათა ერთი და იგივე რაოდენობის გამოთავისუფლებას ძირითად წარმოებებთან შედარებით 4-5-ჯერ ნაკლები დანახარჯები დასჭირდება; რესპუბლიკის სწრაფად მზარდი სოფლის მეურნეობისათვის სპეციალური ტექნიკის შექმნაზე; წარმოებაში მასალადამუშავი ტექნოლოგიური პროცესების დამუშავებასა და დანერგვაზე; ახალი სახის სამრეწველო პროდუქციის ათვისებაზე. ზემოჩამოთვლილ ღონისძიებებში პრიორიტეტი განეკუთვნება მანქანათმშენებლობას, როგორც მთელი სახალხო მეურნეობის ტექნიკური გადაიარაღების ბაზას.

1981 წლიდან რესპუბლიკაში დაიწყო ხელის შრომის (განსაკუთრებით დამხმარე წარმოებაში) შემცირების კომპლექსური პროგრამის რეალიზაცია. მასში განსაზღვრულია კონკრეტული საბოლოო მიზნები მათი დაყვანით სამინისტროებამდე, უწყებებამდე და საწარმოებამდე.

1982 წ. სამრეწველო საწარმოებში დაიდგა 152 მექანიზებული ნაკადური და ავტომატიზირებული ხაზები, კომპლექსურ მექანიზაციასა და ავტომატიზაციაზე გადაყვანილ იქნა 70-ზე მეტი უბანი, საამქრო და წარმოება, შეიქმნა აღრიცხვის, დაგეგმვისა და მართვის 13 ავტომატიზირებული სისტემა.

სერიოზული ყურადღება ექცევა ახალი სახის სამრეწველო პროდუქციის ათვისებას. 1981—1985 წლებში გათვალისწინებულია 260 დასახელების ახალი, მაღალმწარმოებლური მანქანის, მოწყობილობის, ხელსაწყოთა და აპარატის ათვისება. მანქანათმშენებელ საწარმოებში ათვისებული იქნება სოფლისმეურნეობრივი დანიშნულების 11,5 ტონის ტვირთამწყოების თვითმცლელი ავტომატარებელი, რიცხვულ-პროგრამული მართვის სახარატო-საბურღი ჩარხი, მილჭრელი ჩარხები და ავტომატები, ფერადი ტელევიზორები, სხვადასხვა ტექნოლოგიური პროცესების სამართავი მიკროელექტროგამომთვლელი მანქა-

ნების ახალი ტიპები, ჩაის საკრეფი და ჩაის სასხლავი აპარატების სერიული წარმოება და სხვები. ხე-ტყისა და ხისდამამუშავებელი მრეწველობის საწარმოებში გათვალისწინებულია ახალი მაღალი ხარისხის ავეჯის შეიქმნა დასახელების კომპლექტის გამოშვება, მსუბუქ მრეწველობაში ათვისებულ იქნება გაუმჯობესებული შემადგენლობის აბრეშუმისა და ტრიკოტაჟის ქსოვილები, ქსოვილები გაუმჯობესებული ჰიგიენური თვისებებით, სპეცტანსაცმელი მეჩაიებისათვის და სხვა; კვების მრეწველობაში გათვალისწინებულია ნატურალურა, მშრალი და თხევადი ჩაის კონცენტრატების ათვისება, გამდიდრებული და არომატიზებული ჩაის, ახალი მარკის კახური ღვინოების, უაღკოპოლო სასმელების, ნუშის ზეთისა და სხვა საკვები პროდუქტების გამოშვება.

მიმდინარე ხუთწლიდის გასულ სამ წელიწადში წარმატებით ბორცვილებდა ახალი სახის პროდუქციის გამოშვების პროგრამის რეალიზაცია. 1981 წელს ათვისებულ იქნა 43 სახის ახალი სახის ტექნიკა, მათ შორის თითქმის ნახევარი ხელსაწყოებზე, ავტომატიზაციის საშუალებებსა და გამომივლელ ტექნიკაზე მოდის, 1982 წელს—57 სახის, 1983 წელს—60 სახის, რომელთა ტექნიკური დონე შეესაბამება ან აღემატება საუკეთესო სამამულო რეოლო ანალოგებს. მათ შორისაა სახარატო-ხარხანმკრედი ნახევრადავტომატური საბურღი ძელისათვის TT-41—01 C1 მოდელის (უშვებს საწარმოო გაერთიანება „ჩარხმშენებელი“) ჩაის საშრობი მანქანა ორთქლის კალორიფერით T1-4C2II მარკის (უშვებს ბათუმის მანქანათმშენებელი ქარხანა) და მრავალი სხვა.

სულ 1982 წელს განხორციელდა 350-ზე მეტი ღონისძიება ახალი სახის სამრეწველო პროდუქციის ათვისების, პროგრესიული ტექნოლოგიის დანერგვის, საწარმოო პროცესების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის მიმართულებით.

მავსადაამე, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის იმ ორ ძირითად მიმართულებაზე, რომლებზედაც მეათე ხუთწლიდში ყურადღება რამდენადმე შესუსტდა, მეთერთმეტე ხუთწლიდში ფართოდ გაიშალა.

პრინციპულად ახალი ტექნიკა და მართვის მეთოდები მოითხოვენ მშრომელთა ფართო ფენების კულტურულ-ტექნიკური დონის მაღალი ტემპებით ამაღლებას, მომუშავეთა მაღალ კვალიფიკაციას. კადრების მომზადება, მომუშავეთა საწარმოო-ტექნიკური კვალიფიკაციის ამაღლება წარმოებს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის პარალელურად. ამის შედეგად უზრუნველყოფილია მშრომელთა ფართოდ მასების კულტურულ-ტექნიკური დონის ზრდის მაღალი ტემპები, მუდმივად მაღლდება შრომითი რესურსების ხარისხი. მომუშავე მოსახლეობის ყოველ 1000 კაცზე 1970 წელს მოდიოდა უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების მქონე 711 კაცი, 1979 წელს—856, 1984 წელს კი 902 კაცი. სსრ კავშირში ანალოგიური მაჩვენებელი შეადგენდა 653 კაცს 1970 წელს, 805—1975 წელს, ხოლო 868—1984 წელს⁴ ე. ი. რესპუბლიკაში საერთო განათლების დონე მაღალია, ვიდრე საშუალოდ კავშირში.

შრომის შინაარსი და ხასიათი შრომასთან დამოკიდებულებაშიც გამოიხატება. იზრდება მშრომელთა შრომითი ინიციატივა, აქტიური დაინტერესება შრომის შედეგებით, კმაყოფილება შესრულებული სამუშაოთი. ე. ი. ლენინი

⁴ Народное хозяйство Грузинской ССР в 1983 г., с 27.

უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა მშრომელთა მასების შემოქმედებითი ინიციატივის აღზრდას, მათ მონაწილეობას სახალხო მეურნეობის მართვაში; მასების მნიშვნელოვანი და სულ უფრო მზარდი როლი მრავალი მიმართულებით ელანდება. ყველაზე აშკარად, შრომისადმი ამ ახალმა დამოკიდებულებამ თავისი გამოხატულება სოციალისტური შეჯიბრებისა და რაციონალიზატორებისა და გამომგონებლების მოძრაობის განვითარებაში პპოვა, რომელიც სულ უფრო უკავშირდება მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესისა და წარმოების ინტენსიფიკაციის ამალღებას.

რესპუბლიკის მშრომელების მიერ მიღებულ სოციალისტურ ვალდებულებებში ყურადღება კონცენტრირებულია ახალი ტექნიკის ღონისძიებათა დაწერგვაზე.

რესპუბლიკაში იზრდება რაციონალიზატორებისა და გამომგონებლობის რიცხვი და მისგან მიღებული ეკონომიკური ეფექტაც, რაც რესპუბლიკის ინჟინერ-ტექნიკური და მუშათა კადრების ინტელექტუალური, შემოქმედებითი პოტენციალის მნიშვნელოვანი ამალღების მაჩვენებელია, ეს მოძრაობა კიდევ უფრო ფართოვდება მეთერთმეტე ხუთწლეულში. 1981-1983 წლებში სახალხო მეურნეობაში გამოყენებული იყო 61 ათასი რაციონალიზატორული წინადადება და 500-ზე მეტი⁵ გამოგონება.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, სახალხო მეურნეობრივ ბრუნვაში აქცევს ბუნებრივი რესურსების სულ უფრო მზარდ რაოდენობას, ქმნის მათი გადაამუშავების ტექნოლოგიური პროცესების ახალ სახეებს, სულ უფრო აქტიურად იჭრება ბუნებრივ გარემოში და იწვევს საზოგადოების ცხოვრების უკონომიკური პირობების ცვლილებებს, რაც არღვევს ბუნებაში შექმნილ თანაფარდობას, აუბრუნებს გარემომცველ გარემოს. სწორედ ამასი გამოიხატება საზოგადოების განვითარებაზე მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ზემოქმედების წინააღმდეგობრივი ხასიათი. სოციალიზმის პირობებში ეს პრობლემა ნაწილობრივ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ეფექტის რაოდენობრივ შეფასებით გადაიჭრება. ასეთი შეფასება ითვალისწინებს განისაზღვროს პროექტირებისა და დაამუშავების სტადიაზე მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ყველაზე უფრო რაციონალური მიმართულება, გადაწყდეს გარემოს შენარჩუნების პრობლემა, გადაიჭრას ან შემცირდეს ახალი ტექნიკის ზემოქმედების უარყოფითი შედეგები. ამ მიმართულებით მიმდინარე სუთწლეულში დიდი სამუშაოები ხორციელდება. ამის მაგალითად გამოდგება რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის ავლომერაციული ფაბრიკა, რომელიც ორი წლის წინათ ამოქმედდა, ასევე ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანაში ამოქმედებული გაზწმენლის ნაგებობათა მძლავრი კომპლექსი და სხვა. იქ დაყენებული მძლავრი ელექტროფილტრები არ უშვებენ ჰაერში მანვნი მინარეგებსა და აირებს.

ახალი ტექნიკისა და მოწინავე ტექნოლოგიის დაწერგვის შედეგად მრეწველობაში წლიური ეკონომიკური ეფექტი 1983 წელს 1975 წელთან შედარებით 2,8-ჯერ გაიზარდა, ახალ ტექნიკაზე დანახარჯების ამოგების ვადა რესპუბლიკის მრეწველობაში შედარებით მცირეა და 1983 წელს 1975 წელთან შედარებით 1/3-ჯერ შემცირდა, განსაკუთრებით ისეთ მიმართულებებზე, რო-

⁵ Народное хозяйство Грузинской ССР в 1983 г., с. 26.

გორიცაა წარმოების მექანიზაცია და ავტომატიზაცია, მოწინავე ტექნოლოგია და ახალი სახის სამრეწველო პროდუქციის ათვისება.

როგორც ზემოთმოტანილი მონაცემები გვიჩვენებენ, მეათე ხუთწლედიდან დაწყებული რესპუბლიკის ეკონომიკურ განვითარებაში გარკვეული სიძნელეები გამოვლინდა, რაც განპირობებული იყო სამრეწველო წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გარდაქმნაში ნაკლოვანებებით. მაშინ როცა, მისი თვისობრივი სრულყოფა შესაძლებელია მხოლოდ მეცნიერებისა და ტექნიკის უახლესი მიღწევების დანერგვის ბაზაზე. პარტია თვლის, რომ თანამედროვე პირობებში საჭიროა მივიღწიოთ რევოლუციურ ძვრებს ამ მიმართულებით, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ უზრუნველყოთ გადასვლა ახალ ტექნოლოგიურ სისტემებზე, ისეთი უკანასკნელი თაობის ტექნიკაზე, რომელთა საფუძველზე შესაძლებელი იქნება უმაღლესი ეფექტიანობის მიღება, მსოფლიოში წამყვანი პოზიციების უზრუნველყოფა. სწორედ ამაშია პერსპექტივისათვის გათვალისწინებული პრობლემების, ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების, საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების წარმატებით გადაწყვეტა საწინდარი.

В. В. МИШИНА, Н. Г. АРЕВАДЗЕ

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА

Резюме

Социально-экономическая эффективность научно-технического прогресса выражается в обеспечении повышения производительности общественного труда, изменении содержания, характера и условий труда, включении в народнохозяйственный оборот все возрастающего количества естественных ресурсов, создании новых видов технологических процессов для их переработки, изменении окружающей среды и экономических условий общественной жизни.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ

Л. А. КВАРИАНИ

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС: ПРОБЛЕМА МЕХАНИЗАЦИИ И АВТОМАТИЗАЦИИ РУЧНОГО ТРУДА В МАШИНОСТРОЕНИИ ГРУЗИНСКОЙ ССР

На апрельском (1985 г.) Пленуме ЦК КПСС со всей решимостью указывалось на необходимость дальнейших изменений и совершенствований в экономике. Речь идет прежде всего о научно-техническом прогрессе, обновлении производства и достижении высшего уровня производительности труда, о глубоких переменах в сфере труда.

Научно-технический прогресс — процесс весьма многообразный, он качественно преобразует все элементы производства: орудия, предметы труда, технологию, источники энергии. Конкретные направления научно-технического прогресса в различных отраслях очень многообразны. Несмотря на это, в различных его направлениях есть много общих признаков. К ним в первую очередь относится последовательная замена ручного труда машинным, затем комплексная механизация, вплоть до полной автоматизации производства.

В работах К. Маркса и В. И. Ленина отмечалось, что решающая роль в развитии производства принадлежит средствам труда, из которых механические средства труда, как указывал К. Маркс, составляют костную и мускульную систему производства¹. В. И. Ленин особое значение придавал процессу замены ручного труда машинным: «...прогресс техники в том и выражается, что человеческий труд все более и более отступает на задний план перед трудом машин»².

Задача механизации состоит в передаче машине трудовых (исполнительных) функций человека. Механизация ручного труда является важным направлением повышения производительности труда и на ее базе остальных социально-экономических показателей общественного производства.

По мере развития народного хозяйства страны требования к механизации производства меняются в сторону повышения ее технико-экономических условий. Если в Грузинской ССР в довоенные годы ручной труд был широко распространен и под механизацией понимали внедрение даже простейших механизмов, теперь при современном уровне механизации резко возрастают технические и организационные требования к организации производства. Механизация сейчас связана с модернизацией действующих основных фондов, резким улучшением их технико-экономических характеристик.

Автоматизация — это уже высшая по сравнению с механизацией стадия организации производства. При автоматизации центр тяжести перемещается с замены ручного труда машинным на замену техникой ряда умственных функций человека. Особенно эффективны средства автоматизации на участках и производствах, где ручной труд рабочих непосредственно плохо поддается механизации.

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 23, с. 397.

² В. И. Ленин, Полн. собр. соч., т. I, с. 78.

Наиболее ощутимо воздействие научно-технического прогресса на технико-экономический уровень производства в отрасли машиностроения. Машиностроение Советской Грузии — это уникальные станки, приборы, электросварочное оборудование, электровозы, сельскохозяйственные машины и т. д. Эта отрасль производит орудия труда, от количества и качества которых зависит уровень производительности труда во всех сферах деятельности человека. Машиностроение Грузии призвано удовлетворять не только союзные, но и местные потребности в специфических видах техники (чаеуборочные комбайны, машины для горного земледелия, субтропических районов и т. д.). Машиностроение не только обеспечивает народное хозяйство средствами для расширения действующих новых предприятий, но и позволяет обновлять оборудование функционирующих предприятий. Без развития машиностроения невозможно решать коренные задачи подъема народного благосостояния.

Решением партии и правительства по ускорению научно-технического прогресса предусмотрено приоритетное развитие машиностроения. В соответствии с этим важное значение приобретает практическое и теоретическое изучение состояния технической базы предприятий машиностроения республики и в первую очередь вопросы сокращения и ликвидации применения на них ручного труда.

Важной не только экономической, но и социальной задачей остается перевод подавляющего большинства рабочих с ручного труда на работу с помощью машин и механизмов. Сначала ликвидируется тяжелый ручной, затем неквалифицированный и малоквалифицированный труд. По подсчетам, на основе которых строилась комплексная программа работ о механизации ручного труда в народном хозяйстве ГССР на 1981—1985 гг. доля рабочих, занятых механизированным трудом в промышленности республики, за последние 15 лет возросла почти на 0,7%. По прогнозным расчетам в ближайшее время с помощью машин и механизмов будут выполнять работу, более 2/3 всех рабочих. Прогноз основан на том, что в связи с широким использованием достижений научно-технического прогресса и увеличением капиталовложений в машиностроение, в разряд работников механизированного труда будет входить до 1% рабочих, что примерно в 4—5 раз обеспечит рост производительности труда на механизированных работах. По нашему мнению, прогноз этот вполне реален, а в перспективе доля ручного труда может сокращаться и более высокими темпами. Об этом свидетельствует положительный опыт отдельных регионов и предприятий страны: Литвы, Латвии, Белоруссии, Украины, Куйбышевской области, Ленинграда, производственных объединений «ЗИЛ», «ГАЗ», «Пластик», «Позитрон».

В настоящее время в машиностроении республики сохраняется высокий уровень ручного труда. По данным 1984 года, на предприятиях: Минэлектротехмашина 37,1% всех работающих было занято ручным трудом; Минстанкотехпрома эта цифра составила 24,2%; Минприбора — 38,6%; Минсельхозмашина — 39,0%; Минтяжмашина — 31,1%.

Данные паспортизации рабочих мест на предприятиях машиностроения г. Тбилиси, гораздо превышают данные годовой отчетности предприятия и составляют цифры порядка 45—50%. Таково положение дел. Последние годы на предприятиях машиностроения ведется значительная работа по механизации как основного, так и вспомогательного производства; на тбилисских предприятиях за 1980—1984 гг.

³ По данным ежегодных отчетов предприятий.

внедрено около 2,1 тыс. технических мероприятий по повышению уровня механизации и автоматизации. Только в 1984 году в республике внедрено 86 станков с программно-целевым управлением, 25 механизированных и автоматизированных линий.

В 1980 году затраты на мероприятия научно-технического прогресса в республике составили 55210 тыс. руб., в том числе на механизацию и автоматизацию 15326 тыс. руб. В 1984 г. эти показатели составили соответственно 113841 тыс. руб. и 50198 тыс. руб. Годовой экономический эффект одного научно-технического мероприятия за период с 1981 до 1984 г. увеличился в два раза и намного превысил соответствующий среднесоюзный показатель. По плану к концу 1985 г. количество занятых механизированным трудом составит 65% в промышленности республики, в том числе на предприятиях машиностроения. За счет мероприятий, повышающих степень механизации труда рабочих, уже сейчас обеспечено около 36% общего прироста производительности труда.

Особое внимание следует обратить на то, чтобы процесс механизации и автоматизации проводился комплексно, затрагивал как основное, так и вспомогательное производство. Как показали исследования, наибольший удельный вес ручного труда отмечен в следующих цехах основного производства: линейном, кузнечно-прессовом, малярном, особенно — **механосборочном**. Значительное количество рабочих используется на обслуживании механических, автоматических линий, комплексно-автоматизированных цехов и участков.

Сокращению применения ручного труда при обслуживании средств механизации и автоматизации будет способствовать совершенствование конструкций, повышение их технического уровня и качества, улучшение организации ремонта и обслуживания.

Механизация ручного труда основного производства машиностроительных предприятий сегодня возможна только на основе реконструкции и модернизации. На эти цели предусмотрено выделять почти 70% капитальных вложений, тогда как в настоящее время цифра эта составляет около 36%. Происходило старение основных производственных фондов, соответственно сохранялся высокий удельный вес ручного труда. Поэтому средний фактический срок службы металлорежущего оборудования составляет нередко 30—32 года, прессов и молотов — до 27 лет. Устаревшее оборудование делает труд рабочих утомительным и непроизводительным.

В настоящее время в промышленности республики темп выбытия основных фондов находится на уровне среднесоюзного показателя, около 1,4% в год, что совершенно недостаточно. Комплексная программа ускорения научно-технического прогресса предусматривает увеличение этого показателя в 1,5 раза, что является важной задачей и для машиностроения СССР.

Для того, чтобы представить экономический эффект от вторичной механизации в машиностроении, приведем следующие расчетные данные: по имеющимся укрупненным расчетам поставка в парк машиностроения для целей замены 100 тыс. новых станков позволит снять без снижения производительной мощности 140—145 тыс. станков устаревшей конструкции, т. е. уменьшить (относительно данного объема производства продукции численность парка на 40—45 тыс. станков, соответственно высвободится 54—60 тыс. станочников, которых в стране крайне не хватает, а экономия на заработной плате и эксплуатационных расходах составит 300—350 млн. рублей.

Более половины всех рабочих машиностроительных предприятий республики заняты в вспомогательных цехах. Уровень механизации

их труда примерно в 2—3 раза ниже, чем у рабочих основного производства. Вспомогательные производства сдерживают развитие машиностроения, кроме того, рабочие, занятые в них, в настоящее время являются практически единственным источником пополнения рабочей силой основного производства. Поэтому повышение производительности труда здесь является первоочередной задачей.

Расчеты показывают: 1 млн. руб., вложенных в механизацию литейного производства, позволяет высвободить 92 человека, в механообработку — 105 человек, механизация погрузочно-разгрузочных операций дает возможность высвободить 600 человек. Вспомогательные производства на тбилисских машиностроительных предприятиях механизированы лишь частично. Затраты на механизацию вкладываются при весьма слабом плановом регулировании. Вспомогательные производства не выделяются ни в промтехфинплане, ни в учете хозяйственной деятельности предприятий.

На машиностроительных предприятиях республики одним из резервов повышения производительности труда является повышение уровня механизации и организации ремонтных работ, на которых заняты 22—25% вспомогательных рабочих отрасли или 11—12% всего коллектива предприятий. Велики и материально-финансовые затраты на эти работы. Причем эта категория рабочих ручного труда растет из года в год, что обусловлено увеличением парка машин и оборудования, повышением их сложности.

Эти объективные, субъективные причины приводят к тому, что даже небольшие предприятия республики обрастают ремонтными, механическими, экспериментальными и другими участками. В 1984 году на ПО «Электроводостроитель» численность рабочих вспомогательных цехов составляла 1126 человек, — почти 50%, в ПО «Станкостроитель» им. С. М. Кирова — 980 против 1794 человек, т. е. больше половины, а в 652 вспомогательных рабочих занято в инструментальном, ремонтно-механическом, энергоремонтном цехах. Такая тенденция сохраняется на всех машиностроительных предприятиях республики. Уровень механизации в этих цехах очень низок (от 60 до 90% ремонтных работ осуществляется вручную), что сказывается и на качестве работ. Поэтому основной путь решения проблемы — дальнейшее совершенствование организации ремонтных работ и, в первую очередь, их централизации. Только при этом можно приостановить рост ремонтных рабочих, а в ряде случаев добиться их сокращения. Подобное положение характерно и для организации инструментального хозяйства. Большого экономического эффекта можно добиться от механизации погрузочно-разгрузочных, складских и транспортных работ, на которых занято до 30% рабочих машиностроительной отрасли республики.

На тбилисских машиностроительных предприятиях проводится большая работа по механизации этих работ. Широкое распространение нашел метод бесперевалочной транспортировки грузов внутри предприятия, для этой цели используют подвесные конвейеры с автоматической адресностью грузов, поддоны для транспортировки мелкоступных грузов с помощью автопогрузчиков, электрокаров и т. д.

В 1985 г. на ПО «Станкостроитель» им. С. М. Кирова войдет в строй механизированный склад готовых изделий, склад проката и мытья, на что выделено капиталовложений в размере 150 тыс. руб.; в результате будут высвобождены 30 человек, с ручного на механизированный труд перейдут 45 человек, существенно улучшат условия труда 50 человек. В 1982—1983 гг. была проведена механизация погрузочно-разгрузочных работ в центральном складе, в результате был

механизирован труд 25 рабочих. На завод электросварочного оборудования им. Б. О. Патона в текущем году на механизацию погрузочно-разгрузочных, транспортных и складских работ выделено 180 тыс. рублей, что высвобождает с тяжелых работ 20 человек; на многих тбилисских заводах ручной труд был ликвидирован на межоперационных передачах при доставке деталей с одной операции на другую. Широкое применение находят простейшие средства механизации — наклонные склизы, роляны и т. д., позволяющие перемещать груз в нужном направлении. Все шире применяются ленточные транспортеры, механические подъемники, специальная тара. Реализация всех имеющихся резервов в процессе механизации основного и вспомогательного производства машиностроения позволит последовательно решать следующие задачи: ликвидировать тяжелый малоквалифицированный и неквалифицированный ручной труд; осуществить комплексную механизацию и автоматизацию производства. Современный научно-технический процесс в республике находится лишь на начальной стадии своего развития, поэтому решение задачи сокращения применения ручного труда требует мобилизации усилий всего народного хозяйства республики и, в первую очередь, ее машиностроения.

Анализ процесса механизации и автоматизации на машиностроительных предприятиях республики, технической оснащенности предприятий и характер ее использования позволяют сделать вывод о значительных достижениях экономики ГССР: повысилась производительность труда, ликвидированы многие тяжелые ручные работы, повысился уровень механизации и автоматизации машиностроительных предприятий, но остались проблемы, решение которых является существенным резервом повышения механизации и автоматизации производства, роста его эффективности:

— необходимо дальнейшее внедрение экономически целесообразных средств механизации и, в первую очередь, для вспомогательного производства;

— ускорение темпов обновления парка оборудования;

— повышение уровня использования наличного парка машин и оборудования как по мощности и производительности, так и по времени его работы;

— совершенствование организации производства и труда в соответствии с техническими достижениями.

Проведение этих мероприятий обеспечит дальнейший рост эффективности отрасли машиностроения республики.

Представлена отделом политической экономии
Института экономики и права АН ГССР

თენგიზ ლორთქიფანიძე, ნუზუარ ცოხიაძე

მიცნეირულ-ტექნიკური პროგრამის დაჩქარება და წარმოების ეფექტიანობა

სკკ ცენტრალური კომიტეტის აპრილის (1985 წელი) პლენუმზე სახალხო მეურნეობის ინტენსიფიკაციის ძირითად მიმართულებად მიჩნეულ იქნა საექსპლუატაციო-ტექნიკური პროგრამის დაჩქარება. ამ საკითხთან დაკავშირებით იენისში გამართულ საბჭოთა კავშირის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის თათბირზე ამხ. მ. ს. გორბაჩოვმა აღნიშნა, რომ „მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრამის დაჩქარებისათვის ბრძოლის მოწინავე ხაზი მეცნიერებაზე გადის“.

გარდაბნის რაიონში რესპუბლიკაში პირველად, ჯერ კიდევ მეთექვსმეტე წელს, ფართოდ გაიშალა მუშაობა მეცნიერების მიღწევებისა და მოწინავე გამოცდილების აგროსამრეწველო კომპლექსში ფართოდ დანერგვისათვის. საქართველოს კვ ცენტრალური კომიტეტის რჩევით კვ გარდაბნის რაიონულმა კომიტეტმა თხოვნით მიმართა შესაბამის სამინისტროებსა და უწყებებს მონაწილეობა მიეღოთ დანერგვის პროგრამის შემუშავება-რეალიზაციაში.

საქართველოს სსრ კვ გარდაბნის რაიონული კომიტეტის, საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობის სამინისტროს, საქართველოს სსრ მეცნიერებისა და ტექნიკის სახელმწიფო კომიტეტის, საქართველოს სსრ ხილბოსტნეულის მეურნეობის სამინისტროს, საქსოფლტექნიკის სახელმწიფო კომიტეტის, საქართველოს სსრ მეღირობისა და წყალთა მეურნეობის სამინისტროს, სსრკ წყალთა მეურნეობისა და მეღირობის სამინისტროს „მთავარ საქწყალმშენის“ 1980 წლის 11 ივლისის დადგენილების საფუძველზე შემუშავებულ იქნა გარდაბნის რაიონის აგროსამრეწველო კომპლექსში მეცნიერების მიღწევებისა და მოწინავე გამოცდილების დანერგვის სამწლიანი (1980-1982 წწ.) პროგრამა.

აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული პროგრამის შემუშავებამდე რაიონში არსებული დარგობრივი ინსტიტუტების ბევრი ფილიალი და საყრდენი პუნქტები მეცნიერებასა და წარმოებას შორის შუალედური რგოლის — დანერგვის სამსახურის — აზარსებობის გამო ვერ უზრუნველყოფდნენ თავიანთი მეცნიერული რეკომენდაციების, წინადადებების, აგრეთვე ახალი ტექნიკისა და პროგრესული ტექნოლოგიის დანერგვას, რასაც თავის მხრივ ხელს უწყობდა ის, რომ სამეურნეო ხელმძღვანელები და სპეციალისტები პასუხს არ აგებდნენ მეცნიერების მიღწევებისა და მოწინავე გამოცდილების წარმოებაში ფართოდ დანერგვაზე.

სამწლიანი პროგრამის შესაბამისად შეიქმნა 15 დარგობრივი სექცია. მუშაობას სათავეში ჩაუდგა საყოორდინაციო საბჭო, საქართველოს ცკ კომუნისტური პარტიის გარდაბნის რაიონული კომიტეტის პირველი მდივნის ამხ. ო. ბოკერიას ხელმძღვანელობით.

საბჭოს შემადგენლობაში შეყვანილი იქნა რაიონის პარტიული, საბჭოთა

ორგანოების, სამინისტროებისა და უწყებების ხელმძღვანელები, მეცნიერები, სამეურნეო ხელმძღვანელები, სპეციალისტები.

რაიონის პარტიული ორგანიზაციის ინიციატივა რაიონის სამეცნიერო კვლევის, მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევათა დანერგვის პოლიგონად გადაქცევის თაობაზე, 1981 წლის დეკემბერში განიხილა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა, მოიწონა იგი და მიიღო შესაბამისი დადგენილება.

1982 წლის ოქტომბერში კი საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა განიხილა საკითხი „გარდაბნის რაიონის სასურსათო პროგრამის შესახებ“ და მაღალი შეფასება მისცა მას.

1983 წლის 22 თებერვალს დამტკიცებულ იქნა გარდაბნის რაიონის აგრო-სამრეწველო კომპლექსში მეცნიერების მიღწევებისა და მოწინავე გამოცდილების დანერგვის მეორე სამწლიანი (1983-1985 წწ.) პროგრამა.

გარდაბნის რაიონში მეცნიერების მიღწევების, ტექნიკისა და მოწინავე გამოცდილების ფართოდ დანერგვამ მნიშვნელოვნად აამაღლა წარმოების ეფექტიანობა. აგროსამრეწველო კომპლექსში მთლიანი პროდუქციის მოცულობა 1984 წელთან შედარებით გაიზარდა 1,6-ჯერ და შეადგინა 115 მილიონი მანეთი. სოფლის მეურნეობაში 1984 წელს წარმოებულ იქნა 63 მილ. მანეთის პროდუქცია, რაც 31%-ით აღემატება X ხუთწლეულის საშუალო წლიურ ანალოგიურ მაჩვენებელს.

1984 წელს 1980 წელთან შედარებით სოფლის მეურნეობაში შრომის ნაყოფიერება გაიზარდა 25,7%-ით და შეადგინა 4725 მან. თუ კი 1980 წელს რაიონის სოფლის მეურნეობაში მიღებულ იქნა 1 მილ. 720 ათ. მანეთის ზარალი და 33 მეურნეობიდან 13 ზარალიანი იყო, 1984 წელს მიღებულ იქნა 12 მილ. მანეთზე მეტი მოგება და 39 მეურნეობიდან მხოლოდ ორმა დაამთავრა სამეურნეო წელი ზარალით.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გარდაბნის ექსპერიმენტი დაიწყო 1980 წელს. ექსპერიმენტის არსს წარმოადგენს მეცნიერებისა და წარმოების ინტეგრაციის საფუძველზე მემცენარეობისა და მეცხოველეობის ეფექტიანობის ამაღლება, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესება, სასოფლო-სამეურნეო და სამრეწველო წარმოების მოცულობის ზრდა.

უკანასკნელ ხუთ წელიწადში გარდაბნის რაიონში დანერგილი იქნა ასზე მეტი ღონისძიება, როგორცაა: ეფექტური თესლბრუნვები და ნიადაგის დამუშავების წესები, ადგილობრივი პირობებისათვის გათვალისწინებული ახალი მანქანები და მოწყობილობები, რომლებიც ხელს უწყობენ მიწათმოქმედების მოსავლიანობის და მეცხოველეობის პროდუქტიულობის ზრდას, წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებას. აღნიშნულ ღონისძიებათა დანერგვამ პირობით გამოანთავისუფლა ორი ათას მუშაკამდე და მიღებული იქნა ეკონომიკური ეფექტი 2,5 მილ. მანეთის ოდენობით.

საკოორდინაციო საბჭოში, რომელიც ხელმძღვანელობს ექსპერიმენტს, გაერთიანებულია 15 დარგობრივი სექცია: მებოსტნეობის, მემინდვრეობის და სავებწარმოების, სასოფლო-სამეურნეო ცხოველთა კვებისა და საკვების ტექნოლოგიის, მეხალეობისა და მევენახეობის, მეფრინველეობისა და მებოსტნეობის, მეცხოველეობის, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკისა და ორგანიზაციის და აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის, მცენარეთა დაცვის, სოფლის მეურნეობის მექანიზაციისა და ელექტრიფიკაციის, მორწყვის, ნიადაგის დაც-

ვისა და მელიორაციის, ქიმიზაციის, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების შენახვისა და გადამუშავების, ეკონომიკურ-მათემატიკური მეთოდების გამოყენების, აგრეთვე სამეცნიერო ტექნიკური ინფორმაციისა და პრობაგანდის სექციები. სექციების მიხედვით გაიშალა ფართო მუშაობა.

სართიჭალის მეგობრთაში საბჭოთა მეურნეობაში სამარცვლელ სიმინდის და ლობოს მოვლა-მოყვანის ინდუსტრიული ტექნოლოგიის დანერგვით 1984 წელს მიღებულ იქნა ჰექტარიდან 50 ც. სიმინდის მარცვალი და 15 ც. ლობო, ხოლო შრომის პირდაპირი დანახარჯები შემცირდა 2,5—3-ჯერ.

რაიონში ყოველწლიურად წარმოებს პროფ. გ. პაპალაშვილის მრავალღეროიანი და მრავალტაროიანი ჯიშის სიმინდის თესვა 400—500 ჰა-ზე. საშუალოდ ჰექტარიდან მიიღება 350-400 ც. სიმინდის მწვანე მასა სილოსის დასამზადებლად. რაიონში მოქმედებს 14 მექანიზებული ბრიგადა და რგოლი მარცვლული და საცვები კულტურების მოვლა-მოყვანისა და აღებისათვის, რომლებიც მუშაობენ ბრიგადული იჯარით. მათზე მიმაგრებულია 5600 ჰა ნათესი ფართობი. ყოველწლიურ ეკონომიკური ეფექტი წარმოების ტრადიციული ტექნოლოგიის, შრომის ორგანიზაციისა და სტიმულირების ფორმებთან შედარებით შეადგენს 120-130 ათას მანეთს.

1984 წელს გარდაბნის მეგობრთაში საბჭოთა მეურნეობაში ჩატარდა მეგობრთა რესპუბლიკური სემინარი პომიდორის კულტურის მოვლა-მოყვანის სამრეწველო ტექნოლოგიის პრაქტიკული დანერგვისათვის პომიდორის მოსავლის ამღები მანქანის CKT—2-ის გამოყენებით. 1984 წელს ამ მეურნეობაში პომიდორის საჰექტარო მოსავლიანობამ შეადგინა 355 ცენტნერი, ხოლო ცალკეულ ნაკვეთებზე გადააჭარბა 500 ცენტნერს.

რუისბოლოს, მარტყოფის, გარდაბნის და სხვა მეგობრთაში მეურნეობებში ფართოდაა გავრცელებული სასალოთე პომიდორის ინტენსიური მოვლა-მოყვანა, რომელსაც საფუძვლად უდევს ჩითილის რგვის ლენტური სისტემა (110+70+30). ამ მეთოდის უპირატესობა მდგომარეობს იმაში, რომ სავეგეტაციო პერიოდის განმავლობაში იგი საშუალებას იძლევა გამოვიყენოთ მანქანები და იარაღები სარწყავი კვლების აღსადგენად და მოსავლის გამოსატანად. აღნიშნული მეთოდის გამოყენებით, რუისბოლოს საბჭოთა მეურნეობაში თითოეული ჰექტარიდან მიღებული იქნა 330-350 ც. პომიდორი, რაც 25-30%-ით მეტია, ვიდრე რგვის ჩვეულებრივი მეთოდის გამოყენებისას.

კრწანისის სასათბურე კომბინატში პირველად რესპუბლიკაში საფენ მასალად გამოყენებული ჩვეულებრივი გრუნტის ნაცვლად 1983 წლიდან გამოიყენება ბუნებრივი მინერალები — ცეოლიტები, რომლებიც მნიშვნელოვნად აუმჯობესებენ მცენარეთა კვების პირობებს და ზრდიან ბოსტნეულის მოსავლიანობას თითოეულ კვადრატულ მეტრზე 20-25%-ით, ხოლო თვითღირებულება მცირდება 10—15%-ით.

მეგობრთაში უკვე მესამე წელია წარმატებით მოქმედებს შრომის ორგანიზაციისა და სტიმულირების პროგრესული ფორმა — ბრიგადული იჯარა. 1984 წელს ბრიგადული იჯარით მომუშავე ბრიგადების რაოდენობა 1982 წელთან შედარებით გაიზარდა 10-ჯერ და შეადგენს 33 ერთეულს, მათზე მიმაგრებულია 1350 ჰა ნათესი ფართობი. რუისბოლოს მეგობრთაში საბჭოთა მეურნეობაში მოქმედებს 10 უგანრიგო ბრიგადა, სართიჭალის მეგობრთაში — 6; გამარჯვების მერქვეობა-მეგობრთაში — 1, თელეთის ექსპერიმენტულ მეურნეობაში — 2, გარდაბნის კიროვის სახ. საბჭოთა მეურნეობაში — 1, კუმისის

მეზოსტენოზის საბჭოთა მეურნეობაში — 1, მარტყოფის მერძევეობა-მეზოსტენოზის — 2 და ა. შ.

ზემოთ ჩამოთვლილი ღონისძიებების რეალიზაციამ მნიშვნელოვნად გაზარდა ბოსტნეულის წარმოება რაიონში, შეამცირა შრომის დანახარჯები და თვითღირებულება. ასე, 1984 წელს 1980 წელთან შედარებით ბოსტნეულის წარმოება რაიონში გაიზარდა 36,6%-ით და შეადგინა დაახლოებით 97 ათ. ტონა, მოსავლიანობამ გადააჭარბა 20 ცენტნერს, ანუ გაიზარდა 24,3%-ით. შრომის პირდაპირი დანახარჯები 1 ც. ბოსტნეულის წარმოებაზე შემცირდა 23%-ით და შეადგინა 5,8 კაცსათაი. ამასთანავე, შემცირდა პროდუქციის თვითღირებულება 2%-ით, მიუხედავად იმისა, რომ მნიშვნელოვნად გაძვირდა მრეწველობის მიერ სოფლის მეურნეობაზე მიწოდებული მატერიალური რესურსები.

რაიონში სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დარგს წარმოადგენს მეცხოველეობა. რაიონის მეცხოველეობის მეურნეობებში ფართო მასშტაბებით წარმოებს მერძეული და მერძეულ-მესხორცული ჯიშის ძროხების სამრეწველო შეჯვარება მაღალპროდუქტიული მერძეული ძროხებისა და მესხორცული საქონლის მისაღებად. ჯანდარის მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის საბჭოთა მეურნეობაში კოსტრომული ჯიშის ძროხების შეჯვარებით მესხორცული მიმართულების ლიმუზინის ჯიშთან მიღებულ იქნა 300-ზე მეტი ხბო. ამ პიბრიდოს პირველმა თაობამ წელიწადნახევარში 480 კგ-ს მიაღწია, რაც დაახლოებით 40%-ით მეტია ჩვენთან გავრცელებული ჯიშების წონასთან შედარებით.

რაიონის მერძევეობის კომპლექსებსა და ფერმებში ფართოდ ინერგება რძის წარმოების ნაკადურ-საამქრო ტექნოლოგია. აღნიშნული მეთოდის დაწერგვით საფურაჟე ძროხის საშუალო წლიური წველადობა გაიზარდა 2-3%-ით, ხოლო ყოველ ას ძროხაზე მიღებულ იქნა 90-100 სული ნამატი.

1977 წლიდან კრწანისის მელორეობის კომპლექსში ფუნქციონირებს საკვების საამქრო კვების პროდუქტების ანარჩენებზე. საამქროს მიერ გადამუშავდება ქ. თბილისის საზოგადოებრივი და ინდივიდუალური კვების ანარჩენები, აგრეთვე მრეწველობის, ვაჭრობის საწარმოების ანარჩენები და სხვა. საკვები საამქროს საპროექტო სიმძლავრეა დღემდე 150 ტონა კვების ანარჩენები, ანუ 300 ტონა საკვების ნარევი. საკვების საამქროს ემსახურება 2 კაცი. კვების ანარჩენების გამოყენება 50%-ით ამცირებს კონცენტრირებული საკვების ხარჯს ღორების სუქებისათვის.

რაიონის მეფრინველეობის ფაბრიკებში წარმატებით გამოიყენება ახალი მაღალკალორიული საკვები საშუალება — საკვები ცხიმის მშრალი ფხვნილის შემცველი პრეპარატი. მისი გამოყენება ცხოველუნარიანობას ზრდის 1,5-2%-ით; წონამატს — 10-12%-ით, კვერცმდებლობას — 5,6%-ით, I კატეგორიის ხორცის გამოსავლიანობას — 15-17%-ით. ამასთან, დიდდება საკვების გამოყენების ეფექტიანობა 12-13%-ით. 1 ტ. პრეპარატის გამოყენება უზრუნველყოფს 1,8 ათ. მან. ეკონომიკურ ეფექტს. 1984 წელს ნორიოს მეფრინველეობის ფაბრიკაში გამოყენებულ იქნა 5 ტ. მშრალი ცხიმი, სამგარის საჯიშე მეფრინველეობის ფაბრიკაში — 56,8 ტ., ამიერკავკასიის ზონალურ ექსპერიმენტალურ საბჭოთა მეურნეობაში — 51 ტ., გამარჯვების მეფრინველეობის ფაბრიკაში — 6 ტ.

მეცნიერების მიღწევებისა და მოწინავე გამოცდილების ფართოდ დანერგვამ მეცხოველეობაში მნიშვნელოვნად გაზარდა მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოება და მისი პროდუქტიულობა. ბოლო 4 წლის განმავლობაში ხორცის

წარმოება გაიზარდა 18,8%-ით, რძისა — 12,9%-ით, კვერცხის — 23,9%-ით. ერთი ძროხის საშუალო წლიური წველადობა გაიზარდა 12,3%-ით და შეადგინა 2451 კგ., ქათმის კვერცხმდებლობა გაიზარდა 17,2%-ით და შეადგინა 190 ცალი. 100 სულზე ნამატი გაიზარდა: ძროხების — 9,6%-ით, დედაღორების — 20%-ით.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის შედეგად იზრდება წარმოების მექანიზაციის დონე. გარდაბნის რაიონში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პროცესების მექანიზაცია შეეხო აგროსამრეწველო კომპლექსის ყველა დარგსა და ქვედარგს. ყურადღება უპირველეს ყოვლისა, გამახვილებული იქნა ბოსტნეული კულტურების წარმოებაში მექანიზაციის ფართოდ დანერგვაზე. უნდა აღინიშნოს, რომ 1980 წელს რაიონის მებოსტნეობაში დასაქმებული იყო 3000-ზე მეტი კაცი, მათ შორის 2700 დასაქმებული იყო ხელით შრომის სამუშაოებზე, რაც დაახლოებით 34% შეადგენს.

დღეისათვის მექანიზაცია დანერგილია ბოსტნეულის ჩითილების რგვაში, დასასრულს უახლოვდება ბოსტნეულ კულტურებში მწკრივთაშორისების დამუშავების მექანიზაცია, ფართოდ ინერგება კომპოსტის, პომიდორის და სხვა ბოსტნეულის მოსავლის აღების მექანიზაცია. თუ რა ეფექტს იძლევა ამ პროცესების მექანიზაცია, ნათლად ჩანს შემდეგი მაგალითიდან: თუ 1980 წელს მთლიანად რაიონში კომპოსტის, პომიდორისა და ბადრიჯნის გამარგვლაზე დაიხარჯა დაახლოებით 950 ათასი კაც-საათი, მათ შორის 945 ათასი კაც-საათი — ხელით სამუშაოებზე, 1983 წელს სულ დაიხარჯა 240 ათასი კაც-საათი, მათ შორის 226 ათასი — ხელით სამუშაოებზე და 14 ათასი მექანიზებულ სამუშაოებზე. მექანიზებული სამუშაოების მოცულობის ზრდამ ხელით შრომისაგან გამოათავისუფლა 350 კაცზე მეტი.

1983 წელს პომიდორის ამღები კომბაინის CKT—2-ის გამოყენებით აღებული იქნა სამრეწველო ჯიშის პომიდორი 100 ჰა-ზე. ხელით შრომის პირობებში ასეთ ფართობზე 300 ც/ჰა მოსავლიანობისას საჭიროა 70 ათასი კაც-საათი, კომბაინის გამოყენებით დაიხარჯა მხოლოდ 14 ათასი კაც-საათი, ანუ შრომის მწარმოებლურობა ამაღლდა 5-ჯერ, რამაც წარმოებიდან გამოათავისუფლა 28 კაცი. XII ხუთწლედში დასახულია კომპოსტისა და პომიდორის წარმოება მთელ ნათეს ფართობზე კომპლექსური მექანიზაციით, რაც შეამცირებს ამ დარგში დასაქმებულთა რიცხვს 2-3-ჯერ.

ფართოდ გამოიყენება მექანიზაცია მეცხოველეობის ფერმეზშიც. 1984 წელს რაიონში კომპლექსური მექანიზაციის დონემ მსხვილფეხა რქოსანი საქონლის ფერმეზში შეადგინა 70,2% ანუ 1980 წელთან შედარებით გაიზარდა 15,7 პუნქტით, ხოლო მელნოების ფერმეზში კომპლექსური მექანიზაციის დონემ შეადგინა 30,7% ანუ გაიზარდა 13,8 პუნქტით.

ბოლო 4 წელიწადში მექანიზაციისა და ელექტრიფიკაციის ფართოდ დანერგვით პირობითად გამოათავისუფლდა 2100 კაცი, ანუ რაიონის სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა 18,5%; ეკონომიკურმა ეფექტმა ხელით შრომის შემცირებით შეადგინა 415 ათას მანეთზე მეტი. ამავე დროს ფართოდ გამოიყენეს მაღალეფექტური ჰერბიციდები, რითაც შემცირდა ხელით შრომა მემცენარეობაში.

რაიონში დიდი ყურადღება ექცევა მელიორაციის განვითარებას. დღეისათვის მექანიზებული რწყვა წარმოებს 1320 ჰა-ზე. რწყვისათვის ფართოდ გამოიყენება მაღალმწარმოებლური ტექნიკური საშუალებანი: საირიგაციო კომ-

პლექსი КИ-50, ხელოვნური დაწვიმების აგრეგატები „სიგმა-ПП-63“, „ვოლფანკა ДКШ-64“, КСИД-100, სარწყავი აგრეგატები ППА-6 და ППА-100.

რაიონში წარმატებით ინერგება პერსპექტიული აგროტექნიკური ღონისძიებანი ნიადაგის ქარისმიერ ეროზიასთან საბრძოლველად. ყველა მეურნეობისთვის შემუშავებულია ნიადაგობრივ-ეროზიული სქემები, ხოლო სართავლის მეცხოველეობის კომპლექსისათვის — მიწის ეროზიულობის კარტოგრამები ნიადაგის ეროზიული პროცესების თავიდან ასაცილებლად. თავთავიანი კულტურების მოვლა-მოყვანისას გამოიყენება ნიადაგის მინიმალური დამუშავება შემდეგი მანქანა-იარაღებით: КПГ-2, АКП-2,5, КПГ-250, КПЭ-3,8 და БИГ-3. მანქანათა აღნიშნული კომპლექსების გამოყენება საშუალებას იძლევა თავიდან ავიცილოთ ნიადაგის ეროზიული პროცესები და გავადიდოთ მოსავლიანობა 8-12 ც/ჰა. ყოველწლიურად ეს ღონისძიებანი რაიონში ტარდება 1700-2000 ჰექტარზე.

წარმოებაში მეცნიერების მიღწევების დანერგვის ეფექტიანობა დიდადაა დამოკიდებული ეკონომიკური მექანიზმის სრულყოფაზე. უკანასკნელ ორ წელიწადში რაიონში ჩამოყალიბდა 69 საწარმოო ბრიგადა, რომლებიც მუშაობენ ბრიგადული იჯარის მეთოდით. მათ შორის 27 მეცენარეობაში და 42 მეცხოველეობაში. ეს ბრიგადები იქმნება 3 ძირითადი პრინციპის საფუძველზე. სამეურნეო ანგარიში, შრომის ანაზღაურების კოლექტიური ფორმა (ერთიანი განაწესით) და ანაზღაურება საბოლოო შედეგით. შრომის ანაზღაურების სისტემა ამ ბრიგადებსა და რგოლებში მჭიდროდაა დაკავშირებული კოლექტიური წონის საბოლოო შედეგებთან. დანამატებისა და პრემიების ხვედრითი წონა ბრიგადებზე მიმაგრებული ნაკვეთებიდან და ფერმებიდან მიღებულ პროდუქციაზე საერთო წლიურ გამოიმუშავებაში შეადგენს 60%-ს და მეტს საეგემო დავალების შესრულებისაგან დამოკიდებულებით. ამ ბრიგადებში ფართოდ გამოიყენება ნატურით ანაზღაურება. წლის განმავლობაში პროდუქციის მიხედვით ანგარიშსწორებამდე მუშებს ეძლევათ ხელფასი ავანსის სახით პროდუქციის ანაზღაურების ანგარიშში. მეურნეობებში საწარმოო და სოციალური პირობების გათვალისწინებით ბრიგადული იჯარა ლეზულობს სხვადასხვა ფორმებს. მაგალითად, 1983 წელს რუისბოლოს მებოსტენობის საბჭოთა მეურნეობაში ყველა 10 ბრიგადა გადაყვანილ იქნა ბრიგადულ იჯარაზე. ბრიგადის შემადგენლობაში შედიან მუშები, რომლებიც დასაქმებული არიან ჩითილის გამოყვანაზე, ბოსტნეული კულტურების რგვაზე, ასრულებენ დამხმარე სამუშაოებს მინერალური და ორგანული სასუქების შეტანისას, აგრეთვე მცენარეთა ქიმიური დაცვისას. ბრიგადაში შედის 2 მრწყველი, რომლებიც აგრეთვე ბრიგადის მუდმივ წევრებს წარმოადგენენ. ისინი ასრულებენ მხოლოდ რწყვის სამუშაოებს ბრიგადაზე მიმაგრებულ მთელ ნათეს ფართობზე.

გარდა მუდმივი მუშებისა, ბრიგადაში შედიან დროებითი (მოზიდული) მუშებიც, რომლებიც შეიძლება გაერთიანდნენ ბრიგადის შიგნით ცალკეულ რგოლებად. ბრიგადის (რგოლების) ეს წევრები ასრულებენ ყველაზე შრომატევად ოპერაციებს პიკურ პერიოდებში (კულტურათა გამარჯვლა, მოსავლის აღება, დანარისხება და დატვირთვა). დროებითი მუშების როლს უმეტესად ასრულებდნენ მუდმივი მუშები თავიანთი ოჯახის წევრებთან ერთად. ამიტომ, ძალზე ხშირად ბრიგადაში ყალიბდება ოჯახური რგოლები, რომლებიც მოქმედებენ მოსავლის მოვლა-მოყვანისა და აღების პერიოდში.

ბრიგადაში ყველა მექანიზებულ სამუშაოს ასრულებს მეურნეობის ორი

სატრაქტორო ბრიგადა. მუშაკთა ცალკეული ჯგუფების შრომის ანაზღაურება საბოლოო შედეგის მიხედვით წარმოებს დიფერენცირებულად — პროგრესულად მზარდი ფასდებებით. სეზონის განმავლობაში მუდმივი და დროებითი მუშები ღებულობენ ხელფასს ავანსის სახით 100 მანეთამდე თვეში ბრიგადის მიერ შესრულებული სამუშაოს მოცულობისა და ნამუშევარი ღლეთა რაოდენობის მიხედვით.

ნორმატიულ საბუთს, რომელიც არეგულირებს ბრიგადის ურთიერთობას მეურნეობის ადმინისტრაციასთან, წარმოადგენს ხელშეკრულება მეზოსტენობის პროდუქტების წარმოებაზე, რომელიც ფორმდება ორივე მხარეს შორის. ხელშეკრულებას თან ერთვის სამეურნეო ანგარიშობის დავალება, ტექნოლოგიური რუქები და დიფერენციული, პროგრესულად მზარდი ფასდებები წარმოებულ პროდუქტისზე. ბულატერიაში წარმოებს ბრიგადის მიხედვით პირდაპირი დანახარჯების აღრიცხვა. ხელშეკრულებით გათვალისწინებულია დაზოგვილი საშუალებების 50%-ის გადანაწილება ბრიგადის მუდმივ წევრებს შორის, მათ შორის ბრიგადირზეც. ამრიგად, ბრიგადის ინტერესები ორგანულადაა დაკავშირებული არა მხოლოდ საწარმოო წარმატებებთან, არამედ მის ეკონომიკურ შედეგებთან. ე. ი. ბრიგადა ობიექტურად არის დაინტერესებული საგეგმო დავალებების შესრულებით მინიმალური მატერიალური და შრომითი დანახარჯებით.

ბრიგადული იჯარის დანერგვით მეურნეობამ მიიღწია მნიშვნელოვან წარმატებებს. 1983 წელს უვანრიგო ბრიგადამ, რომელსაც ხელმძღვანელობს ოქტომბრის რევოლუციის ორდენის კავალერი ბაირამ მამედოვი, აწარმოვა 1776 ტონა ბოსტნეული ანუ 59,3%-ით მეტი, ვიდრე 1980 წელს, საშუალო მოსავლიანობა კი გაიზარდა 62%-ით. მიღწეული წარმატებების შედეგად ბრიგადაში მკვეთრად ამაღლდა შრომის ანაზღაურების დონე. ბრიგადის მუდმივი წევრების საშუალო თვიური ხელფასი 1983 წელს 1982 წელთან შედარებით ამაღლდა 19%-ით და შეადგინა 273 მანეთი. ბოლო ორი წლის განმავლობაში მეურნეობამ მიიღო 600—650 ათ. მან. წმინდა შემოსავალი, მაშინ როდესაც 1980 წელს ეს მეურნეობა იყო ეკონომიკურად სუსტი და დაბალრენტაბელური.

გარდაბნის რაიონში მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მართვისათვის 1982 წელს შეიქმნა სპეციალური სამსახური — აგროსამრეწველო გაერთიანების მეცნიერების მიღწევების და ახალი ტექნიკის დანერგვის განყოფილება 4 კაცის შემადგენლობით.

განყოფილებას სათავეში უდგას გამოცდილი სპეციალისტი, სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა კანდიდატი ი. გომართელი. განყოფილება მეცნიერების წარმოებასთან დამაკავშირებელ რგოლს წარმოადგენს.

ამ განყოფილების მუშაობას საფუძვლად უდევს რაიონის საკოორდინაციო საბჭოს მიერ შემუშავებული სამწლიანი პროგრამა. იმისათვის, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მართვას სისტემური, გეგმური ხასიათი მიეცეს, ყველა დასაწერგი ღონისძიება შეტანილია მეურნეობათა საწარმოო-საფინანსო გეგმებში და უზრუნველყოფილია სათანადო ფინანსური სახსრებით. დანერგვის განყოფილება სექციებისა და დარგობრივი სპეციალისტების მეშვეობით სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტების წარმომადგენლებთან ერთად ახდენს თითოეული ღონისძიების დანერგვის უშუალოდ საწარმოში. ღონისძიების დანერგვის მიმდინარეობა რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ყურადღების ცენტრშია და მისი შეფერვების ან შეუსრულებლობის შემთხვევაში რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანება ღებულობს გადამჭრელ ადმინისტრაციულ

ზომებს, ხოლო რიგ შემთხვევაში განსახილველად გადასცემს პარტიის რაიონულ კომიტეტს.

პარტიის რაიკომის ბიურო და მეცნიერების მიღწევების დანერგვის რაიონული საკოორდინაციო საბჭო პერიოდულად იხილავს სექციების ანგარიშებს დასახული პროგრამის შესასრულებლად გაწეული მუშაობის შესახებ. წარმოებს სექციების ხელმძღვანელების ინფორმაციების მოსმენა ამა თუ იმ ღონისძიების დანერგვის მიმდინარეობის შესახებ. დანერგილ ღონისძიებათა რაოდენობა ყოველწლიურად იზრდება. 1984 წელს დაინერგა 110 ღონისძიება, ხოლო 1985 წელს დაინერგება 140.

ყურადსაღებია გარდაბნის რაიონის ახალგაზრდა სპეციალისტთა ინიციატივა — შეიტანონ თავიანთი წვლილი მეცნიერებისა და მოწინავე გამოცდილების წარმოებაში ფართოდ დანერგვის საქმეში. რაიონში ფუნქციონირებს ახალგაზრდა მეცნიერთა და სპეციალისტთა რაიონული საბჭო, რომელიც ხელმძღვანელობს 23 პირველად საბჭოს და 11 ჯგუფს, რომელშიც გაერთიანებულია 360 სპეციალისტი. საბჭოს ინიციატივით 1985 წელს ახალგაზრდული ძალებით დაინერგება 15 ღონისძიება, რომელიც მეცნიერების მიღწევებისა და მოწინავე გამოცდილების დანერგვის სამწლიანი პროგრამის გარკვეული ნაწილია.

საბჭოს ახალგაზრდა სპეციალისტებს მიაჩნიათ, რომ მეცნიერების მიღწევების წარმოებაში დანერგვის საქმეში სასარგებლო იქნებოდა ახალგაზრდული საბჭოთა მეურნეობის შექმნა, რომელიც დაკომპლექტდება 35 წლამდე ასაკის ახალგაზრდებით.

ხელმძღვანელობდა რა ამხ. ე. ა. შევარდნაძის მიერ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1982 წლის VI პლენუმზე აღნიშნული მითითებით, რომ უაღრესად აქტიურად უნდა ვეჭებოთ წარმოებასთან მეცნიერების ინტეგრაციის ახალი ფორმები, რომლებიც უზრუნველყოფენ მათ მეცნიერულ-შემოქმედებით, ეკონომიკურ ეფექტიანობას და ამ ინტეგრაციის მონაწილე მეცნიერებისა და წარმოების მუშაკთა მატერიალურ დაინტერესებას, პარტიის გარდაბნის რაიკომის წინადადებით საქართველოს სსრ სოფლის მეურნეობის წარმოების სახელმწიფო კომიტეტმა 1984 წელს შეიმუშავა დროებითი დებულება „პარტნიორობის წესით მეცნიერული რეკომენდაციების დანერგვისათვის მეცნიერ თანამშრომელთა სტიმულირება“. ამ დებულებით მეცნიერ თანამშრომლებს, რომლებიც დანერგავენ მეცნიერულ სიახლეებს, ინსტიტუტის სახელზე ერიცხებათ 5 თვის ხელფასი. თუ მეცნიერ მუშაკი ვერ შეასრულებს ინსტიტუტის თემატური გეგმით გათვალისწინებულ სამუშაოს პარტნიორობის წესით დანერგვის ღონისძიებაში მონაწილეობის გამო, დირექციას აქვს სრული უფლება არ მისცეს მას პარტნიორობის ფონდიდან მიღებული თანხა.

წლიური ეკონომიკური ეფექტი (ათას მან.)	გადასარიცხი პრემიალური თანხის რაოდენობა (%)
10-მდე	20-დან 25%-მდე
10-დან 20-მდე	15-დან 20%-მდე
20-დან 50-მდე	1 -დან 15%-მდე
50-დან 100-მდე	7-დან 10%-მდე
100-დან 500-მდე	5-დან 7%-მდე
500-დან 1000-მდე	3-დან 5%-მდე
1000-მდე ზევით	1,0-დან 3%-მდე

პარტნიორობის ფონდში გადარიცხული თანხა დამოკიდებულია მიღებულ წლიურ ეკონომიკურ ეფექტზე. წლიური ეკონომიკური ეფექტი კონკრეტულ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოში გაიანგარიშება წინა 5 წლის საშუალო დონესთან შედარებით პროდუქციის რაოდენობიდან (სახელმწიფო შესყიდვის ფასებში), რომელიც მიღებულია მეცნიერული რეკომენდაციების შედეგად და პროდუქციის ერთეულზე დანახარჯების შემცირებით (მანეთებში). მეთოდოლოგიაში შემუშავებულია შკალა, რომლის მიხედვითაც მიღებული წლიური ეკონომიკური ეფექტის შესაბამისად სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტს გადაერიცხება გარკვეული რაოდენობის პრემიალური თანხა.

მიღებული ეკონომიკური ეფექტიდან პარტნიორობის კარგი ორგანიზაციისათვის შესაბამისი ინსტიტუტის დირექტორს, დირექტორის მოადგილეს, სწავლულ მდივანს და მთავარ ბუღალტერს მიეცემათ წახალისება 2 თვის ხელფასის ოდენობით არა უმეტეს წახალისების ფონდის 10 პროცენტისა. პარტნიორობის ფონდი ინსტიტუტმა შეიძლება გამოიყენოს კოლექტივის სოციალურ-კულტურული მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად, ინსტიტუტის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცებისათვის, სამეცნიერო კვლევის განვითარებისათვის და ა. შ.

აღნიშნული დებულება არაა დაზღვეული ნაკლოვანებებისაგან. სასურველი იქნებოდა დანერგვაში უშუალოდ მონაწილე ყველა მუშაკის მატერიალური სტიმულირება.

ჩვენი აზრით გამართლებული იქნება, თუ უფრო გაძლიერდება ორივე მხარის პასუხისმგებლობა ექსპერიმენტის წარმატებით დანერგვაზე.

მიზანშეწონილია ამაღლდეს საშუალო რგოლის (ბრივადირების, მერგოლურების) პროფესიული კომპეტენცია მეცნიერების მიღწევების წარმოებაში დანერგვის საქმეში. სასურველია გაიზარდოს მეცნიერთა პასუხისმგებლობა დანერგილი ღონისძიების სრულყოფილად ფუნქციონირებისათვის.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მეურნეობის წლიურ ანგარიშში ცალკე იყოს ნაჩვენები დანერგილ ღონისძიებებზე გაწეული მატერიალური, ფინანსური და შრომითი დანახარჯები.

გარდაბნის რაიონის გამოცდილება გვიჩვენებს რომ მეცნიერების მიღწევების წარმოებაში დანერგვის საქმეში ჯერ კიდევ გარკვეული სახის სიძნელებია. მათ შორის აღსანიშნავია:

— რაიონის აგროსამრეწველო გაერთიანებას ხშირ შემთხვევაში არ შეუძლია დებულებით მინიჭებული უფლებების სრული გამოყენება ორმაგი დაქვემდებარების საწარმოებზე, რაც მნიშვნელოვანწილად უარყოფითად მოქმედებს მეცნიერების მიღწევების წარმოებაში დანერგვაზე, რადგან რიგი ორმაგი დაქვემდებარების საწარმოები გამომდინარე თავიანთი ვიწროუწყებრივი ინტერესებიდან ნაკლებად ზრუნავენ ერთიანი ტექნიკური ღონისძიებების გატარებაზე.

— დასანერგი ღონისძიებების გარკვეული ნაწილი არ არის უზრუნველყოფილი შესაბამისი ტექნიკური საშუალებებით, აგრეთვე მაღალეფექტური ქიმიური პრეპარატებით;

— პარტნიორობის დებულებით გათვალისწინებული პარტნიორული ხელშეკრულების ზოგიერთი პუნქტი ვერ სრულდება დანერგვის პროცესში წარმოშობილი სხვადასხვა მიზეზების გამო, რიგ შემთხვევებში ადგილი აქვს პარტნიორთა შორის უთანხმოებას საბოლოო ეფექტში თითოეულის წვლილის ზუს-

ტი დადგენის გამო, ვინაიდან ზოგჯერ ეფექტი მიიღება არა მხოლოდ მეცნიერების მიღწევების დანერგვით, არამედ წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფით;

— რაიონში კვალიფიციური მუშებისა და სპეციალისტების ნაკლებობა აფერხებს მეცნიერების მიღწევების წარმოებაში ფართო მასშტაბით დანერგვას;

— მიწათმოქმედებაში და მეცხოველეობაში გამოყენებული ტექნიკური საშუალებების კონსტრუქციული არასრულყოფილება;

— დაბალია ტექნიკის რემონტისა და მომსახურების დონე.

გარდაბნის რაიონში მეცნიერ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებისა და მისი ეფექტიანობის ამაღლებისათვის მიზანშეწონილია გატარდეს შემდეგი ღონისძიებები:

— ყველა დასანერგი ღონისძიება უზრუნველყოფილი იქნეს თანამედროვე, მაღალეფექტური მატერიალურ-ტექნიკური საშუალებებით და გამოცდილი კადრებით, აგრეთვე ტექნიკური უზრუნველყოფა თავმოყრილი იქნეს ერთი უწყების ხელში, რაც აღმოფხვრის უწყებრივ დაქსაქსულობას;

— სასურველია წარმოების მუშაკთა და მეცნიერთა პარტნიორობის დებულებაში გათვალისწინებული იქნეს ექსპერიმენტში მონაწილე ყველა პირის მატერიალური წახალისება.

— გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს ტექნიკური საშუალებების რემონტისა და ტექმომსახურების სრულყოფა;

— მეურნეობის წლიურ ანგარიშში ცალკე გამოიყოს თითოეულ ღონისძიებაზე გაწეული მატერიალური, შრომითი და ფინანსური დანახარჯები;

— სასურველია რაიონში დაინერგოს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მართვის ავტომატიზებული სისტემა „АСУ—НТП“.

— უგანრიგო ბრიგადებში მიზანშეწონილია ავანსის გაცემა მოხდეს არა ნამუშევარი დროს, არამედ სანარდო გამომუშავების მიხედვით.

— რაიონის წამყვან დარგთან, მებოსტნეობასთან ერთად საჭიროა უფრო ფართოდ დაინერგოს მეცნიერების მიღწევები მეხილეობასა და მევენახეობაში, რითაც მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდება ქალაქების თბილისისა და რუსთავის მოსახლეობის სუფრის ყურძნითა და ხილით მომარაგება. მიზანშეწონილია შეიქმნას მევენახეობის სპეციალიზებული მეურნეობა ან სამეურნეობათაშორისო საწარმო სუფრის ყურძნის წარმოებისათვის, სადაც დაინერგება ყურძნის წარმოების პროგრესული ტექნოლოგია მაღალშტამბიანი და ფართორივიანი ვენახების გაშენების საფუძველზე.

Т. Д. ЛОРДКИПАНИДЗЕ, Н. П. ЦОМАЯ

УСКОРЕНИЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОИЗВОДСТВА

Резюме

В статье освещается вопрос интеграции науки с производством на примере Гардабанского эксперимента, где впервые в республике с конца девятой пятилетки проводится интенсивная работа для широкого внедрения достижений науки и передового опыта в агропромышлен-

ნაირ კომპლექსს. რაიონი გამოცხადდა მეცნიერების, განათლების, კულტურის, სპორტის, ჯანდაცვის, მშენებლის, სასაზოგადოებრივი მომსახურების, სასაბუნებისა და სასაზოგადოებრივი მომსახურების კომპლექსის ცენტრად.

სუბსტანცია ექსპერიმენტის შედეგად შედგება მეცნიერების, განათლების, კულტურის, სპორტის, ჯანდაცვის, მშენებლის, სასაზოგადოებრივი მომსახურების, სასაბუნებისა და სასაზოგადოებრივი მომსახურების კომპლექსის ცენტრად.

ბოლო ხუთ წელიწადში რაიონში განხორციელდა სამეცნიერო-საგანმანათლებლო პროგრამები (1980—1982; 1983—1985 წწ.) მეცნიერების, განათლების, კულტურის, სპორტის, ჯანდაცვის, მშენებლის, სასაზოგადოებრივი მომსახურების, სასაბუნებისა და სასაზოგადოებრივი მომსახურების კომპლექსის ცენტრად.

სტატიაში განვიხილავთ ბოლო ხუთ წელიწადში რაიონში განხორციელებულ სამეცნიერო-საგანმანათლებლო პროგრამების შედეგებს, რომლებიც განხორციელდა მეცნიერების, განათლების, კულტურის, სპორტის, ჯანდაცვის, მშენებლის, სასაზოგადოებრივი მომსახურების, სასაბუნებისა და სასაზოგადოებრივი მომსახურების კომპლექსის ცენტრად.

განვიხილოთ მეცნიერების, განათლების, კულტურის, სპორტის, ჯანდაცვის, მშენებლის, სასაზოგადოებრივი მომსახურების, სასაბუნებისა და სასაზოგადოებრივი მომსახურების კომპლექსის ცენტრად.

განვიხილოთ მეცნიერების, განათლების, კულტურის, სპორტის, ჯანდაცვის, მშენებლის, სასაზოგადოებრივი მომსახურების, სასაბუნებისა და სასაზოგადოებრივი მომსახურების კომპლექსის ცენტრად.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სპორტის ინსტიტუტის აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ

Н. Н. БАГРАТИОНИ

КРЕДИТНЫЙ МЕХАНИЗМ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

На этапе развитого социализма в управлении экономикой решающая роль принадлежит экономическим, в том числе финансово-кредитным рычагам.

Кредит является выражением определенной стороны социалистических производственных отношений. Его сущность заключается в возвратном движении стоимости. При помощи кредита в социалистическом хозяйстве решается противоречие, которое проявляется в несоответствии в определенном промежутке времени между объективными потребностями на финансовые ресурсы и их фактическим наличием.

На современном этапе развития экономики кредит превратился не только в средство взаимобмена деятельности между предприятиями и хозяйственными организациями, но и в значительный источник обеспечения расширенного социалистического воспроизводства. С его помощью социалистическое государство активно влияет на установление плановых народнохозяйственных пропорций и темпы развития отраслей. В настоящее время кредитная форма использования централизованных денежных фондов считается преимущественной формой удовлетворения потребности функционирующих предприятий в дополнительных финансовых ресурсах. Она наиболее отвечает достижению единства местных, ведомственных и общегосударственных интересов, внедрению и упрочению полного хозрасчета в народном хозяйстве.

На процесс общественного воспроизводства кредит влияет не непосредственно, а через кредитный механизм, который является сложным структурным элементом хозяйственного механизма и представляет собой составную часть системы управления кредитными отношениями. В сущности кредитный механизм надстроена категория в отличие от самих кредитных отношений, которые являются базисом. Кредитный механизм охватывает объекты кредитования, планирование кредита, соответствующие правила и методы их выдачи и покрытия, лимиты кредитования и правила маневрирования ими; экономическую работу банка и форму его воздействия; правила установления процента и их уплаты; формы деятельности трудовых коллективов (кредитной системы) и их стимулирования.

Некоторые экономисты в понятие кредитного механизма включают и звенья кредитной системы, что по нашему мнению неправильно. Этим фактически отождествляется кредитный механизм с понятием кредитной системы, в то время как первый является лишь составной частью второго.

Звенья кредитного механизма, несмотря на их определенную самостоятельность, тесно связаны друг с другом. Сколько-нибудь значительное изменение в одном вызывает соответствующие изменения

в других. Теснейшая связь и взаимообусловленность изменений отдельных элементов кредитного механизма отражает общую направленность, тенденцию развития всего хозяйственного механизма страны, в основе которого лежит закономерность развития производственных отношений социалистического общества.

В социалистическом хозяйстве кредит и кредитный механизм являются не только средством, но и объектом управления. Возможность централизованного управления кредитного механизма высшими органами государственной власти обеспечивает единство хозяйственной и кредитной политики КПСС. Всесторонний учет стоящих насущных проблем развития экономики является необходимым условием эффективного управления кредитными отношениями.

Изучение кредитного механизма привело нас к признанию качественной стороны его функционирования, которая заключается в обеспечении наиболее полного использования кредитных отношений в достижении намеченных КПСС планов экономического и социального развития страны на конкретном историческом этапе. В зависимости от того, насколько полно соответствует достигнутый уровень кредитных отношений задачам развития народного хозяйства (отрасли), определяется эффективность функционирования кредитного механизма. Итоги его функционирования отражаются в разных абсолютных и относительных показателях (размер кредитных вложений и его структура; число проведенных за счет кредита мероприятий и количество выпущенной на этой основе дополнительной продукции; отдача на каждый рубль кредитных вложений; улучшение использования оборотных средств, финансового состояния и др.).

Из многосторонней связи кредитного механизма с хозяйственным наиболее существенным является его связь с расчетно-платежными и финансовыми механизмами.

Предоставление кредита в сущности означает получение заемщиком средств для платежей. Заметим, что кредит влияет на непрерывность смены форм стоимости фондов; со своей стороны, форма расчетов активно влияет на потребность и показатели использования кредита, поскольку их основная часть попадает в хозяйственный оборот именно через расчетный механизм. То же видим мы в связи кредитного механизма с финансовым механизмом: так, если кредит влияет на образование и использование денежных фондов предприятий и объединений, со своей стороны, изменения в организации финансов предприятий и объединений влияют на потребности кредита и функционирование кредитного механизма; вызывают изменения в структуре кредитных вложений и отдельных элементах кредитного механизма. Связь между ними настолько существенна, что сколько-нибудь значительное изменение в одном влечет за собой соответствующие изменения в другом.

Совершенствование кредитного механизма возможно лишь в границах единого финансово-кредитного механизма. На такой комплексный подход к вопросу указывают и некоторые ученые (М. А. Песель, А. В. Бачурин и др.).

В процессе хозяйственной реформы расширение хозяйственной самостоятельности предприятий, повышение их ответственности за производственно-финансовые результаты, новые правила оценки деятельности предприятий, повышение роли экономических методов управления способствовали, с одной стороны, расширению кредитных связей предприятий с банками, а с другой — соответствующим измене-

ниям в методах и правилах кредитования, в системе процентных ставок, в планировании кредита, в экономической работе банков.

Введение в середине 70-х годов двух-трехзвеневой системы управления производством породило необходимость разработки качественно новых методов управления экономикой. Возникла необходимость создания в рамках единого народнохозяйственного комплекса более рациональной системы хозяйственных отношений, правильного разграничения функций для всех уровней управления. Особенности хозяйственно-финансовых отношений с одной стороны, в рамках объединения (между его отдельными звеньями), а с другой — между остальными объединениями и хозяйственными организациями вызвали необходимость внесения соответствующих изменений в кредитный механизм. Как показывает практика, распространение хозяйственного расчета (его отдельных элементов) на более высокие звенья управления (отраслевые ведомства и министерства) ведет к их все более заметному включению в кредитные отношения. Если раньше первичным звеном получателя кредита являлось предприятие то сейчас — производственное объединение, а отдельные виды кредитов получают непосредственно министерства. Вышеуказанный процесс вызвал необходимость распределения функций кредитного механизма между отдельными звеньями управления отраслей. Этот процесс развивается и понятно, что в будущем приведет к существенным сдвигам в области кредитных отношений.

Воздействие банка на предприятия и объединения происходит различными формами: планированием потребности кредита, определенным порядком открытия ссудных и расчетных счетов, расчетными, платежными и кассовыми операциями, предоставлением и погашением различных видов кредита, посредством начисления и уплаты процента, путем использования различных форм и методов кредитного воздействия. Эффективность функционирования кредитного механизма значительно зависит от того, насколько полно учитывает кредитный механизм отраслевые особенности организации финансов, количественные и качественные показатели хозяйственно-финансовой деятельности предприятий, различие в формах собственности, материальную заинтересованность трудовых коллективов в своих хозяйственных и финансовых результатах.

Регулирование кредитных отношений на уровне ссудополучателей заключается в соблюдении принципов кредитования. В сущности именно на это обращено кредитное планирование, методы кредитования, формы кредитного воздействия, меры их совершенствования. В теории и практике принципами кредитования признаны возвратность кредита, срочность, целевость, обеспеченность материальными ценностями. Отдельные экономисты указывают на необходимость изменения содержания некоторых из них, исходя из новых условий хозяйствования. Интерес вызывает сконструированный Н. Д. Барковским принцип гарантированности возврата кредита, которым автор предлагает заменить принцип обеспеченности кредита материальными ценностями, что по нашему мнению правильно. Во-первых, приблизительно третья часть выдаваемых кредитов из-за своей специфичности не имеет прямого материального обеспечения; во-вторых, обеспечением кредита являются не только товарно-материальные ценности, но и товарные документы, продукция, подлежащая получению в будущем, накопление будущего периода, а в отдельных случаях средства Госбюджета. Отсюда следует, что не всегда правомерно утверждать действие принципа обеспеченности кредита товарно-материальными ценностями.

Признание принципа гарантированности возврата кредита имеет практическое значение, поскольку в процессе кредитования он меняет направленность характера экономической работы Госбанка.

Кредитное планирование является главным, системообразующим элементом кредитного механизма, который определяет направленность развития всех его составных элементов, а также место кредита в системе социалистических производственных отношений. На уровне получателей кредита кредитное планирование призвано, исходя из показателей производственной программы, определить необходимость кредита и его целевое направление, обеспечить соблюдение принципов кредитования, действенный контроль над хозяйственно-финансовой деятельностью объединений и хозяйственной организации. На современном этапе развития из вопросов совершенствования кредитного планирования особое внимание привлекают такие методологические вопросы, как совершенствование перспективного кредитного планирования, переход на единую методологию планирования оборотных средств и краткосрочного кредита, вопросы разработки единого развернутого финансово-кредитного плана объединений и хозяйственных организаций.

Регулирование кредитных отношений на основе принципов кредитования происходит использованием того или иного метода кредитования. Различаются два метода кредитования: по остатку товарно-материальных ценностей и по обороту. Отбор методов кредитования зависит от закономерностей кругооборота оборотных средств, а также от вида объекта кредитования.

Обои методам кредитования присущи как положительные, так и отрицательные стороны. Так, например, положительной стороной кредитования по остатку является то, что по сравнению с кредитованием по обороту он больше обеспечивает соблюдение принципов кредитования. В свою очередь, кредитование по обороту способствует более оперативному и полному удовлетворению потребностей в заемных средствах, что повышает мобильность кредита. Разработка такого метода кредитования, который сочетал бы все положительные стороны вышеуказанных методов — путь к повышению эффективности использования кредита.

Усиление роли кредитного механизма в управлении экономикой страны требует организации систематического, действенного контроля над кредитными отношениями и его всестороннего анализа. На его основе реализуется контрольная функция кредита, что в значительной степени обеспечивает соблюдение принципов кредитования, создает предпосылки для эффективного использования кредита. В. И. Ленин единый Государственный банк рассматривал как общегосударственный аппарат учета и контроля над производством и распределением общественного продукта. Эта возможность исходит из кредитных, расчетных и кассовых операций, выполняемых Государственным банком в масштабе всей страны. Этот контроль носит непрерывный характер и является формой общегосударственного контроля. Банковский контроль распространяется на все уровни управления народным хозяйством: начиная с предприятия и кончая отраслевым министерством. Несмотря на это, нельзя утверждать его всеобъемлющий характер, как это делают некоторые экономисты (профессор С. Б. Штейншлейгер и др.), в противном случае становится непонятной необходимость и роль контроля, осуществляемого финансовыми, плановыми и другими органами власти. Банковский контроль — это всего лишь один из составных звеньев единой системы государственного

контроля. Исходя из этого, необходимо изучить и установить оптимальные границы банковского контроля над хозяйственно-финансовой деятельностью предприятий и хозяйственных организаций. Необходимо также совершенствование критерия оценки их хозяйственной деятельности. Необходимо, чтобы они более полно охватывали качественную сторону работы предприятий. Недостатком особенно страдает предварительный банковский контроль. В значительной степени именно этим объясняется то, что в кредитных вложениях банка систематически растет удельный вес просроченной задолженности, возникает необеспеченная задолженность и т. д.

Отсюда следует, что в дальнейшем основным направлением повышения эффективности банковского контроля должно стать совершенствование форм и методов предварительного контроля.

Кредитно-расчетные формы банковского воздействия только тогда достигнут своей цели, если они полно учитывают показатели хозяйственно-финансовой деятельности предприятий и хозрасчетных организаций. Природа хозрасчета, сущность и степень отклонения от правил использования собственных и привлеченных средств исключают целесообразность одинакового подхода при кредитовании.

Дифференцированный подход при кредитовании, исходя из показателей хозяйственно-финансовой деятельности предприятий и объединений, — главная черта социалистических кредитных отношений. Она обеспечивает сочетание общегосударственных интересов с интересами отдельных производственных коллективов, что находит выражение в эффективном использовании материальных и денежных ресурсов, соблюдений правил использования собственных и заемных средств.

Делению предприятий на хорошо и плохо работающих соответствует льготный или особый режим кредитования. Дифференцированный режим кредитования, вместе с развитием кредитных отношений, развивается и совершенствуется. Однако он далек от идеала. Во-первых, требует совершенствования и обоснования критерий оценки хозяйственно-финансовой деятельности предприятий; во-вторых, требует отрегулирования механизма использования форм кредитных санкций и помощи, с целью более полного дополнения друг друга; в-третьих, требуют совершенствования сами формы кредитных санкций и льгот, а также процедура их использования.

Активная роль кредита в управлении хозяйственными процессами во многом определяется его стимулирующей функцией. Обстоятельство, в силу которого привлечение кредита в хозяйственный оборот становится объективной необходимостью, превращает его в экономический стимул производства. В новых условиях хозяйствования, особенно после выхода известного постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 12 июля 1979 г., создаются объективные условия развития стимулирующей функции кредита. Необходимость составления Госбанком и Стройбанком СССР перспективных (пятилетних) кредитных планов, их включение в состав финансового баланса, повышение роли кредита в разработке сбалансированного финансовыми ресурсами плана экономического и социального развития страны, повышении его значения в ускорении научно-технического прогресса — наглядные доказательства совершенствования кредитных отношений страны.

Совершенствование хозяйственного механизма в соответствии с новыми условиями хозяйствования требует анализа особенностей функционирования кредитного механизма и перспектив его развития.

В этом отношении наиболее актуальными представляются: разработка экономических границ использования кредита; определение и обоснование перспективного направления кредитных вложений в двенадцатой и следующих пятилетках; изучение роли и особенности действия кредитного механизма в системе управления экономикой; разработка методологии перспективного планирования на более длительный период; дальнейшее совершенствование методов и правил кредитования объединений на основе более полного учета их отраслевых экономических особенностей и др.

Стимулирующая роль кредита в значительной степени зависит от установленного уровня процентной ставки, его источников и от правил уплаты. Процентная политика составляет составную часть общей кредитной политики государства. Несмотря на вышеуказанное, в нашей экономике долгое время недооценивалась роль процента. После кредитной реформы, начиная с 30-х годов вплоть до 1964 года в нашей стране проводится курс систематического сокращения процентных ставок за банковский кредит. Лишь с 1964 г. начинается курс активизации процентной политики, чему мощный импульс дала хозяйственная реформа. К сегодняшнему дню процентные ставки дифференцированы в диапазоне от 1,5 до 10 процентов, с учетом категории заемщиков, вида кредита и срока пользования им. Однако совершенствование использования процента как экономического рычага повышения эффективности производства и по сей день является важнейшим вопросом. То, что только в промышленности Грузии к концу 1983 года просроченная задолженность банку по краткосрочным ссудам достигала 689 млн. рублей, что в 4,2 раза превышает показатели 1980 года, в значительной степени объясняется и малоэффективностью процентного воздействия.

Одним из недостатков действующих правил кредитования надо считать слабую связь процента с качественной стороной деятельности предприятия, что объясняется правилами установления его ставок, в основе которых лежит отраслево-целевое использование кредита. В этой связи заслуживает внимания опыт некоторых социалистических государств: так в БНР уровень процентной ставки за краткосрочный кредит зависит от выполнения предприятием планового показателя оборачиваемости оборотных средств. Его фактическое ускорение ведет к снижению ставки, а замедление — к повышению. Было бы целесообразно использовать опыт Болгарии у нас.

Малообоснованным кажется нам установление единой ставки на все виды просроченных ссуд. Это означает, что при диапазоне от 1,5 до 8% кредитных ставок на срочные ссуды предприятия одинаково не наказываются при возникновении просроченных задолженностей по разным видам ссуд. Было бы целесообразно на разные кредиты устанавливать дифференцированные процентные ставки, которые учитывали бы риск их возврата.

Несмотря на то, что кредит и банки в руках государства являются мощными экономическими рычагами, было бы ошибочно приписывать им способность общего повышения эффективности производства объединений или отраслей. Признание этого означало бы фетишизацию кредита и кредитной системы, недооценку роли других экономических рычагов. Именно совместно с другими экономическими рычагами и стимулами наиболее четко проявляются экономические возможности кредита и основанного на нем кредитного механизма как действенного орудия управления социалистической экономикой.

რამაზ აბისაძე

შრომის ელექტროაღჭურვილობა და პროდუქციის ელექტროტიმპელობა საქართველოს სსრ მრეწველობაში

ეკონომიკურ ლიტერატურაში არ არსებობს ერთიანი შეხედულება შრომის ელექტროაღჭურვილობის და პროდუქციის ელექტროტიმპელობის მაჩვენებელთა გამოთვლის მეთოდზე. ავტორთა ნაწილი თვლის, რომ შრომის ელექტროაღჭურვილობის (და პროდუქციის ელექტროტიმპელობის) გაანგარიშების დროს უნდა ვისარგებლოთ მხოლოდ ძალურ პროცესებში გამოყენებული ელექტროენერჯის მოცულობით¹. ავტორთა უმრავლესობას კი მიაჩნია, რომ ეს მაჩვენებლები გაანგარიშებული უნდა იქნენ მთლიანად მოხმარებული ელექტროენერჯის მიხედვით². არაერთნაირია ასევე შეხედულება შრომის ნაყოფიერების ამაღლების საქმეში შრომის ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებლის როლის და მნიშვნელობის შესახებ. მაგალითად, მ. ვილენსკი იცავს შეხედულებას, რომ შრომის ელექტროაღჭურვილობა არასდროს არ იყო დამოუკიდებლად მოქმედი ფაქტორი შრომის ნაყოფიერების ზრდისა³, ხოლო ნ. პოლშუკი თვლის, რომ შრომის ელექტროაღჭურვილობის ზრდის გარეშე შეუძლებელია მივიღოთ შრომის ნაყოფიერების მატება⁴.

მ. ვილენსკი შრომის ელექტროაღჭურვილობის (და პროდუქციის ელექტროტიმპელობის) გაანგარიშებას, მხოლოდ ძალურ პროცესებში მოხმარებული ელექტროენერჯის მიხედვით, ასაბუთებს იმით, რომ ტექნოლოგიურ პროცესებში ელექტროენერჯია ასრულებს სრულებით განსხვავებულ ფუნქციონალურ როლს, რაც არ აღიდეგს უშუალოდ ცოცხალი შრომის მწარმოებლობას, რაც ჩვენი აზრით არასწორია, რადგანაც ტექნოლოგიურ პროცესებში ელექტროენერჯის მოხმარება აღიდეგს აგრეგატების მწარმოებლობას. მარქსის მიხედვით შრომის ნაყოფიერების ამაღლება (რამდენადაც იგი დაკავშირებულია მანქანებთან) იგივეურია მუშათა რაოდენობის შემცირებასა, გამოყენებუ-

¹ Виленский М. А. Экономические проблемы ускорения научно-технического прогресса в СССР. М., 1974, с. 63; Ноткин А. Н. Методологические вопросы изучения и планирования производительности общественного труда. М., 1956, с. 325; Фельд, С. Д. Единый энергетический баланс народного хозяйства, М., 1964, с. 312.

² Бесчинекий А. А., Коган Ю. Н. Экономические проблемы электрификации М., 1983, с. 324. Виленский Н. М., Дейч И. П., Ратников В. Е. Урвень электрификации и развитие народного хозяйства, М., Наука, 1979, с. 152, Иванова Т. Н. Электрификация и электроемкость промышленного производства. М., Наука, 1978, с. 120; Қваша Я. Б. Статистика новой техники. М., 1966, с. 264 и др.

³ Виленский М. А. Экономические проблемы ускорения научно-технического прогресса в СССР, М., 1974 с. 43.

⁴ Полшук Н. Р. Энерговооруженность и производительность труда, 1973, с. 87.

ლი მანქანების რიცხოვნობასა და სიმძლავრესთან შეფარდებით. მაშასადამე, ელექტროენერგიის გამოყენება ტექნოლოგიურ პროცესებში ამაღლებს შრომის ნაყოფიერებას. უფრო მეტიც, მომავალში შრომის ნაყოფიერების ნახტომისებური ამაღლების ერთადერთი საშუალება სწორედ ტექნოლოგიურ პროცესებში ელექტროენერგიის დანერგვაა.

კიდევ უფრო დამახინჯდება პროდუქციის ელექტროტექვადობის ეკონომიკური არაი გაანგარიშებული მხოლოდ ძალური საჭიროებისათვის გამოყენებული ელექტროენერგიის მიხედვით, რადგანაც პროდუქციის ღირებულებაში შედის არა ნაწილი, არამედ, მის დასამზადებლად გამოყენებული ელექტროენერგიის მთელი მოცულობა.

მაშასადამე შრომის ელექტროაღჭურვილობის და პროდუქციის ელექტროტექვადობის გაანგარიშება უნდა მოხდეს მთლიანად მოხმარებული ელექტროენერგიის მიხედვით. ამ მაჩვენებელთა ცვლილებების ტენდენციის შესასწავლად კი ისინი შესაძლებელია გავიანგარიშოთ ცალ-ცალკე ტექნოლოგიური, ძალური და სამეურნეო საჭიროებისათვის მოხმარებული ელექტროენერგიის მოცულობის მიხედვითაც. ხოლო თუკი დაისმება საკითხი შრომის ელექტროაღჭურვილობის როლის შესახებ შრომის ნაყოფიერების ამაღლების საქმეში, უპირატესობა უნდა მივანიჭოთ შრომის არა ელექტროძალურ, არამედ ელექტროტექნოლოგიურ აღჭურვილობას, რადგანაც ტექნოლოგიურ პროცესებში ელექტროენერგიის დანერგვა იმყოფება დასაწყის ფაზაში და ამ პროცესებთან დაკავშირებულია ღრმა ტექნიკურ-ეკონომიკური გარდაქმნები.

შრომის ნაყოფიერების ზრდის საქმეში შრომის ელექტროაღჭურვილობის როლის განხილვისას ჩვენ მიგვაჩნია, რომ არ შეიძლება ამ მაჩვენებლის მნიშვნელობის არც ზედმეტად გადიდება და არც დაკნინება. გარკვეული ფუნქციონალური დამოკიდებულება ამ მაჩვენებელთა შორის მართლაც არსებობს, მაგრამ ეს ურთიერთკავშირი დიდად განისაზღვრება თვით ელექტროფიკაციის დონითაც. პირველ ეტაპზე, როდესაც ელექტროფიკაციის დონე დაბალი იყო და წარმოების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის ამაღლება ძირითადად მიმდინარებოდა სხვა სახის ენერგიის ელექტროენერგიით შეცვლის გზით, შრომის ელექტროაღჭურვილობის როლი და მნიშვნელობა ძლიერ დიდი იყო და შრომის ელექტროაღჭურვილობა იზრდებოდა წინგამსწრები ტემპებით მის ნაყოფიერებასთან შედარებით. ყოველივე ეს მიმდინარებოდა ძირითადად, ძალური პროცესების ელექტროფიკაციის ხარჯზე. მეორე ეტაპზე, როდესაც ძალური პროცესების ელექტროფიკაციამ მაღალ დონეს მიაღწია, შრომის ნაყოფიერების ამაღლების საქმეში მაღლდება აგრეგატების ტექნიკური სრულყოფის როლი და შრომის ელექტროაღჭურვილობის მის ნაყოფიერებაზე წინმსწრები ტემპებით ზრდის კოეფიციენტი თანდათან მცირდება, ზოგიერთ დარგებში უკუპროცესიც კი აღინიშნება. მაგრამ თანამედროვე პირობებში, როდესაც ელექტროენერგია სულ უფრო დიდი მოცულობით ინერგება ტექნოლოგიურ პროცესებში, შრომის ელექტროაღჭურვილობის როლი მისი ნაყოფიერების ამაღლებაში ისევ იზრდება და პირველის მეორეზე წინმსწრები ტემპებით ზრდის ტენდენცია ტექნოლოგიური პროცესების ელექტროფიკაციის მაღალი დონის მიღწევამდე შენარჩუნებული იქნება. ეს ძირითადად ეხება შრომის

ელექტროტექნოლოგიურ აღჭურვილობას და შედარებით ნაკლებად მთლიან ელექტროაღჭურვილობას, რადგანაც შრომის ელექტროძალური აღჭურვილობა მომავალში გაიზრდება ნაკლები ტემპებით, ვიდრე შრომის ნაყოფიერება. ტექნოლოგიური პროცესების ელექტროენერგიით გაჯერების შედეგად ჩამოყალიბდება შრომის ნაყოფიერების მის ელექტროაღჭურვილობაზე წინმსწრები ტემპებით ზრდის ტენდენცია. მაგრამ, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ელექტროაღჭურვილობის როლი მისი ნაყოფიერების ამაღლების საქმეში მინიმუმამდე იქნება დაყვანილი. შრომის ელექტროაღჭურვილობის ზრდის მნიშვნელობა მისი ნაყოფიერების ამაღლებისათვის შენარჩუნებული იქნება როგორც ძალური, ისე ტექნოლოგიური პროცესების სრული ელექტროფიკაციის პირობებშიაც, რადგანაც აგრეგატების ტექნიკური სრულყოფა მანც დიდად იქნება დამოკიდებული ელექტროენერგიის თვისებებზე. ამ დროს ელექტროფიკაციის ეფექტურობა განისაზღვრება იმით, თუ შრომის ნაყოფიერების ზრდის მატების რამდენად დიდი პროცენტი იქნება მიღებული მისი ელექტროაღჭურვილობის მატების თითოეულ პროცენტზე.

ასე ვაგრძელებდა სახალხო მეურნეობის სრული და ყოვლისმომცველი ავტომატიზაციის მიღწევამდე, რის შედეგადაც ეს მაჩვენებლებიც, საყარაულოა, რომ სხვა შინაარსს შეიძენენ.

ამ პროცესებთან მჭიდროდაა დაკავშირებული პროდუქციის ელექტროტევადობა, რადგანაც შრომის ელექტროაღჭურვილობის მის ნაყოფიერებაზე წინმსწრები ტემპებით ზრდა პროდუქციის ელექტროტევადობის ზრდას მოითხოვს. თანამედროვე პირობებში ელექტროტევადობა, გაანგარიშებული ძალურ პროცესებში მოხმარებული ელექტროენერგიის მიხედვით უნდა კლებულობდეს, ხოლო ტექნოლოგიურ პროცესებში მოხმარებული ელექტროენერგიის მიხედვით კი, უნდა მატულობდეს, რაც გამოიწვევს ასევე საერთო ელექტროტევადობის ზრდას. ტექნოლოგიური პროცესების ელექტროფიკაციის მაღალი დონის მიღწევის შემდეგ ეს მაჩვენებელი შემცირებას დაიწყებს.

შრომის ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებლები დიდად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან სხვადასხვა დარგში და მრეწველობაში მთლიანად. საქართველოს სსრ მთელ მრეწველობასთან შედარებით ელექტროაღჭურვილობის უფრო დიდი მნიშვნელობით ხასიათდება შავი მეტალურგია (7,2-ჯერ მეტი), ქიმიური და ნავთობქიმიური მრეწველობა (2,9-ჯერ), სათბობის მრეწველობა (1,5-ჯერ), ფერადი მეტალურგია (2,0-ჯერ). ყველა დანარჩენ დარგებში ელექტროაღჭურვილობის სიდიდე ნაკლებია მთლიანად მრეწველობის ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით. ყველაზე ნაკლები ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებელი არის მსუბუქ მრეწველობაში (5,9-ჯერ ნაკლები მთელ მრეწველობასთან შედარებით) შემდეგ მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში (2,4-ჯერ ნაკლები) ხე-ტყის, ხის დამამუშავებელ და ცელულოზა-ქაღალდის მრეწველობაში (2,4-ჯერ) და კვების მრეწველობაში (2,3-ჯერ). ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან აგრეთვე ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებლები გაანგარიშებული ტექნოლოგიურ და ძალურ პროცესებში გამოყენებული ელექტროენერგიის მიხედვით. როგორც მთელ მრეწველობაში, ისე მის ყველა დარგში, გარდა შავი მეტალურგიისა, მანქანათმშენებლობისა და ლითონდამუშავებისა, ელექტროაღჭურვილობა გაანგარიშებული ძალურ პროცესებში ელექტროენერგიის გამოყენების მიხედვით მეტია, ვიდრე გაანგარიშებული ტექნოლოგიურ პროცესებში გამოყენებული ელექტროენერგიის მიხედვით. მაგრამ ეს თანა-

ფარდობა უკანასკნელის სასარგებლოდ იცვლება. ასეთი ტენდენციაა მრეწველობის ისეთ დარგებში, როგორიცაა ფერადი მეტალურგია, ქიმიური და ნავთობქიმიური მრეწველობა, საშენ მასალათა მრეწველობა, ხე-ტყის, ხის დამამუშავებელი და ცელულოზა-ქაღალდის მრეწველობა, მსუბუქი მრეწველობა, კვების მრეწველობა. მხოლოდ მინისა და ფაიფურ-ქაშანურის მრეწველობაში გვაქვს საპირისპირო ტენდენცია. შავ მეტალურგიაში ტექნოლოგიური საჭიროებისათვის მოხმარებული ელექტროენერგიის მიხედვით გაანგარიშებული შრომის აღჭურვილობის მაჩვენებელი 1,9-ჯერ მეტია, ვიდრე ძალური საჭიროებისათვის მოხმარებული ელექტროენერგიის მიხედვით გაანგარიშებული ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებელი. მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამამუშავებებში ორივე ეს მაჩვენებელი თითქმის ერთმანეთს ტოლია.

ტექნოლოგიური საჭიროებისათვის მოხმარებული ელექტროენერგიის მიხედვით გაანგარიშებული შრომის აღჭურვილობის მაჩვენებელი ყველაზე დიდია შავ მეტალურგიაში (11,3-ჯერ მეტი, ვიდრე მრეწველობაში საერთოდ), ხოლო ყველაზე ნაკლები მსუბუქ მრეწველობაში (12,3-ჯერ ნაკლები, ვიდრე მრეწველობაში საერთოდ). ძალური საჭიროებისათვის მოხმარებული ელექტროენერგიის მიხედვით გაანგარიშებული შრომის ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებელი ყველაზე დიდია ქიმიურ და ნავთობქიმიურ მრეწველობაში და შავ მეტალურგიაში (4,6-ჯერ მეტი, ვიდრე მთელ მრეწველობაში), ყველაზე ნაკლები კი, მსუბუქ მრეწველობაში (9,1-ჯერ ნაკლები, ვიდრე მთელ მრეწველობაში).

დაბალია ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებელი (ჩვენს მიერ გაანგარიშებული სამივე წესის მიხედვით) მანქანათმშენებლობაში და ქიმიურ და ნავთობქიმიურ მრეწველობაში. ანალოგიური საშუალო საკავშირო მაჩვენებლები გაცილებით მეტია. ეს გამოწვეულია ორივე ამ დარგის განვითარების დაბალი დონით და მეორეც, ელექტროენერგიის პროგრესულ ტექნოლოგიურ პროცესებში დანერგვის ნელი ტემპებით.

დაბალია ელექტროაღჭურვილობის დონე საერთოდ საქართველოს სსრ მრეწველობაში. აქ მუშის ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებელი საბჭოთა კავშირის მრეწველობაში ანალოგიური მაჩვენებლის მხოლოდ 71,7%-ს შეადგენს. ამ მნიშვნელოვანი ჩამორჩენის დაძლევა მოითხოვს ელექტროენერგიის დაჩქარებულ დანერგვას საქართველოს სსრ მრეწველობაში.

შრომის ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებლის განხილვა დინამიკაში გვიჩვენებს, რომ იგი გამუდმებით იზრდება, როგორც საქართველოს სსრ მთელს მრეწველობაში, ისე მისი დარგების უმრავლესობაში. განსაკუთრებით სწრაფად იზრდება ელექტროაღჭურვილობა ფერად მეტალურგიაში, სათბობის მრეწველობაში და შავ მეტალურგიაში. ბოლო წლებში შეიმჩნევა შრომის ელექტროაღჭურვილობის შემცირება ქიმიურ და ნავთობქიმიურ მრეწველობაში, ხე-ტყის, ხის დამამუშავებელ და ცელულოზა-ქაღალდის მრეწველობაში, საშენ მასალათა და მინის და ფაიფურ-ქაშანურის მრეწველობაში. აქედან ქიმიურ და ნავთობქიმიურ მრეწველობაში შემცირება გამოწვეული იყო ელექტროენერგიის მოხმარების აბსოლუტური დონის შემცირებით მუშათა რიცხოვნობის ზრდის პირობებში, რაც არა სასურველია. მაგრამ დადებითია ის, რომ ეს შემცირება ზღვებოდა არა ტექნოლოგიური საჭიროებისათვის მოხმარებული ელექტროენერგიის, არამედ ძალური საჭიროებისათვის მოხმარებული ელექტროენერგიის შემცირების ხარჯზე. საშენ მასალათა და ხე-ტყის, ხის დამამუშავე-

ბელ და ცეკლოლოზა ქაღალდის მრეწველობაში კი საპირისპირო მდგომარეობა გვაქვს. მინისა და ფაიფურ-ქაშანაურის მრეწველობაში ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებელი უარესდება, როგორც ტექნოლოგიური, ისე ძალური საჭიროებისათვის მოხმარებული ელექტროენერჯის მიხედვით. ოთხივე ამ დარგში საჭიროა შრომის ელექტროაღჭურვილობის შემდგომი ზრდის მიღწევა.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს სსრ მრეწველობაში შრომის ელექტროაღჭურვილობა გამუდმებით იზრდება, ზრდის ტემპები მაინც დაბალია. მაგალითად, 1960—1982 წლებში შრომის ელექტროაღჭურვილობა საქართველოს სსრ მრეწველობაში გაიზარდა მხოლოდ 1,8-ჯერ, საბჭოთა კავშირის მრეწველობაში კი 2,5-ჯერ.

საქართველოს სსრ მრეწველობაში მზარდი ტენდენცია აქვს, როგორც ტექნოლოგიური ისე ძალური საჭიროებისათვის მოხმარებული ელექტროენერჯის მიხედვით გაანგარიშებული ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებელს. ამასთან პირველი წესით გაანგარიშებული მაჩვენებელი იზრდება უფრო სწრაფად, რაც დადებითია, მაგრამ არა საკმარისი. მომავალში კიდევ უფრო მეტი ტემპებით უნდა გაიზარდოს ტექნოლოგიური საჭიროებისათვის მოხმარებული ელექტროენერჯის მიხედვით გაანგარიშებული შრომის ელექტროაღჭურვილობის მაჩვენებელი.

საქართველოს სსრ მრეწველობაში შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპები წინ უსწრებს შრომის ელექტროაღჭურვილობის ზრდის ტემპებს, ამასთანავე, არა მარტო ელექტროძალური, არამედ, ელექტროტექნოლოგიური აღჭურვილობის ზრდის ტემპებსაც. ასეთ ტენდენციას აქვს ადგილი სათბობის (1960—1970 წლების გამოკლებით), ქიმიურ და ნავთობქიმიურ, საშენ მასალათა მრეწველობის დარგებში და მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში.

შრომის ნაყოფიერების წინმსწრები ტემპებით ზრდა მის ელექტროაღჭურვილობასთან, ფანსაკუთრებით კი ელექტროტექნოლოგიურ აღჭურვილობასთან შედარებით, ელექტროფიკაციის თანამედროვე ეტაპებზე, შეიძლება ითქვას, რომ არა კანონზომიერია და ელექტროფიკაციის პროცესის შენელებაზე მეტყველებს.

წარმოების მოცულობა და ელექტროენერჯის მოხმარება ერთმანეთთან მჭიდრო ურთიერთდამოკიდებულებაში იმყოფებიან. დღეისათვის გამომუშავებული პროდუქციის მოცულობა დამოკიდებულია არა იმდენად მომუშავეთა რიცხოვნობაზე, რამდენადაც მოხმარებულ ენერჯიაზე. განსაკუთრებით კი ელექტროენერჯიაზე. ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქციის და მრეწველობის საერთო პროდუქციის ტემპებს უფრო მეტად შეესაბამება ელექტროენერჯის მოხმარების ზრდის ტემპები და არა მუშათა რიცხოვნობის ზრდის ტემპები. ამასთან აღსანიშნავია, რომ ეს შესაბამისობა უფრო მკვეთრადაა გამოხატული სსრკ სახალხო მეურნეობაში და მრეწველობაში, ვიდრე საქართველოს სახალხო მეურნეობაში და მრეწველობაში, რაც საქართველოს სახალხო მეურნეობაში და მით უფრო, მრეწველობაში ელექტროენერჯით უზრუნველყოფის შედარებით დაბალ დონეზე მიუთითებს. ამდენად პროდუქციის გამომუშავების მოცულობის ზრდა საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობაში და კერძოდ კი, მრეწველობაში უფრო მეტადაა დამოკიდებული მუშათა რიცხოვნობაზე, ვიდრე კავშირში მთლიანად. აღნიშნული ნაკლოვანების გამოსწორება

რა თქმა უნდა მოითხოვს შრომის ელექტროალტურვილობის შემდგომ სწრაფ ზრდას საქართველოს სსრ მრეწველობაში.

აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში შეიმჩნევა წარმოების მოცულობის ზრდასთან ერთად ცოცხალი შრომის აბსოლუტური სიდიდის შემცირება. ელექტროშეიარაღების ცვლილების ასეთი ტენდენცია რა თქმა უნდა მოითხოვს წარმოების ავტომატიზაციის ძლიერ მაღალ დონეს. მრეწველობაში შრომის ელექტროალტურვილობის ზრდის არანებისმიერი გზაა მართებული, არამედ ისეთი, რომელიც ემყარება წარმოების კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის განხორციელებას და მიმართულია ცოცხალი შრომის დანახარჯების მაქსიმალურად შემცირებისაკენ.

საქართველოს სსრ მრეწველობის პროდუქციის ელექტროტევადობის კლების ტენდენცია ახასიათებს, რაც თანამედროვე პირობებში შეიძლება აიხსნას არა როგორც, ელექტროდამზოვი პოლიტიკის განხორციელების შედეგი, არამედ საწარმოო პროცესების სრული ელექტროფიკაციისაკენ მიმართული ღონისძიების შესრულების შედეგი. მომავალში საქართველოს სსრ ელექტროენერგეტიკაში პროდუქციის ელექტროტევადობა უნდა გაიზარდოს, მაგრამ ელექტროტევადობის არა ყოველგვარი ზრდა წარმოადგენს დადებით პროცესს, ელექტროტევადობის ზრდა უნდა განხორციელდეს ელექტროდამზოვი პოლიტიკის მკაცრად დაცვის პირობებში.

ელექტროტევადობის სიდიდეზე მრეწველობაში მოქმედებს ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო ფაქტორი — ელექტროტევადი პროცესების ხვედრითი წილის ამაღლება და საწარმოო პროცესებში ელექტროენერგიის ეკონომიკური გამოყენება. პირველი ზრდის მის სიდიდეს, ხოლო მეორე ამცირებს. განვითარების თანამედროვე ეტაპზე კი, პირველი ფაქტორის გავლენა უფრო დიდია, რაც პროდუქციის ელექტროტევადობის გაზრდას იწვევს.

საქართველოს სსრ მრეწველობაში პროდუქციის ელექტროტევადობის ზრდა განპირობებულია შემდეგი გარემოებების გამო: დაბალია საქართველოს სსრ მრეწველობის ბევრ დარგში ელექტროენერგიის დანერგვის დონე ტექნოლოგიურ პროცესებში. ტექნოლოგიურ პროცესებში ელექტროენერგიის დანერგვა ჯერჯერობით კავშირის მასშტაბითაც დაწყებით სტადიაშია, მაგრამ რესპუბლიკა ჩამორჩება იმ დონესაც, რაც კავშირშია მიღწეული. განსაკუთრებით ეს ეხება ელექტროენერგიის დანერგვას ელექტროფიზიკურ და ელექტროქიმიურ პროცესებში. საბჭოთა კავშირის მრეწველობაში ელექტროფიკაციის დონისაგან ჩამორჩენაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ პროდუქციის ელექტროტევადობა და სამრეწველო მუშაკის ელექტროალტურვილობა საქართველოს სსრ მრეწველობაში გაცილებით ნაკლებია (1982 წელს ელექტროტევადობის მაჩვენებელმა საქართველოს სსრ მრეწველობაში საშუალო საკავშირო მაჩვენებლის 63,7% შეადგინა); საქართველოს სსრ მრეწველობაში დიდია ხელით შრომის ხვედრითი წილი. განსაკუთრებით დიდია ხელით შრომის ხვედრითი წილი დამხმარე წარმოებაში. ძირითად წარმოებაში ხელით შრომის დიდი ხვედრითი წილით გამოირჩევა ქვანახშირის, კვების, მინის და ქაშანურის, ქიმიური და ნავთობქიმიური, ხე-ტყის დამამზადებელი მრეწველობა, ელექტროენერგეტიკა და მანქანათმშენებლობა და ლითონდამუშავება. დამხმარე წარმოებაში, მრეწველობის ყველა დარგში გარდა ნავთობგადამამუშავებელი მრეწველობისა, დასაქმებულთა უდიდესი ნაწილი ხელით შრომობს. ხელით შრომის შეცვლას გარდა ეკონომიკური შედეგისა, დიდი სოციალური მნიშვნელობაც აქვს. ხელის

შრომის შეცვლა, კი უნდა განხორციელდეს ამ პროცესების ელექტროფიკაციის საფუძველზე, როგორც ძირითად, ისე დამხმარე წარმოებაში, რაც ელექტროენერჯის მნიშვნელოვან რაოდენობას მოითხოვს; სამრეწველო წარმოების სრულ ელექტროფიკაციაზე გადასვლა მოითხოვს სხვა სახის ენერჯის თითქმის მთლიანად ელექტროენერჯით შეცვლას. საწარმოთა ენერგობალანსში კი, ჯერჯერობით უდიდესი ხვედრითი წილი სათბობს უჭირავს; წარმოების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის განვითარებასთან ერთად იზრდება ელექტროენერჯის მოხმარება მართვის პროცესებში, რაც ასევე მნიშვნელოვანი რაოდენობის ელექტროენერჯის მოითხოვს; შრომის პირობებისა და პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესების მიზნით, ხშირად საჭიროა, პროდუქციის ერთეულზე ელექტროენერჯის ხვედრითი გასაივლის გადიდება; მრეწველობის დარგობრივი სტრუქტურის თავისებურებებით (მასში მძიმე ინდუსტრიის დარგების ხვედრითი წილის ამაღლება).

საქართველოს სსრ მრეწველობაში ბევრია ისეთი პროცესები, სადაც შესაძლებელია ელექტროენერჯის დანერგვა ტექნოლოგიური საჭიროებისათვის. მაგალითად, რუსთავის მეტალურგიულ ქარხანაში უნდა განხორციელდეს წარმოების თანდათანობითი გადასვლა ელექტროფორალდის მიღებაზე. თბილისის ქარხანა „ცენტროლიტში“ თუჯის ჩამოსხმა ვაგრანკების ნაცვლად უნდა განხორციელდეს ინდუსტრიულ ელექტროლუმებში. მანქანათმშენებლობის ბევრ საწარმოებში (ქუთაისის ავტოპარხნის საწარმოო გაერთიანებებში, თბილისის საწარმოო გაერთიანებებში, „ელმაველმშენებელში“ და „ჩარხმშენებელში“ და სხვ.) სამსხმელო და სამქედლო წარმოებებში შესაძლებელია სათბობზე მომუშავე ღუმელების შეცვლა ელექტროსამსხმელო და ელექტროგამხურებელი ღუმელებით. სარეკონსტრუქციო, ახალმშენებარე და მომავალში ასაშენებელ მანქანათმშენებლობის ობიექტებზე განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ელექტროფიზიკური პროცესების დანერგვას. ქიმიური და ნავთობქიმიური, ასევე ფერადი მეტალურგიის შემდგომი განვითარების დროს გათვალისწინებული უნდა იქნეს ელექტროქიმიური პროცესების რაც შეიძლება ფართოდ გამოყენება. ტექნოლოგიურ პროცესებში ელექტროენერჯია შესაძლებელია წარმატებით დაინერგოს ასევე საფეიქრო და ქაღალდის მრეწველობაში, მსუბუქი და კვების მრეწველობის ზოგიერთ დარგებში. ასევე უნდა განვითარდეს პურის ელექტროცხობა.

საქართველოს სსრ მთავარიანი რესპუბლიკაა, ამიტომ სათბობის ტრანსპორტი ძვირი ჯდება, ზოგიერთ შემთხვევაში შეუძლებელიც კია, განსაკუთრებით ზამთრის პერიოდში. ამდენად ისეთ პირობებში (როგორც ტექნოლოგიურ ისე ძალურში), რომელთა უზრუნველყოფა სხვა სახის ენერჯით ფერხდება, საჭიროა დაინერგოს ელექტროენერჯია, თუნდაც იგი ეკონომიკურად გაუმართლებელიც კი იყოს. ასევე, რადგანაც საქართველო მიეკუთვნება სათბობი რესურსებით ღარიბ რესპუბლიკას, ამდენად საწარმოო პროცესების გადაყვანა ელექტროენერჯიაზე სხვა, ორგანული სათბობით მდიდარ რაიონებთან შედარებით, უნდა დაჩქარდეს.

ხელის შრომის ელექტროფიკაცია უპირველეს ყოვლისა უნდა განხორციელდეს იქ სადაც შრომის მძიმე პირობები არსებობს. ასეთ დარგებს საქართველოს სსრ მრეწველობაში მიეკუთვნება ქვანახშირის და მარგანეცის მრეწველობა, ქიმიური მრეწველობა და მანქანათმშენებლობის მთელი რიგი საწარმოები.

თანამედროვე პირობებში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ჰაერის კონდენცირებას. პირველი რიგის ობიექტებს, სადაც უნდა განხორციელდეს ჰაერის კონდენცირება განეკუთვნება ქვანახშირისა და სხვა სასარგებლო წიაღისეულთა მოპოვების შანტები, რომლებიც მაღალი ტენიანობით და მტერიანობით ხასიათდებიან.

შემდეგი პროცესი ელექტროენერგიის დანერგვისა საქართველოს სსრ მრეწველობაში დაკავშირებულია ელექტროენერგიის დანერგვასთან საშუალო და დაბალტემპერატურულ პროცესებში და აქამდე არსებული ყველა მექანიზებული ძრავის შეცვლასთან ელექტროძრავით, მათ შორის მობილური პროცესების ელექტროფიკაციასთან. ყოველივე ეს შექმნის წარმოებისა და მართვის პროცესების სრული ელექტროფიკაციის პირობებს, რომლის დროსაც წარმოების ტექნოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს კვანტურ-პლასმური პროცესები.

ყოველივე ამისათვის კი, აუცილებელია არა მხოლოდ საჭირო რაოდენობის და რაც შეიძლება იაფი ელექტროენერგია, არამედ მანქანათმშენებლობაში უნდა უზრუნველყოს მოწყობილობის ახალ სახეობათა შემუშავება, დანერგვა და გამოშვება. რაც უფრო ჩქარა იქნება განხორციელებული ეს მოთხოვნები, მით უფრო დაჩქარდება საწარმოო პროცესების ელექტროფიკაციის გადრმავება, მით უფრო დიდი იქნება ელექტროენერგიის გამოყენების ეკონომიკური ეფექტიანობა.

ამჟამად კი, შეიძლება ითქვას, ასეთი პირობები შექმნილი არ არის. უპირველეს ყოვლისა ეს ენება ელექტროენერგეტიკის განვითარების დონეს. შესაბამისი ანალოზი გვიჩვენებს რომ საქართველოს სსრ ელექტროენერგეტიკის განვითარების დონე არასაკმარისია. სამრეწველო საწარმოთა ტექნიკური დონის შესწავლა კი გვიჩვენებს, რომ ელექტროფიკაციის შემდგომი განვითარებისათვის საჭირო ბევრი მოწყობილობა ჯერ მხოლოდ გამოდგომებლობის სტადიაშია, ან მანქანათმშენებლობის საწარმოები მათ საჭირო რაოდენობით არ უშვებენ. აღსანიშნავია ისიც, რომ ცალკეული საწარმოები სერიოზულ მონდომებას არ იჩენენ ახალი ტექნიკისა და ახალი ტექნოლოგიური პროცესების ათვისებისადმი.

ელექტროტევადობის მაჩვენებლის შემცირების უმთავრესი გზა არის ელექტროენერგიის ეფექტიანი (რაციონალური) გამოყენების ამაღლება.

სათბობ-ენერგეტიკული რესურსების ეფექტიანად გამოყენებას დიდი სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა აქვს. საბჭოთა კავშირში შემუშავებული ენერგეტიკული კომპლექსების განვითარების ხანგრძლივი პერიოდის პროგრამა განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს არა სათბობ-ენერგეტიკული რესურსების მოპოვებისა და წარმოების შემდგომ გადიდებას, არამედ მათ სულ უფრო, ინტენსიურ, ე. ი. რაციონალურ და ეკონომიკურ გამოყენებას. განსაკუთრებული ყურადღება ენიჭება ელექტროენერგიის ეფექტიან გამოყენებას. ელექტროენერგიის ეფექტიანი გამოყენების რამოდენიმე გზა არსებობს. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანია: პროდუქციის დამზადების ტექნიკისა და ტექნოლოგიის სრულყოფა, პროდუქციის მასალატევადობის (განსაკუთრებით ლითონტევადობის) შემცირება, მორალურად და ფიზიკურად მოძველებული მოწყობილობის შეცვლა, დანაკარგების შემცირება ელექტროქსელში და ორგანიზაციული ღონისძიებები.

მაგრამ, როდესაც ელექტროენერგიის გამოყენების ეფექტიანობაზე (რა-

ციონალურობაზე) ვლადიმერ აკობი გასათვალისწინებელია, რომ იგი ბევრად და მოკიდებული ელექტროენერჯის ღირებულებაზე, რაც უფრო იაფია ელექტროენერჯია მით უფრო დიდა მისი ეფექტიანი, რაციონალური გამოყენების შესაძლებლობა. ე. ი. ელექტროენერჯის მისაღებად საჭირო დანახარჯების შემცირება, მისი გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლების ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანაა. ეს საკითხი მჭიდრო კავშირშია აგრეთვე პროდუქციის ელექტროტევადობასთან. შედარებით იაფი ელექტროენერჯია შესაძლებელია უფრო გაბედულად დაინერგოს იმ პროცესებში, სადაც სხვა სახის ენერჯის გამოყენება ჯერ კიდევ ეკონომიურად უფრო გამართლებულია. ეს კი რა თქმა უნდა გააძლიერებს ელექტროტევადობის მაჩვენებლის სიდიდეს. ელექტროენერჯის ეფექტიან, რაციონალურ გამოყენებასთან გვაქვს საქმე აგრეთვე ელექტროენერჯის დანერგვის დროს ახალ ტექნოლოგიურ პროცესებში, რადგანაც სხვა სახის ელექტროენერჯისაგან შედარებით ამ პროცესებში იგი უფრო ეკონომიურია. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც ხდება პროდუქციის ელექტროტევადობის არა შემცირება, არამედ გადიდება. ანალოგიური შემთხვევა გვექნება ხელით შრომის ელექტროფიკაციის დროსაც. აქაც ელექტროენერჯია გამოყენებული იქნება ახალი ტექნიკის მოქმედებაში მოსაყვანად, რაც ამაღლებს წარმოების ეფექტიანობას და მაშასადამე ელექტროენერჯის გამოყენების ეფექტიანობასაც, მაგრამ გაზრდის პროდუქციის ელექტროტევადობას. ამდენად, ელექტროტევადობის შემცირებაზე მოქმედი ფაქტორების შესწავლის დროს ჩვენ გვინტერესებს ისეთი ტექნიკური და ტექნოლოგიური სიახლეები, რომელშიც ელექტროენერჯია უკვე გამოიყენება.

ელექტროენერჯის მნიშვნელოვანი ეფექტი მიიღწევა მისი ტექნოლოგიურ პროცესებში გამოყენებით. ამ პროცესებში ელექტროენერჯია დასამუშავებელ საგანზე მოქმედებს არა სხვა იარაღის მეშვეობით, არამედ უშუალოდ, რაც ამცირებს ელექტროენერჯის დანაკარგებს, რადგანაც საჭირო აღარ ხდება ენერჯის ერთი სახის გადასვლა მეორეში და მაშასადამე, გადაცემათა მთელი ჯაჭვი. ასეთება მაგალითად, ნაპერწყლური, ელექტროქიმიური, ელექტროსინთეზური, ულტრაბერძიური და მუშავება, ელექტროსტატიკური გაწმენდა და შეღებვა, ელექტრონულ-იონური ტექნოლოგია და სხვ. ასეთი ობერაციები უკვე მნიშვნელოვანი სიდიდით გამოიყენება საბჭოთა კავშირში. საქართველოს სსრ-ის პუბლიკაში კი ასეთი ტექნოლოგიები უმნიშვნელოდ გამოიყენება. მომავალში სწორედ აღნიშნული ტექნოლოგიების გამოყენება უნდა გახდეს ელექტროენერჯის დაზოგვი პოლიტიკის განხორციელების ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებად.

ახალ ტექნოლოგიურ პროცესებს შეიძლება მივაკუთვნოთ კორპუსის დეტალების დაბერების პროცესი (ვიბრაციული დაბერება), დეტალების ავოტირების პროცესების სრულყოფა, დეტალების დამზადება ლითონური ფხვნილებიდან, ნაშაადების წარმოება ელექტროფილური ჩამოსხმის მეთოდით და მრავალი სხვა ტექნოლოგიური და ტექნიკური ცვლილებები, რომლებიც იწვევენ ელექტროენერჯის ეკონომიას.

მაგალითად, მანქანათმშენებელ საწარმოებში დეტალების თერმული დამუშავების ინდუქციური წესის გამოყენება, ნაცვლად წინააღმდეგობის ღუმელებში მათი დამუშავებისა, შესაძლებლობას იძლევა 2-ჯერ შევამციროთ ელექტროენერჯის ხარჯი 500-10000 ჰკ სიხშირის, ხოლო 3-ჯერ 10000 ჰკ-ზე მეტი სიხშირის შემთხვევაში.

ჩქაროსნული ღარვისა და ხეხვის დანერგვა ამცირებს ელექტროენერჯის ხვედრ გასავალს 25-30%-ით, გადმოტირთვა და ელექტროგადმოტირთვა ლითონმჭრელ ჩარხებზე მექანიკური დამუშავების ნაცვლად იძლევიან ელექტროენერჯის 50% ეკონომიას. ჭრის სიჩქარის გადიდება ჩარხებზე 50 მ/წმ-დან 200 მ/წმ-მდე ამცირებს ელექტროენერჯის ხარჯს 17%-ით. ჩქაროსნული ჩამოსხმის გამოყენება ორგანიზაციულ ღონისძიებებთან შერწყმით იძლევა ელექტროენერჯის 20-30% ეკონომიას და სხვ.

რუსთავის საწარმო გავრთიანება „აზოტში“ ამონიუმის გვარჯილას წარმოების ტექნოლოგიის სრულყოფის შედეგად 1 ტონა პროდუქციის წარმოებისათვის საჭირო ელექტროენერჯის ოდენობა 40-დან 37 კვტ-სთ-მდე შემცირდა, ხოლო აზოტმეყვას წარმოებისათვის 280-დან 50 კვტ-სთ-მდე. რუსთავის საწარმოო გავრთიანება „ქიმიურ ბოქსოში“ პროდუქციის წარმოების ტექნიკისა და ტექნოლოგიის გაუმჯობესების შედეგად 1 ტ. პროდუქტიაზე ელექტროენერჯის ხვედრი დანახარჯი შემცირდა: კაპრონის ძაფის წარმოებაზე — 5711-დან 2039,7 კვტ-სთ-მდე, კაპრონის ბოქსოს წარმოებაზე — 3500,6-დან 2568,1 კვტ-სთ-მდე, პოლიპროპილენის წარმოებაზე — 4555-დან 2977 კვტ-სთ-მდე, კაპრონის ქსოვილების წარმოებაზე — 740-დან 666,6 კვტ-სთ-მდე, კაპრონის ფისის წარმოებაზე 2143-დან 1918-კვტ-მდე. იმავე გავრთიანებაში სართავ ჩარხებზე მანქანური გარდამქმნელების შეცვლა ტირისტორულით ელექტროენერჯის ხარჯს შეამცირებს 302 ათასი კვტ-სთ-ით, ხოლო მარეგულირებელი დროსელური მოწყობილობების შეცვლა ტირისტორულით — 20 ათას კვტ-სთ-ით. თბილისის ქარხანა „ცენტროლიტში“ ახალი ავტომატური რეგულირების საკომპარესოროს მწყობარში შეყვანა ერთი წლის განმავლობაში დაზოგავს 60 ათას კვტ-სთ ელექტროენერჯის, ხოლო ელექტრო-რკალური ღუმელების გადაყვანა ტერისტორულ ღართაზე — 80 ათას კვტ-სთ-ს. საწარმოო გავრთიანება „ელმაველმშენებელში“ პროგრესული მოწყობილობის დანერგვის და ფიზიკურად და მორალურად მოძველებული მოწყობილობის შეცვლის შედეგად 1983 წელს მიღებული იქნა 60 ათასი კვტ-სთ ელექტროენერჯის ეკონომია, ლითონების მექანიკური დამუშავებისათვის პროგრამული მართვის ჩარხების დანერგვის შედეგად — 70 ათასი კვტ-სთ, ხოლო ხუთკამერიან ელექტროღუმელში ელექტროსახურებლის უფრო ეკონომიური სახურებლით შეცვლის შედეგად — 13 ათასი კვტ-სთ. რუსთავის ქარხანა „ცენტროლიტში“ გახურებული ლითონის შესანახად მიქსერული დანადგარების დანერგვა 5%-ით შეამცირებს ელექტროენერჯის ხარჯს, ღუმელების მოცდენების შემცირების ხარჯზე. ელექტროენერჯის მნიშვნელოვანი ეკონომია მიიღწევა იმავე საწარმოში ფორმების დასამზადებლად ახალი ნარევის გამოყენებით, რის შედეგადაც მიღებული სხმული არ მოითხოვს დანახარჯებს დამატებით გაშრობაზე.

პროდუქციის მასალატევალობის შემცირება, უპირველეს ყოვლისა, ლითონტევალობის შემცირება პირდაპირ კავშირშია ელექტროენერჯის ეკონომიასთან, რადგან მასალატევალობის შემცირება ნიშნავს დამუშავების და გადაზიდვის მოცულობის შემცირების და, რაც მთავარია, მომსახურე ელექტრული მოწყობილობების გამართივებასაც. მასალატევალობის შემცირება უშუალოდ უკავშირდება შრომის საგნების ხარისხის გაუმჯობესებას და ნაშენადის რეკონსტრუქციის გაიოლებას. განვითარების თანამედროვე ეტაპზე შესაძლებელია მიღებულ იქნეს შრომის საგნები წინასწარ მოცემული ფიზიკური თვისე-

ბებით. ნამზადის რეკონსტრუქციის გამარტივება თავისთავად მოითხოვს მომსახურე ენერგეტიკული მოწყობილობების რეკონსტრუქციის გამარტივებასაც. პროდუქციის ლითონტევადობის შემცირების კარგი შესაძლებლობებია საწარმოო გაერთიანებებში „ჩარხნშენებელში“, „ელექტროვაგონშენებელში“ და ადგილობრივი მრეწველობის საწარმოებში. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პროცესს არა აქვს შეაკრად ორგანიზებული ხასიათი. ხშირ შემთხვევაში საგემო დავალებათა შესრულების მიზნით საწარმოებში შეგნებულად არ ტარდება ასეთი ღონისძიებანი, რადგანაც იგი გამოიწვევდა პროდუქციის ღირებულების შემცირებას და მასშალამე გემის შეუსრულებლობასაც.

ელექტროენერჯის ეფექტიანად გამოყენების თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს მოწყობილობის ასაკობრივი შემადგენლობა, მოძველებული მოწყობილობებით მუშაობის პირობებში ეცემა შრომის ნაყოფიერება, რაც ზრდის ელექტროენერჯის მოხმარების სიდიდეს. შესაბამისი მონაცემები გვიჩვენებს, რომ საქართველოს სსრ მრეწველობაში დიდია მორალურად და ფიზიკურად მოძველებული მოწყობილობების რაოდენობა. ამასვე გვიჩვენებს მრეწველობის ძირითადი წარმოებრივი ფონდების განახლების პროცესი, სადაც გასავლის კოეფიციენტის მცირე მნიშვნელობა მეტყველებს იმაზე, რომ ძირითადი წარმოებრივი ფონდების ზრდა უმთავრესად წარმოებს ძველისადმი ახლის დამატებით და არა ძველი მოწყობილობების ახლით შეცვლის გზით.

ელექტროენერჯის რაციონალურად გამოყენების ორგანიზაციული ღონისძიებებიდან უნდა გამოიყოს თვით წარმოების ორგანიზაციის და ელექტრომომარაგების რაციონალური ორგანიზაციის ღონისძიებები. საუკეთესო საწარმოებშია ც კი, სპეციალური გამოკვლევების შედეგად აღმოჩენილ იქნა ენერჯის (მათ შორის ელექტროენერჯის) ეკონომიის მნიშვნელოვანი რეზერვები, რომელთა რეალიზებაც შესაძლებელია მინიმალური დანახარჯებით. საერთოდ ყველაზე მოწინავე საწარმოებსაც კი აქვთ შესაძლებლობა წარმოების ორგანიზაციის გაუმჯობესების ხარჯზე, მინიმალური დანახარჯებით შეამცირონ ელექტროენერჯის ხვედრი მოხმარება 5-10%-ით.

ელექტრომომარაგების რაციონალური ორგანიზაცია მიიღწევა მრავალრიცხოვან ღონისძიებათა გატარების შედეგად. მათგან შეიძლება აღინიშნოს: რაციონალური ძაბვის და ტრანსფორმაციის რაციონალური რიცხოვნობის შერჩევა და გამოყენება, გამანაწილებელი და დამაბალბელებელი ქვესადგურების განლაგების ადგილი და გამტარების საჭირო განიკეთების შერჩევა, მკვებავი პუნქტების მიახლოება მოხმარების ცენტრებთან, დანაკარგების შემცირება ელექტროქსელში და ტრანსფორმატორებში, ძველი ტრანსფორმატორების ახლით შეცვლა, ტრანსფორმატორების მუშაობის ეკონომიკური რეჟიმის შემუშავება, ძალური ტრანსფორმატორების მოდერნიზაცია, რეაქტიული დატვირთვის დაცვა ოპტიმალურ საზღვრებში, საწარმოების ელექტროქსელის გადაყვანა 200 ვოლტიდან 380 ვოლტ ძაბვაზე. გამანათებელ ქსელებში ძაბვის სტაბილიზაცია, სინქრონული ძრავების ასინქრონული ძრავებით შეცვლა, უქმი სვლის შემზღუდველების დანერგვა, ვარვარების ნათურის შეცვლა ლუმინესცენციური და ვერცხლისწყლიანი ნათურებით, ნათურების ერთეული სიმძლავრის გადიდება, განათების ჩართვის და გამორთვის ავტომატიზაცია, ბუნებრივი განათების გამოყენების გაუმჯობესება, ენერჯის მომხმარებელი დანადგარების ავტომატიზაცია (მაგალითად ელექტროღუმელების შემღუმელებელი

აპარატების და ელექტროლიტური აბაზანების პროგრამული მართვა) და სხვ.

შესაძლებელია დავასახელოთ მრავალი მაგალითი ელექტრომომარაგების რაციონალური ორგანიზაციის შედეგად მიღებული ელექტროენერგიის მნიშვნელოვანი რაოდენობით ეკონომიისა. მაგალითად, დაუტვირთავი ელექტროძრავების, შესაბამისი სიმძლავრის ელექტროძრავებით შეცვლის შედეგად მიღებული ელექტროენერგიის წლიური ეკონომია ტოლია: ტრესტ „ჭიათურმარგანეციში“ 169 ათას კვტ-სთ-ის, საწარმოო გაერთიანება „ქიმიურ ბოჭკოში“ — 43 ათასი კვტ-სთ-ის, საწარმოო გაერთიანება „აზოტში“ — 155 ათასი კვტ-სთ-ის. მოწყობილობების უქმი სვლის შემცირებით მიღებულმა ეკონომიამ შეადგინა: ტრესტ „ჭიათურმარგანეციში“ 178 ათასი კვტ-სთ, რუსთავის ქარხანა „ცენტროლიტში“ — 20,7 ათასი კვტ-სთ, საწარმოო გაერთიანება „ჩარხმშენებელში“ — 150 ათასი კვტ-სთ. თბილისის ქარხანა „ცენტროლიტში“ ფოლადსამსხმელო ელექტროლუმების ქსელში სტატისტიკური კონდენსატორების დადგმის შედეგად შესაძლებელია 80 ათასი კვტ-სთ ოდენობის ელექტროენერგიის წლიური ეკონომია, იმავე საწარმოში ქარხნის ტერიტორიის გარე განათების დაკავშირება ჩართვა-გამორთვის ერთიან პულტთან მოგვეცემს 10 ათასი კვტ-სთ ოდენობის ელექტროენერგიის ეკონომიას. საწარმოო გაერთიანება „ელმავალშენებელში“ რეაქტიული სიმძლავრის კომპენსატორების დანერგვით წელიწადში დაიზოგება 80 ათასი კვტ-სთ ელექტროენერგია, იმავე საწარმოებში კორექტორების საშრობ ლუმელში ავტომატიკის დაყენება ელექტროენერგიის ხარჯს შეამცირებს 12 ათასი კვტ-სთ-ით წელიწადში. ტრესტ „ჭიათურმარგანეციში“ დაბალი და მაღალი ძაბვის ქსელების სქემის სრულყოფა მოგვეცემს 312 ათასი კვტ-სთ, ხოლო განათების ქსელის ძაბვის რეგულირება უქმე დღეებში — 10 ათასი კვტ-სთ ელექტროენერგიის ეკონომიას წელიწადში. საწარმოო გაერთიანება „ჩარხმშენებელში“ სიმძლავრის კოეფიციენტის ამაღლება, კოსინუსური კონდენსატორების დამატებით დაყენების შედეგად, მოგვეცემს 40 ათას კვტ-სთ, ძალური ტრანსფორმატორების ნაწილის განრთვა მცირე დატვირთვის დროს — 20 ათას კვტ-სთ, ვარვარების ნათურების შეცვლა დღის სინათლით — 30 ათას კვტ-სთ, ელექტრო ლუმელების თბოიზოლაციის გაუმჯობესება, მისი ზედაბირის ალუმინის საღებავით შეღების საფუძველზე — 60 ათას კვტ-სთ, ხოლო ელექტროძრავების უქმი სვლის მინიმუმამდე შემცირება, ელექტროძრავების ავტომატური გამომრთველების დანერგვის გზით 100 ათას კვტ-სთ ელექტროენერგიის ეკონომიას. დაუტვირთავი ძალური ტრანსფორმატორების ამორთვა, ელექტრომედულეების აპარატთა უქმი სვლის შემცირება, წინაღობის ლუმელების შეცვლა ინდუქციური ლუმელებით, გამანათებელ ქსელში ძაბვის სტაბილიზაცია, ძაბვის ტირისტორული შემზღუდველობის TOH — 3 დაყენება, არასრული დატვირთვით მომუშავე ელექტროძრავების შეცვლა შესაბამისი სიმძლავრის ძრავებით, ვარვარების ნათურის შეცვლა ლუმინესცენციური და ვერცხლისწყლიანი ნათურებით, ნათურების ერთეული სიმძლავრის გადიდება, გამანათებელი მოწყობილობების რაციონალური ექსპლუატაცია (განათების, კედლების, ჭერის, ფანჯრების თანადროული დაწმენდა ჰუჭყისაგან, ნათურების თანადროული გამორთვა, გარე განათების ავტომატიზაცია და სხვ.), მოძველებული ტრანსფორმატორების შეცვლა ახლით, პნევმოინსტრუმენტების შეცვლა ელექტროინსტრუმენტებით, ნაგებობათა კარების, ფანჯრების ნაჩგრეტებისა და სხვ. დაგმანვა, ქუ-

თაისის ავტოქარხნის საწარმოო გაერთიანებაში წელიწადში დაახლოებით 1,5 მილიონამდე კეტ-სთ ელექტროენერჯის ეკონომიის მოგვეცეს.

საქართველოს სსრ მრეწველობის მთელ რიგ საწარმოებში მდგომარეობის გაეცნობამ დაგვანახა, რომ ელექტროენერჯის ხარჯვის აღრიცხვიანობა და კონტროლი არასაკმაო დონეზეა. თითქმის არც ერთ საწარმოში არ გამოიყენება ტელესიგნალიზაციისა და ტელემართვის საშუალებანი. ამასთანავე აღსანიშნავია ის, რომ ელექტროენერჯის ხარჯვაზე აღრიცხვისა და კონტროლის განხორციელების ტექნიკური საშუალებანი საკმაო რაოდენობით არ იწარმოება და საწარმოებს არა აქვთ საშუალება წესრიგში მოიყვანონ სამეურნეო საქმიანობის ეს მნიშვნელოვანი უბანი.

უდიდეს გავლენას ახდენს ელექტროენერჯის რაციონალურად გამოყენებაზე თვით წარმოების ორგანიზაციის დონე. უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს იმ დიდ როლზე, რომელსაც ასრულებს საერთოდ წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებაში საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ისეთი ფორმები, როგორც კონცენტრაცია, სპეციალიზაცია, კომბინირება და კოოპერირება. საზოგადოებრივი ორგანიზაციის ამ ფორმებიდან გადამწყვეტი მნიშვნელობა კონცენტრაციას ენიჭება. სწორედ ინტენსიური კონცენტრაციის პირობებში ხდება შესაძლებელი ყველა იმ ტექნიკური და ტექნოლოგიური სიახლეების დანერგვა, რომლებიც ელექტროენერჯის დიდ ეკონომიას იძლევიან. წარმოების კონცენტრაციის ერთ-ერთი დადებითი მხარე ელექტროენერჯის რაციონალური გამოყენების მიმართებით არის კიდევ ის, რომ მცირდება ელექტროენერჯის დანაკარგები ელექტროქსელში, მისი დაქსაქსულობის შემცირების და მაღალი ძაბვის დენის გამოყენების შესაძლებლობის გამო. წარმოების სპეციალიზაციის, კომბინირების და კოოპერირების განვითარება იძლევა საწარმოო სიმძლავრეთა გამოყენების ამაღლების საშუალებას, რაც თავის მხრივ ზრდის ელექტროენერჯის რაციონალურად გამოყენების შესაძლებლობას.

ელექტროენერჯის რაციონალური გამოყენების ამაღლების დიდ შესაძლებლობებს იძლევა აგრეთვე უშუალოდ საწარმოებში წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფა. განასხვავებენ წარმოების ორგანიზაციის სამ ტიპს — მასიურს, სერიულს და ერთეულს. მასიური და სერიული წარმოება საშუალებას იძლევა გამოიყენონ ორგანიზაციის ყველაზე უფრო სრული, ღრმა — ნაკადური წარმოება და მისი უმაღლესი სახესხვაობა — ავტომატური ხაზები და საამქროები. წარმოების ავტომატიზაციის დროს მართალია იზრდება დროის ერთეულში დანარჩეული ელექტროენერჯის რაოდენობა, მაგრამ გაცილებით უფრო სწრაფად იზრდება იმავე დროში გამოიმუშავებული პროდუქციის რაოდენობა, რის გამოც მისი ელექტროტევადობა საბოლოო ანგარიშით მცირდება.

საქართველოს სსრ მრეწველობაში 1982 წლის 1 ივლისის მონაცემებით რესპუბლიკის მრეწველობაში იყო 2910 მექანიზებული ნაკადური ხაზი, 275 ავტომატური ხაზი, 1465 კომპლექსურად მექანიზებული და ავტომატიზირებული ქუბანი, საამქრო და წარმოება: თუ აღნიშნულ მონაცემებს შევადარებთ საშუალო სააკვშირო მონაცემებს, მრეწველობის საერთო პროდუქციის ერთი და იგივე რაოდენობაზე მექანიზებული ნაკადური ხაზი, კომპლექსურად მექანიზებული და ავტომატიზირებული უბანი საამქრო, წარმოება და საამქრო საქართველოს სსრ მრეწველობაში მცირედით, მაგრამ მაინც მეტი მოდის ვიდრე სსრკ მრეწველობაში მთლიანად. ავტომატიზირებული

5. „მაინე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1985, № 4.

ხაზის ხვედრიწილი კი, საქართველოს სსრ მრეწველობაში, პროდუქციის ერთეულზე, სსრკ მრეწველობის ანალოგიური მაჩვენებლის მხოლოდ 66,5% შეადგენს. მასასადამე წარმოების პროცესების ავტომატიზაციის დონე საქართველოს სსრ მრეწველობაში დაბალია და მომავალში მისი ამაღლება მნიშვნელოვნად გაზრდის ელექტროენერჯის ეფექტიანი გამოყენების დონეს.

ელექტროენერჯის ეკონომიას იძლევა აგრეთვე სხვა სახის ორგანიზაციული ხასიათის ღონისძიებების გატარებაც. მაგალითად, საწარმოო გაერთიანება „ჩარხმშენებელში“ 1984 წელს იმის შედეგად, რომ არ დაუშვებენ დაბლაკვებული ან არასწორად აღესილი საჭრისის ხმარებას, დაზოგლი იქნება 50 ათასი კვტ-სთ ელექტროენერჯია, არასამუშაო დროის შეკუმშული ჰაერის განრთვის შედეგად — 845 ათასი, ხოლო ელექტროლუმენების დატვირთვის გადიდების შედეგად, მათში დეტალების რაციონალური ჩაწყობის გზით — 20 ათასი კვტ-სთ ელექტროენერჯია, რუსთავის ქარხანა ცენტროლიტში ინდუქციური ლუმენების ჩართვის პროგრესული მეთოდების დანერგვის შედეგად წელიწადში ელექტროენერჯის დანაზოგი 411 ათასი კვტ-სთ შეადგენს, საწარმოო გაერთიანება „აზოტში“ მბრუნავი წყლის მიწოდების სქემის შეცვლის შედეგად მიღებულია 40 ათასი კვტ-სთ ელექტროენერჯის წლიური ეკონომია, საშრობი და თერმული ელექტროლუმენების ჩართვისა და მაქსიმალური დატვირთვის გრაფიკის შედგენისა და დაცვის შედეგად საწარმოო გაერთიანება „ელმავალმშენებელში“ 1983 წელს მიღებული იქნა 17 ათასი კვტ-სთ ელექტროენერჯის ეკონომია და სხვ.

როგორც ვნახეთ ელექტროდამზოგი პოლიტიკის გატარების შედეგად ელექტროენერჯის მნიშვნელოვანი ოდენობის ეკონომიის მიღწევა შეიძლება, მაგრამ საწარმოებში ამ მიმართულებით არადაამაკმაყოფილებელი მუშაობა წარმოებს. მართალია თითოეულ სამრეწველო საწარმოში დგება ელექტროენერჯის ეკონომიის ორგანიზაციულ-ტექნიკურ ღონისძიებათა გეგმა, მაგრამ ხშირად იგი არ ემყარება საწარმოებში არსებულ რეალურ მდგომარეობას. ამდენად ხდება ზერტლე დაუსაბუთებელი გეგმის შედგენა, რომელიც არც თუ იშვიათად წლების განმავლობაში ერთი და იგივე რჩება.

Р. Б. АБЕСАДЗЕ

ЭЛЕКТРОВООРУЖЕННОСТЬ ТРУДА И ЭЛЕКТРОЕМКОСТЬ ПРОДУКЦИИ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ ГРУЗИНСКОЙ ССР

Резюме

В работе рассматриваются теоретические и практические вопросы электровооруженности труда и электроемкости промышленной продукции. Показана ведущая роль роста электротехнологической вооруженности труда в росте его производительности. Даны пути рационального использования электроэнергии в производственных процессах в промышленности Грузинской ССР.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის ავროსამრეწველო კომპლექსების ეკონომიკურ პრობლემათა განყოფილებაში.

К. А. ИОСЕЛИАНИ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЛАНИРОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВА ТОВАРОВ НАРОДНОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ

Перестройка планирования производства товаров народного потребления в свете современных требований партии и правительства призвана обеспечить:

— составление планов производства товаров под решающим воздействием интересов торговли и потребителя;

усиление нацеленности плановых решений на всех уровнях и этапах планирования на максимально возможное при данных условиях удовлетворение заявок и заказов торговли с учетом требования рационального использования всех видов производственных ресурсов;

— большую свободу маневра при организации производства и поставки товаров объединениям (предприятиям)-изготовителям, с одной стороны, и возможность для оптовых покупателей более широкого выбора изделий из ассортимента, предлагаемого для продажи на оптовых ярмарках, — с другой.

Достижение этих целей предполагает изменение структуры планирования при одновременном значительном усилении роли заявок и заказов торговых организаций и лучшей увязке объемов выпуска и показателей развития ассортимента в пятилетних и годовых планах на высшем уровне и в основном звене производства, а заданий по выпуску товаров — с их ресурсным обеспечением и структурой спроса различных групп населения. Вместе с тем должны быть внесены некоторые изменения в договорную практику.

Основу решения проблемы может составить переход к программно-целевому методу планирования производства и реализации товаров народного потребления на основе целевых комплексных программ развития ассортимента (в дальнейшем используется сокращение ЦПРА).

Целевые программы развития ассортимента должны разрабатываться по отдельным видам товаров — позициям группового ассортимента в территориальном разрезе с выделением в них изделий приоритетного или «престижного» спроса среди различных групп населения. Например, молодежный ассортимент, рекреационные товары, ассортимент для лиц пожилого возраста и пенсионеров, особо модные товары и т. д. ЦПРА должны содержать полный комплекс специальных мероприятий по увеличению производства, расширению и обновлению номенклатуры, оптимизации потребительских и эстетических параметров изделий на определенном отрезке времени в будущем. Назначение ЦПРА — служить документированным выражением и вместе с тем инструментом проведения в жизнь согласованной между торговлей и промышленностью политики. Совокупность ЦПРА будет составлять нормативную основу ассортиментного разреза плана производства товаров народного потребления.

В соответствии с этим в ЦПРА выделяются следующие основные разделы.

1. Целевой раздел. Основное содержание — анализ базового ассортимента вырабатываемых товаров, разработка предложений по его расширению и обновлению, улучшению качества изделий с учетом запросов потребителей. Он включает:

а) анализ производства и реализации, включая розничную продажу по каждой позиции ассортимента;

б) сводный анализ объемов производства, номенклатуры и качества изделий базового ассортимента, анализ качества вырабатываемой продукции в сравнении с лучшими отечественными и мировыми образцами, а также с точки зрения соответствия запросам потребителей характеристик вырабатываемых товаров. Определение на этой основе перечня конкретных задач по улучшению ассортимента и качества продукции по годам пятилетки;

в) анализ динамики удовлетворения заявок и заказов торговли и определение расчетной потребности в соответствующих товарах по годам пятилетки. Производится на основании прогнозов спроса, потенциальной и реальной емкости рынка, материалов оперативного изучения мнений потребителей об ассортименте и качестве товаров.

Целевой раздел завершается перечнем базовых (исходных) показателей, задач и направлений развития ассортимента, вытекающих из результатов анализа.

II. Отраслевые разделы (промышленность и торговля). Основным содержанием этих разделов является технико-экономические обоснования предложений, позволяющих достичь по соответствующим производствам (отраслям, подотраслям, предприятиям, объединениям), а также по торговым системам целей и задач программы, сформулированных в разделе I.

Эти предложения должны охватывать:

а) мероприятия по сохранению и развитию производства товаров базового ассортимента, пользующихся спросом населения, и более полному приближению их потребительских и эстетических параметров к запросам потребителей;

б) предложения по расширению номенклатуры изготавливаемых товаров и ее оптимизации с учетом требований и оценок различных групп потребителей. Особое внимание обращается на перечень изделий, производство которых должно быть освоено дополнительно к базовому ассортименту вырабатываемых товаров, чтобы ликвидировать дефицит и обеспечить более полное удовлетворение спроса (в части соотношения принципиально новых и улучшенных изделий, освоения выпуска недостающих товаров, рационального сочетания дешевых и дорогих изделий, восстановления выпуска продукции, снятой с производства без замены и т. п.);

в) мероприятия по обеспечению увеличения производства, улучшению ассортимента и качества, а также расширению продажи населению соответствующих товаров, а именно:

— по развитию и укреплению материально-технической базы и ресурсному обеспечению производства;

— по совершенствованию торговли товарами данного ассортимента.

Каждое такое предложение должно быть охарактеризовано расчетными количественными показателями, которые бы соответствовали параметрам (показателям) программы, на достижение которых они направлены. Расчетные показатели производства приводятся в виде интервально-вариантных величин («вилки»), нижним значением является при этом гарантированный (необходимый) уровень, за пределами которого лежит область дефицита или не достигается требуе-

мое улучшение обеспечения рынка, а верхним — максимально возможный объем выпуска и продажи товаров при проектируемом ресурсном обеспечении. Общими и обязательными для всех предложений являются показатели повышения уровня удовлетворения потребностей рынка и спроса населения (ликвидация или предупреждение дефицитности), эффективности (полноты) использования производственных возможностей, а также размеров требующихся сырьевых, материальных и финансовых ресурсов.

III. Сводный раздел. Включает сводные показатели ЦПРА по отраслям (подотраслям) или специфической группе товаров и объединениям на пятилетку, расчеты эффективности программы и уровня удовлетворения потребностей рынка и спроса населения в изделиях соответствующего ассортимента.

IV. Организационный раздел. Содержит мероприятия по организации и координации совместной деятельности хозяйственных органов торговли и промышленности в процессе реализации ЦПРА, в том числе по изучению и прогнозированию спроса, разработке новых образцов товаров, порядке уточнения заданий программы и т. п., а также по экономическому стимулированию выполнения установленных заданий.

Разработка ЦПРА должна осуществляться в два этапа. На первом республиканские оптовые организации и промышленные объединения (управления министерств) составляют предварительный вариант программы, согласовывают его с компетентными органами территориального управления и направляют соответствующим министерствам, ведомствам для уточнения возможностей по ресурсному обеспечению намечаемых объемов производства товаров. На втором этапе производится корректировка этого проекта ЦПРА с учетом уточненных показателей по производственным ресурсам и выбирается оптимальный вариант программы, который утверждается территориальными органами управления. Утвержденная ЦПРА является руководящим документом, обязательным для всех задействованных организаций, предприятий и учреждений промышленности и торговли. Показатели ЦПРА служат исходной базой при установлении заданий по производству предметов потребления на рубль фонда заработной платы, а также соответствующих показателей в пятилетних соглашениях между хозяйственными органами торговли и промышленности.

Задания ЦПРА по годам пятилетки конкретизируются в текущих (годовых) планах на основе заявок и заказов, которые приобретают в этом случае характер требований на конкретный ассортимент. Весь процесс планирования производства и реализации товаров народного потребления превращается в законченный цикл, увязанный с народнохозяйственным планированием, как это видно из схемы, приведенной на рис. 1.

Переход на предлагаемую схему планирования предполагает также необходимость усиления роли заявок и заказов торговых организаций.

Как уже указывалось, законодательство придает им значение нормативной основы планирования производства и реализации товаров народного потребления. Основной функцией заявок и заказов торговых организаций является ориентация государственных, отраслевых и территориальных органов, производителей товаров в отношении объемов, групповой и внутригрупповой структуры потребностей торговых систем, организаций и предприятий в конкретных видах товаров, которые должны быть предусмотрены в планах производства и поставки на очередной планируемый год. Однако на деле заявки и зака-

зы не в полной мере выполняют свои функции. Главная причина этого в том, что действующим порядком не установлена экономическая ответственность производителей за уровень их обеспечения. Не предусмотрены какие-либо нормативы удовлетворения потребительских заявок и заказов на производство товаров. Это позволяет промышленности устанавливать выгодные для себя объемы производства, ссылаясь на всякого рода «объективные причины» (недостаточность сырья и т. п.). Поэтому первоочередным условием следует считать введение экономических рычагов, нацеливающих поставщиков на более полное обеспечение и учет требований торговли в планах производства и производственных программ по товарам народного потребления.

По нашему мнению, главными критериями качества работы промышленности при формировании указанных планов и программ на основе заказов торговли должны стать: полнота размещения в производстве заказанных торговых товаров, входящих в данный ассортимент; рост производства пользующихся спросом товаров; степень обновления ассортимента продукции по сравнению с предшествующим годом.

Оценка качества работы по подготовке промышленной коллекции образцов должна производиться с учетом намечаемого расширения и обновления ассортимента, а также улучшения качества изделий в соответствии с запросами покупателей. Конечная степень удовлетворения заказов должна оцениваться по итогам заключения договоров на поставку на оптовых ярмарках путем сравнения показателей заказа по объемам (по каждому изделию) и спецификаций к договорам.

Для придания названным выше критериям обязательного характера целесообразно устанавливать производственным объединениям, предприятиям всех отраслей промышленности, вырабатывающих товары народного потребления, следующие расчетные плановые показатели:

— минимальная (гарантийная) степень обеспечения заказа, характеризующая обязательный уровень производства соответствующей продукции. Определяется с учетом степени дефицитности, потребностей торговли в ресурсах, заданий по производству товаров народного потребления на рубль фонда заработной платы и данных паспорта объединения, предприятия;

— максимально возможный объем производства по каждому изделию. Рассчитывается исходя из предпосылки полного обеспечения поставщика всеми видами производственных ресурсов, а также с учетом того, что производство другой продукции не должно ограничивать выпуск данных изделий. Этот показатель сравнивается с данными о фактическом объеме производства соответствующих товаров в году, предшествующем планируемому, чтобы не допустить «вымывания» из ассортимента нужных населению, но невыгодных для производителя изделий;

— обязательная доля изделий с индексом «Н» в общем объеме производства продукции, которая должна быть предусмотрена в производственной программе и включена в промышленную коллекцию образцов-эталонов товаров. Устанавливается с учетом предложений торговли по замене ассортимента.

Одновременно необходимо расширить компетенцию производственных объединений (предприятий) промышленности в вопросах формирования производственных программ за счет известной децентрализации планирования ассортиментной номенклатуры товаров народного потребления, а также ограничения возможностей использования вышестоящими органами своих административных прав для отмены

согласованных решений. Частично данный вопрос может быть решен в результате перехода к планированию производства товаров на основе ЦПРА. Но одного этого недостаточно, требуются экономические рычаги прямого воздействия. Следовало бы, в частности, ограничить показатели плана по основной хозяйственной деятельности, устанавливаемые вышестоящими органами объединениям и предприятиям, по следующим параметрам:

- ; — рост производства продукции по годам пятилетки в натуральном выражении;
- рост производительности труда;
- уровень выполнения планов производства и поставки в согласованном с торговлей ассортименте;
- коэффициент использования производственных мощностей для выпуска товаров народного потребления¹.

В зависимости от последних двух показателей следует поставить фонд заработной платы объединения, предприятия и все его ресурсное обеспечение и финансирование.

Предлагаемые меры будут способствовать повышению ответственности всех звеньев промышленности за более полное обеспечение заявок и заказов и обяжут министерства и ведомства устанавливать более напряженные задания по выпуску товаров народного потребления, полнее использовать для этих целей имеющиеся мощности и резервы производства. Для промышленности будет выгоднее повышать степень удовлетворения заявок и заказов торговли, приближать ассортимент товаров к потребностям рынка и спросу населения. Вместе с тем это освободит производителей от излишней опеки со стороны вышестоящих органов и позволит проводить более гибкую ассортиментную политику.

В этих же целях было бы целесообразно пересмотреть договорную практику. В частности, перейти от годичного договора на так называемую скользящую двухлетку, при которой договор на поставку заключается не на один, а на два года — на предстоящий планируемый и последующий за ним год. Объемы и структура производства и поставки товаров на первый (планируемый) год являются строго обязательными, а на второй год — условно обязательными, то есть подлежащими уточнению по итогам выполнения договора и результатов продажи товаров населению в очередном планируемом году.

Преимущества такого подхода состоят в следующем. Во-первых, открывается возможность полнее учитывать изменения спроса и более гибко реагировать на его изменения. Во-вторых, производители будут лучше ориентироваться в перспективах развития выпуска товаров, заранее готовиться к перестройке ассортимента, а значит, в известной мере будет смягчена зависимость производства от конъюнктуры, повысится его ритмичность. Одновременно возрастает ответственность торговых организаций за обоснованность заявок и заказов.

Представлена отделом политической экономии
Института экономики и права АН СССР

¹ Рассчитывается как отношение планового (или фактического) выпуска продукции к максимально возможному при полном использовании производственных мощностей.

გიორგი ბრეგვაძე

საბარტველოს პურსაცხოზი მრეწველობა დიდი საბარტლო ომის პერიოდში (1941—1945 წწ.).

დიდი საბარტლო ომის წლებში ჩვენი ქვეყნის ფქვილსაფქვაემა მრეწველობამ დიდი ზიანი განიცადა. ომამდელი პერიოდის ფქვილსაფქვაევი მრეწველობის სიმძლავრეთა 47 პროცენტი განადგურდა. ეს დანაკლისი განსაკუთრებით დიდი იყო უკრაინაში, ბელორუსიაში, ყირიმში და ჩრდ. კავკასიაში. ამიტომ, ჯერ კიდევ 1941 წელს 1940 წელთან შედარებით ფქვილის წარმოება შემცირდა 15 პროცენტით, ხოლო ბურღულის 9 პროცენტით, ამასთან დაკავშირებით დიდი სიძნელების წინაშე აღმოჩნდა პურსაცხოზი მრეწველობა, ვინაიდან მსხვილი მარცვლეულის რაიონები, რომლებიც მნიშვნელოვან მატერიალურ ბაზას წარმოადგენდნენ, დროებით ოკუპირებული იყვნენ და სოფლის მეურნეობის პროდუქტების წარმოება და დამზადება მკვეთრად შემცირდა¹. მოსახლეობა, წითელი არმია და სამხედრო საზღვაო ფლოტი სურსათს და უწინარესად პურს იღებდნენ სახელმწიფო რეზერვიდან, რომელიც ომის დაწყების წინა წლებში შეიქმნა, ამავე დროს ყურადღება დაეთმო მარცვლეულის წარმოების გადიდებას ჩვენი ქვეყნის აღმოსავლეთ რაიონებსა და ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში.

სსრ კავშირის სახკომსაბჭოს 1941 წლის 18 ივლისის გადაწყვეტილებით მოსკოვში, ლენინგრადში და სხვა ქალაქებში დაწესდა პურით და შაქრით ნორმირებული მომარაგება, შემდეგ იგი თანდათან გავრცელდა სურსათის ძირითად პროდუქტებზე (ხორცი, თევზეული, ცხიმი, ბურღული და სხვა).

ნორმირებული საბარტო სისტემა სურსათზე და სამრეწველო საქონელზე შემოღებულ იქნა ჩვენი ქვეყნის ყველა ქალაქსა და სამრეწველო ცენტრში². საბარტო სისტემის შემოღებასთან ერთად შეიცვალა ფქვილის ხარისხი, დაშვებულ იქნა მასში ქერის, სიმინდისა და სხვა მარცვლეულის ფქვილის შერევა. ფქვილის ხარისხის ცვლილებებთან დაკავშირებით შეიცვალა პურის ცხოზის ტექნოლოგია და ასორტიმენტი.

ჩვენს ქვეყანაში საბარტო სისტემის შემოღებამ გააუმჯობესა ქალაქისა და ნაწილობრივ სოფლის მოსახლეობის კვების პროდუქტებით ორგანიზებული მომარაგება სახელმწიფო ფასებში. ამასთან ერთად მსხვილ სამრეწველო და სატრანსპორტო საწარმოებში შეიქმნა მუშათა მომარაგების განყოფილებები, რომლებსაც ჰქონდათ საკუთარი დამხმარე მეურნეობები. აქედან მიღებული პროდუქტებით მარაგდებოდნენ საწარმოთა მუშა-მოსამსახურეები, ხოლო ნაწილი პროდუქტებისა ირიცხებოდა მოსახლეობის ცენტრალიზებული გვეგური მომარაგებისათვის. 1945 წლის დამლევს ცენტრალიზებულ მომარაგებაზე იმყოფებოდა უკვე 75,8 მლნ. კაცი.

¹ История социалистической экономики СССР, М., 1978, с. 331.

² იქვე, გვ. 465.

მუშა-მოსამსახურეთა პურის ნორმა შეადგენდა: პირველი კატეგორიის მუშებისათვის ერთ კაცზე დღეში — 800 გრ., მეორე კატეგორიისათვის — 600 გრ. მოსამსახურეების პირველი კატეგორიის, — 500 გრ., მეორე კატეგორიის — 400 გრ., კმაყოფაზე მყოფების — 400 გრ., ბავშვებისათვის 12 წლამდე — 400 გრ. თუმცა ომით გამოწვეული სიძნელეების შედეგად ეს ნორმები ზოგან იცვლებოდა, მაგრამ საერთოდ მოსახლეობა პურზე დადგენილი ნორმით სარგებლობდა, ხოლო 1945 წლიდან ეს ნორმები იზრდება კიდევ³. აქვე უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ ფაშისტურ გერმანიაში 1942 წლის დამლევისათვის პურის სადღეღამისო რაციონი შეადგენდა 320 გრ., იტალიაში — 150 გრ., საფრანგეთში 250 გრ⁴.

დიდი სამამულო ომის დაწყებისთანავე საბჭოთა საქართველოს მთელი სახალხო მეურნეობა ფაშისტურ გერმანიაზე გამარჯვების ინტერესებს დაექვემდებარა. მოკლე დროში ომის ყაიდაზე გარდაიქმნა რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის ყველა დარგი და მათ შორის კვების მრეწველობაც, რომელსაც უდიდესი და საპატიო ამოცანა დაეკისრა — მიეცა სამშობლოსათვის რაც შეიძლება მეტი რაოდენობის პურფუნთუშეუღლი, ხორცი, კონსერვი, თევზი და კვების სხვა პროდუქტები.

რესპუბლიკის პურსაცხოზი მრეწველობას რომლის ინდუსტრიული განვითარება პირველ და მეორე ხუთწლიანებში დაიწყო, ჯერ კიდევ არ გააჩნდა მძლავრი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. სამამულო ომის დაწყებისთანავე პურის მცხოვრებელთა კვალიფიციური კადრები გაწვეული იქნენ წითელი არმიის რიგებში, არ ყოფნიდათ საწვავი, ტრანსპორტი და რაც მთავარია პურის ცხოვისათვის საკმარისი რაოდენობის ფქვილი. ცნობილია, რომ საქართველოს სსრ მრავალდარგოვან სოფლის მეურნეობის პირობებში მარცვლეულის წარმოება ვერ აკმაყოფილებდა ადგილობრივ მოთხოვნას, ფქვილი და მარცვლეული დამატებით შემოჰქონდათ ჩვენი ქვეყნის სხვა რაიონებიდან. სამამულო ომის დაწყებიდან მათი შემოზიდვა შემცირდა, ხოლო კავკასიის დაცვის პერიოდში თითქმის შეწყდა. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და მთავრობის მიერ რიგ კომპლექსურ ღონისძიებათა გატარების შედეგად გაიზარდა მარცვლეულის წარმოება. რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის მშრომლებმა 1942, 1943 და 1944 წლებში 2002 ათასი ტონა მარცვლეული მოიყვანეს, ე. ი. 1940 წლის დონესთან შედარებით 633 ათასი ტონით მეტი. ამის შედეგად რესპუბლიკის მოსახლეობას ომის წლებში პურის განსაკუთრებით მწვავე ნაკლებობა არ განუცდიან⁵.

1941 წლის დასაწყისისათვის „საქპურტრესტის“ (შეიქმნა 1931 წ.) დაქვემდებარებაში მოქმედებდა 127 საწარმო, რომელთა ჯამობრივი სიმძლავრე დღე-ღამეში შეადგენდა 630 ტონა გამომცხვარ პურ-ფუნთუშეულს, მათ შორის იყო 6 ქარხანა, 11 მექანიზებული ფურნე, 110 არამექანიზებული ფურნე და თონე, სადაც დასაქმებული იყო 2894 მუშა-მოსამსახურე. ის-ნი განლა-

³ იქვე, გვ. 466.

⁴ В. Соколов, Р. Казаров, Советская торговля в послевоенный период. М., 1954, с. 48.

⁵ კ. ჩარკვიანი, საქართველოს ეკონომიკა დიდი სამამულო ომის პერიოდში, ჟურ. „ეკონომისტი“, თბ, 1983, № 6, გვ. 32.

გებული იყვნენ თბილისში, ქუთაისში, ფოთში, ხაშურში, ზესტაფონში, ბორჯომში, ტყიბულში, აფხაზეთისა და აჭარის სსრ-ში⁶. პურსაცხოზი მრეწველობის ტერიტორიული გადგილება ჯერ კიდევ ნაკლებად აკმაყოფილებდა მოსახლეობის მოთხოვნილებას.

ქ. თბილისში პურით ვაჭრობა სტორციელებოდა „თბილპურვაჭრობის“ საშუალებით. „საქპურტრესტის“ საწარმოების მიერ მილიანად წარმოებული პურფუნთუშეულის პროდუქციის 51,3 პროცენტი იყიდებოდა თბილისში⁷.

„საქპურტრესტის“ სისტემაში მყოფი ავტოსატრანსპორტო პარკი ომის დაწყებამდე დაკავშირებით მკვეთრად შემცირდა და იგი მთელი ომის წლების მანძილზე მერყეობდა 40—50 ერთეულამდე, მაგრამ მათი ექსპლუატაცია ძნელდებოდა საწვავის, საბურავებისა და სათანადო ნაწილების ნაკლებობით, ამიტომ მათი გამოყენების კოეფიციენტი იყო მეტად დაბალი. მაგალითად, 1941 წ. ტვირთბრუნვა გეგმით შეადგენდა 1546,2 ტონა კილომეტრს, ფაქტურად შესრულდა 833,1 ტონა კილომეტრით⁸. ყოველივე ეს ხშირად იწვევდა მოსახლეობის პურით მომარაგების გრაფიკის დარღვევას.

„საქპურტრესტის“ განკარგულებაში არსებულმა პურის ქარხნებმა და პურსაცხოზებმა 1941 წ. 19 ოქტომბრისათვის უკვე შეასრულა გეგმა 24,4 პროცენტის გადაჭარბებით და გამოაცხო 229778 ტ. ნაწარმი, ანუ 1940 წელთან შედარებით 25 ათასი ტონით მეტი პურფუნთუშეული.

„საქპურტრესტს“ შეეძლო 1941 წელს პურის ცხოზის გეგმა კიდევ უფრო მეტად გადაეჭარბებინა, მაგრამ 1-ლი ნოემბრიდან პურის ნორმირებულ მოხმარებაზე გადასვლასთან დაკავშირებით შემცირდა როგორც პურის მოხმარება, ისე გამოცხოა. თუ მაგალითად ოქტომბერში გამოცხოვილ იქნა 20650 ტ. პური, ნოემბერში გამოცხვა 19940 ტ⁹.

იმასთან დაკავშირებით, რომ სამხედრო უწყებები მოითხოვდნენ მეტი რაოდენობის ორცხოზილების წარმოებას 1941 წელს „საქპურტრესტმა“ განახორციელა ორცხოზილების გამოცხოვის დიდი ორგანიზებული სამუშაოები. ათვისებულ იქნა ორცხოზილების წარმოება ოჩამჩირესა და ზესტაფონის პურის ქარხნებში, ხოლო ქ. ბათუმის ჩაის ფაბრიკისა და ქ. თბილისის კუიბიშვილის სახელობის ზისდამმუშავებელ ქარხანაში დაიწყეს ორცხოზილების შრობა¹⁰.

დიდი სამამულო ომის წლებში რესპუბლიკის პურსაცხოზი მრეწველობისათვის დამახასიათებელია ერთი მხრივ ახალი სიმძლავრეების ამოქმედება და მეორე სიმძლავრის საწარმოების გაფართოება-რეკონსტრუქცია, მეორე მხრივ წარჩინებული თონებისა და ფურნების თანდათანობით ლიკვიდაცია, რაც დაკავშირებული იყო კვალიფიციური მუშახელის ნაკლებობასა, საწვავის (შენით) უზრუნველყოფის გაძნელებასა და პროდუქციის თვითღირებულების გადიდებასთან.

1942 წელს „საქპურტრესტის“ საწარმოო ბაზას შეემატა თბილისის პურის ქარხანა № 4, დღე-ღამეში 25 ტონა სიმძლავრის, აგრეთვე რეკონსტრუირებული იქნა სოხუმის პურის ქარხანა, რომლის სიმძლავრე დღე-ღამეში გაი-

⁶ Пищевая промышленность Грузинской ССР за 40 лет, М., 1961 г. 83.

⁷ საქართველოს სსრ ორსმცსა, ფონდი 600, საქმე 6357, გვ. 5.

⁸ საქართველოს სსრ ორსმცსა, ფონდი 1395, საქმე 41, გვ. 7.

⁹ საქართველოს სსრ ორსმცსა, ფონდი 1395, საქმე 41, გვ. 3.

¹⁰ იქვე, გვ. 4.

ზრდა 77 ტონამდე, ხოლო დაკონსერვდა 41 ფურნე 146 ტ. სიმძლავრის. 1942 წლის დამლევს საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს გადაწყვეტილებით „საქპურტრესტი“ დაქვემდებარებაში გადავიდა „თბილგასტრონომის“ კუსტარული ფურნე დღე-ღამეში 12 ტონა სიმძლავრის. ამრიგად, 1943 წლის იანვრისათვის „საქპურტრესტის“ დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა 8 პურის მექანიზებული ქარხანა. 8 მექანიზებული ფურნე და 82 კუსტარული ფურნე¹¹.

1942 წელს „საქპურტრესტის“ საწარმოებმა გამოაცხო 214872,1 ტონა პურფუნთუშეული¹², 1941 წელთან შედარებით 2452 ტონით ნაკლები. მართალია ტრესტმა წლიური დავალება 102,3 პროცენტით შეასრულა, მაგრამ მთელმა რიგმა საწარმოებმა გეგმა ვერ შეასრულეს, მაგალითად, თბილისის პურის ქარხანა % 4 ექსპლოატაციაში გადაეცა ნაცვლად პირველი კვარტალისა მეორე კვარტალში, გარდა ამისა პურის ცხობის საამქროს ტექნიკური მოუწესრიგებლობის გამო ქარხანა თითქმის ერთი თვე (ივლისი) არ მუშაობდა, გეგმა კი ითვალისწინებდა ქარხნის დატვირთვას 1942 წლის პირველი კვარტალიდან.

თბილისის მექანიკურმა ფურნემ გეგმა მხოლოდ 97,9 პროცენტით შეასრულა, ვინაიდან ამ საწარმოში აღმოჩნდა 26,7 ტ. ფქვილის გადახარჯვა.

მექანიკური ფურნე № 2 გადაყვანილი იქნა ორცხობილას წარმოებაზე, საწარმოო გეგმა კი შედგენილი იყო პურის ცხობაზე, რომლის წარმოების მოცულობა უფრო დიდია, ვიდრე ორცხობელის.

გეგმური დავალება ვერ შეასრულეს აგრეთვე გაერთიანებებმაც, სადაც თავმოყრილი იყო მთელი რივი კუსტარული საწარმოები. „საქპურტრესტი“ ამ საწარმოებზე იყენებდა როგორც სარეზერვო ბაზა. ამიტომ მათი დატვირთვა ხდებოდა მხოლოდ მექანიზებული საწარმოების შემდეგ. იმასთან დაკავშირებით, რომ 1942 წლის განმავლობაში პურზე მოხმარებამ დაიკლო, ნაწილი კუსტარული საწარმოებისა გადავიდა ორცხობელას წარმოებაზე, ნაწილი კი ლიკვიდირებულ იქნა. ასეთი ღონისძიებების განხორციელების შედეგად, „საქპურტრესტმა“ უზრუნველყო როგორც მოსახლეობის მოთხოვნის დაკმაყოფილება, ისე სამხედრო უწყებებისათვის პურპროდუქტების გეგმის შესრულება 106,9 პროცენტით.

1943—1944 წლების მანძილზე მკვეთრად მცირდება პურფუნთუშეულის წარმოება. 1943 წელს გამოცხვა 77798 ტონით, ხოლო 1944 წელს 103331 ტონით ნაკლები პურფუნთუშეული, ვიდრე 1941 წელს. ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ 1943 წელს შემცირდა სასურსათო ბარათებზე ნორმით გთვალისწინებული პურის რაოდენობა, აგრეთვე შემცირდა სამხედრო უწყებების მოთხოვნა პურფუნთუშეულ ნაწარმზე, ვინაიდან პურის ცხობა დაიწყო კაკასიისა და ამიერკავკასიის ფრონტებზე სავლელე პირობებში.

1943—1945 წწ. „საქპურტრესტის“ სისტემის საწარმოებში ხორციელდება ტექნიკურ სიახლეთა დანერგვა. ФТЛ—2 სისტემის ქურების დანერგვამ მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა პურის ცხობის ტექნოლოგიური პროცესი და გაზარდა გამოსავლიანობა, ამავე დროს მან ხელი შეუწყო ზოგიერთ კონსერვირებულ საწარმოთა აღდგენას. პროგრესული ტექნიკის დანერგვასთან ერთად ამოქმედდა ახალი სიმძლავრეებიც. 1944 წ. 1 ნოემბრიდან ექსპლუატა-

¹¹ საქართველოს სსრ ორმცსა, ფონდი 1395, საქმე 46, გვ. 14—15.

¹² იქვე, გვ. 16.

სამდე ტონა მაკარონი, ანუ მთელი წარმოებული მაკარონის 51,1 პროცენტი²¹.

ამით „საქპურტრესტმა“ დიდი როლი შეასრულა ადგილობრივი და ევაკუირებული მოსახლეობის, საბავშვო და ჯანმრთელობის დაცვის დაწესებულებების, კავკასიისა და ამიერკავკასიის ფრონტების, სამხედრო-სახლვაო ფლოტის უმთავრესი საკვები პროდუქტებით პურფუნთუშეულითა და მაკარონით უზრუნველყოფის საქმეში.

Г. А. БРЕГВАДЗЕ

ХЛЕБОПЕКАРНОЕ ПРОИЗВОДСТВО ГРУЗИНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (1941—1945 гг.)

Резюме

С начала Отечественной войны хлебопекарной промышленности республики, индустриальное развитие которой началось в первой и второй пятилетках и которая все еще не имела мощной материально-технической базы, была поручена большая и почетная задача — дать родине как можно больше хлеба. Для этого периода характерны как ввод в действие новых мощностей, расширение и реконструкция мало-мощных предприятий, так и постепенная ликвидация мелких кустарных тонов и пекарней.

Несмотря на все трудности, трудящиеся республики за 1942—1944 гг. получили 2002 тыс. тонн зерновых, т. е. на 633 тыс. тонн больше, чем в 1940 году. В результате этого население республики в годы войны не испытывало особо острого недостатка хлеба. Всего за 1942—1944 годы подчиненные «Грузхлебторгу» (основанному в 1931 году) предприятия дали стране 2863 788,1 тонну хлебобулочных изделий. В этих показателях не учтен хлеб, выпекаемый в полевых условиях. За годы войны военным ведомствам было отправлено до 90 тыс. тонн сухарей и до 16 тыс. тонн макарон, т. е. 51,1% от выработанных всего макарон.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სოციალისტური ეკონომიკის განვითარების განყოფილებისა და ეკონომიკური აზრის განყოფილებამ

²¹ И. П. Бабалашвили, Грузинская ССР в годы Великой Отечественной войны, 1941—1945, Тб., 1977, стр. 320.

М. Ч. ДЖИБУТИ

У ИСТОКОВ
СОВЕТСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ
(в связи с выходом в свет избранных экономических
сочинений А. А. Вознесенского)*

Советская экономическая наука в своем становлении прошла сложный путь. На всех этапах существования нашего государства она стояла и стоит в центре важнейших событий экономической жизни страны. Поэтому история экономической науки так же богата, как и гражданская история. Тем не менее она изучена еще недостаточно. Вернее было бы сказать, что в изучении истории советской экономической науки сделаны только первые шаги. Она носит отпечатки эмпирической стадии своего развития. Еще хуже обстоит дело с изучением истории политической экономии социализма. Правда, имеются единичные опыты разработки истории политической экономии социализма в целом, отдельных политико-экономических проблем, или наследия представителей советской экономической мысли, но пока нет обобщающих работ, где были бы установлены закономерности, тенденции становления и развития экономической теории в СССР, раскрыта внутренняя логика развития научной системы политической экономии социализма. Недостаточно, неточно и не всегда объективно персонафицировано то или иное достижение в науке.

Мы плохо знаем и плохо изучаем наших предшественников, тех, которые стояли у истоков советской экономической науки. Вызвано это в немалой степени неналаженной организационной работой в этом направлении, в том числе и промахами в издательском деле. При существующей серии «Экономическая мысль Запада», что само по себе факт очень положительный, и эту серию надо еще более развертывать, чтобы удовлетворить спрос на такого рода литературу, — нет никакой подобной серии, где систематически печатались бы работы советских экономистов ранних лет или экономистов-марксистов других стран. Публикация работ видных ученых и общественных деятелей, вносящих важный вклад в создание научной системы экономических категорий и законов социализма, целесообразна и необходима. При росте интереса и актуализации тех или иных вопросов было бы полезным издавать сборники по соответствующим дискуссиям, начиная с 20-х годов и по сей день.

Все это, во-первых, помогло бы лучшему изучению истории политической экономии; во-вторых, предотвратило бы процесс «воскрешения» старых, уже опровергнутых ошибок и преподнесения старого порой чуть ли ни открытием этапного значения; в-третьих, дало бы стимул для активизации исследования некоторых традиционных и пока еще нерешенных проблем политической экономии. Приятным нарушением сложившейся неприятной тенденции в деле переиздания работ ученых-экономистов, стоящих у истоков нашей

* Вознесенский А. А. Избранные экономические сочинения (1923—1941 гг.), М., 1985.

науки, явился выход в свет в издательстве «Наука» избранных экономических сочинений А. А. Вознесенского за период 1923—1941 гг. Сразу надо отметить, что работы А. А. Вознесенского впервые вышли отдельной книгой. При жизни автора его труды не выходили отдельным изданием и были разбросаны в виде статей, глав или параграфов по разным научным журналам и коллективным работам. Этот факт указывает на ту плодотворную работу, которую, кроме редактирования текста, проделала редакционная коллегия в составе В. В. Куликова, В. В. Орешкина, М. П. Сакова, Л. А. Вознесенского, С. И. Тюльпанова, В. А. Мау, а среди них особенно редактор составитель В. В. Орешкин и ответственный редактор — В. В. Куликов. Именно с их помощью работы А. А. Вознесенского получили вторую жизнь.

Сразу после установления диктатуры пролетариата важнейшей задачей стало налаживание организационной деятельности. Нелегко давалось решение проблемы воспитания кадров управления из гущи народа. По этому поводу общеизвестны положения В. И. Ленина, высказанные при оценке деятельности и характеристике личности Я. М. Свердлова. Еще острее стоял вопрос воспитания кадров общественных деятелей. В первые годы советской власти беспощадная, классовая борьба шла и на фронте идеологии, теории. При этом шла она не только в международном масштабе, но и внутри страны, даже внутри партии. Марксистско-ленинская экономическая теория должна была противостоять теориям буржуазным и мелкобуржуазным, троцкистов и правых оппортунистов. Среди борцов за марксистско-ленинскую позицию в экономической теории выделяется А. А. Вознесенский.

Хорошо известны биографические страницы колоритных фигур братьев Вознесенских. А. А. Вознесенский был старшим братом Н. А. Вознесенского, видного государственного и общественного деятеля, автора многих экономических работ, в том числе «Военная экономика СССР в период Отечественной войны» (М., 1948 г.).

Алексей Алексеевич Вознесенский родился в небольшом городке Черни Тульской области в 1898 г. В 1917 г. поступил в Петроградский историко-филологический институт, а в 1921 г. был переведен в Государственный университет на факультет общественных наук.

В 1939 г. по инициативе А. А. Вознесенского в Ленинградском университете открылся первый в стране экономический факультет, первым деканом которого был он сам. Профессор А. А. Вознесенский заведовал кафедрой политической экономии.

3 июля 1941 г. А. А. Вознесенский назначен ректором Ленинградского университета. В марте 1942 г. Ленинградский университет был эвакуирован в г. Саратов и начал функционировать на базе Саратовского университета. А. А. Вознесенский с момента эвакуации и до его возвращения, т. е. до июля 1944 г., являлся ректором Саратовского и Ленинградского университетов. В 1947 г. он был назначен министром просвещения РСФСР. А. А. Вознесенский погиб в 1950 г. вместе со своим братом Н. А. Вознесенским.

Работы А. А. Вознесенского, представленные в его избранных сочинениях, написаны в основном в переходный от капитализма к социализму период. Тогда еще не была до конца установлена предметная область политической экономии социализма и решался вопрос не реконструкции в теории уже сложившихся производственных отношений, а показа путей построения социализма в основном и преодоления немарксистских извращений строительства социализма.

Соответственно при чтении работ А. А. Вознесенского необходимо учитывать ту социальную среду, где и когда они создавались.

В литературе по истории политической экономии социальной среде, этому решающему фактору становления концепции, часто отводится второстепенная роль. Поэтому и получаются изгибы в этих разработках при оценке ранних авторов. Одни выглядят очень примитивными, не понимающими элементарных вещей, вплоть до существования проблем экономических законов в экономической науке, а другие представляются предвосхитителями в науке, которые еще тогда в 20-е или 30-е годы имели иное представление о вещах, установленных наукой лишь в 50-х или 80-х годах. В обоих случаях игнорировано значение социальной среды: в первом она просто отсутствует, а во втором допущено искусственное возвышение над средой. В первом случае оценка идет только с позиции достигнутого в науке уровня, а во втором механически вычлененным из контекста отдельным высказываниям придается современное значение. Надо преодолеть обе крайности, особенно вторую. Она несет большой дезинформирующий заряд. Оказывается, например, что автор, отрицающий существование товарно-денежных отношений при социализме, совершенно верно раскрывал механизм действия закона стоимости при социализме. В случаях, когда отдельные высказывания или положения из неверной теории не противоречат сегодняшнему состоянию науки, их нельзя принять как приоритет данного автора в данной теории. Согласно диалектической логике, верные выводы, полученные при неверных исходных позициях и постулатах, являются не ее подтверждением, а нарушением. Сказанное не отрицает, а доказывает диалектику старого и нового, прошлого и настоящего: только знание современного состояния науки позволяет познать ее прошлое, а знание прошлого — ее настоящее. Данная позиция незыблема при изучении любого произведения прошлого. Исключения не составляют работы А. А. Вознесенского.

В примечаниях редактора к книге даются разъяснения по наиболее спорным вопросам, а общая оценка работ А. А. Вознесенского, их значение для теории политической экономии, кроме как имеющейся ценности для истории ее становления в научную систему в СССР, дана в предисловии и во введении книги — «Жизнь, научная и общественно-политическая деятельность А. А. Вознесенского» (с. 3—22), подготовленной редколлегией. Здесь обращено внимание читателей на то, что А. А. Вознесенский был в числе тех, кто выступал за существование политической экономии социализма, т. е. за развитие политической экономии в широком смысле (с. 55), он указывал на необходимость изучения внутренних противоречий производительных сил и производственных отношений для познания внутреннего закона движения общественного производства (с. 52), обосновывал специфику применения метода материалистической диалектики в политической экономии, исходя из принципа внутренней присущности метода науке ее объекту (с. 24), представлял абстрактный труд как общественно-историческое явление товарного производства, не теряющее характера затрат физиологической силы человека (с. 100), правильно понимал, что преодоление товарно-денежных отношений не исходное условие, а исторический результат социалистических преобразований, выступал против извращений процесса строительства социализма, доказывал целостность многоукладной экономики переходного периода и обосновывал ошибочность теории «двух регуляторов» и др.

6. «მაცნე», ეკონომიკისა და სავაჭრო სერია, 1985, № 4.

Ставя перед собой цель не анализа, а заострения внимания на факте выхода в свет работ А. А. Вознесенского, следует сказать, что его работы «Предмет политической экономии», «Товар», «К вопросу о понимании категории абстрактного труда», представленные в книге и посвященные методологическим проблемам политической экономии, не потеряли своей актуальности по сей день, в чем без труда убедится подготовленный и заинтересованный читатель, обратившийся к первоисточнику.

Особенно следует отметить стиль изложения А. А. Вознесенского — свободный, популярный, и поэтому вся книга, как справедливо отмечает редколлегия, является «ярким примером того, как популярную форму изложения вопроса можно органически сочетать с научной строгостью и глубиной марксистского анализа» (с. 14—15). Это подчеркнуть необходимо, так как в экономической литературе последних лет можно заметить утверждение извращенного представления о научном стиле. Чтобы повысить «научность» своих трудов и подчеркнуть приверженность академическому стилю, некоторые авторы искусственно усложняют тексты, предлагают запутанные формы изложения: мол, человек науки не может излагать вещи на языке простых смертных. Не отрицая того факта, что каждая наука имеет свой язык, свою терминологию и что чтение специальной литературы нуждается в подготовленном уме, тем не менее всякое искусственное усложнение изложения является псевдоакадемическим стилем. Последнее вызвано порой и тем, что именно форма изложения является единственной новизной автора по рассматриваемым проблемам. В нашей науке имеются проблемы, которые уже многие десятилетия не решаются. Их ясное изложение и правильная постановка вопросов являются залогом для решения проблем, тогда как их запутанное, лженаучное изложение не только проблему не решает, но и отталкивает от этих проблем начинающих.

Редколлегия подготовила и снабдила издание богатой научно-библиографической информацией. К книге прилагается библиография основных работ А. А. Вознесенского (с. 294—297); изложение выступлений, речей, докладов А. А. Вознесенского (с. 297—298); литература о А. А. Вознесенском, его трудах, общественной и государственной деятельности (с. 298—300); хроника, связанная с государственной и общественной деятельностью А. А. Вознесенского (с. 301—302).

По нашему мнению, подобного рода издания должны быть снабжены предметными и именованными указателями, в них более обширно должна быть представлена оценка редколлегией роли и места автора в истории политической экономии, сравнительный анализ его работ с работами данной тематики в период активной научной деятельности автора, установлены его приоритеты в науке. Например, вот что можно было бы сказать дополнительно о работе А. А. Вознесенского студенческих лет «Социально-экономические предпосылки австрийской школы». Известно каждому, кто когда-нибудь писал, что студенческая работа, если непосредственно не созвучна каким-то предшествующим работам, обязательно имеет отпечаток влияния авторитета. Это касается любой студенческой работы, кем и когда она не была бы выполнена. Справедливо это и в отношении студенческой работы А. А. Вознесенского. Проблема австрийской школы живо обсуждалась в тогдашней экономической литературе. Имеются высказывания и о данной работе А. А. Вознесенского. В частности, в работе А. И. Паш-

кова «Социально-экономические корни австрийской школы» (см. «Проблемы экономики», 1929 г., № 9), что и надо отразить в справочном материале.

Еще об одной детали. В библиографии работа об австрийской школе числится как выполненная в 1923 г., а на самом деле она публиковалась в «Записках научного общества марксистов» в четвертом номере за 1922 г. Отсюда уточняется и период, рассматриваемый в книге — не с 1923-го, а с 1922 года по 1943 г.

Сделанные замечания носят частный характер и не уменьшают значения издания работ А. А. Вознесенского.

Наконец, еще раз обращая внимание (особенно общественности Грузии) на издание работ А. А. Вознесенского как на факт уважения прошлого и следования принципу преемственности в науке, хотелось бы отметить, что пример этот заслуживает подражания и надо надеяться, что ученые круги экономистов республики приступят к подготовке издания работ своих непосредственных предшественников, таких представителей грузинской экономической мысли, как Цулукидзе, Гогичаишвили, Орагвелидзе, Рамишвили, Коява, Баджадзе и всех тех, которые внесли наиболее важный вклад в становление грузинской советской экономической мысли.

სამართალი

დ. ლ. პურცელაძე

ИЗ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КОРПУСА ВАХТАНГА VI

Важной задачей в области грузинского историко-правового источниковедения считается обеспечение большей доступности соответствующих памятников для общего сравнительно-исторического правоведения. Эта задача, предполагая их публикацию наряду с подлинниками также и в переводах, имеет в виду, в первую очередь, национальное законодательство, представленное в корпусе царевича-правителя и затем царя Картли (в Восточной Грузии) Вахтанга VI, который в самом начале XVIII в. предпринял, возглавил и осуществил кодификацию исторически действовавшего в Грузии права. Эта кодификация охватила и источники иноземного права: библейского — «Законы Моисеевы», римско-византийского — «Законы греческие» (в обработке XIV в.), а также «Законы армянские» (состоящие из версии римско-сирийского судебного и законов Мхитара Гоша — XII в.). В собственно грузинской своей части корпус содержит:

«Законы католикосовы»; «Уложение царя царей Георгия» (XIV в.); «Законы Бека и Агбуга» (в дальнейшем обозначаемые — ЗБА) — также в изместном отношении корпус, хотя мы и не знаем, кем и когда, при каких обстоятельствах, не «случайно и по ошибке» соединены в одном списке его составляющие (Джав., VI, 86, 94, 104, 114; Кив. 238), а именно: сводный судебник самих Бека и Агбуга, деда и внука, владетелей Южной Грузии («Законы Бека» — грань XIII—XIV и «Законы Агбуга» — конец XIV вв.), «Законы Баграта Куропалата», т. е. «Канонические законы» и, наконец, 5 присовокупленных статей, представляющих собой варианты корреспондирующих постановлений ЗБА; заключает же корпус судебник кодификатора «Законы царевича Вахтанга».

При установлении в Грузии русского правления признано было необходимым в части «гражданских» отношений до времени основываться на положительном праве страны. Корпус Вахтанга был переведен на русский язык и около 30-ых годов XIX в. под наименованием «Законы грузинские» типографски размножен для служебного пользования. Спустя полвека тот же перевод вышел открытым изданием журнала «Юридическое обозрение» под редакцией члена-корреспондента Петербургской академии наук Д. З. Бакрадзе. Однако он в большинстве предлагает скорее пересказ в общей форме, порой с немалыми упрощениями и опущениями, и без сохранения техники, образности и терминологических особенностей подлинника. Поэтому, не говоря уже о «Законах грузинских», и позднейшее издание, за исключением многих поныне ценных редакторских примечаний, сохраняет, пожалуй, лишь библиографическое значение.

В последнее время выполнены научные переводы и осуществлены или подготовлены публикации преобладающей части национальных источников Вахтангова корпуса, вошедших в него наиболее крупных и цельных законодательств:

законов самих Бека и Агбуга — «Судебник Бека и Агбуга» (1960);

собственного судебного Вахтанга — «Законы Вахтанга VI» (1980);

«Уложения Георгия V Блистательного (груз. текст с русским переводом Д. Л. Пуриеладзе — находится в прои. востове издательства «Менишереба» АН Грузинской ССР; в дальнейшем будет обозначаться УГV).

Таким образом, оставались непереуведенными «Законы католикосов» (в дательном обо начеиые ЗК), «Законы Баграта Куропалата» (ЗБгр) и остальные части ЗБА, не включенные в издание «Судебник Бека и Агбуга» — «Канонические законы» (Кз) и 5 вариантных статей (врит).

Эти то источники и составляют предмет настоящей публикации. Она преследует узкую цель так или иначе способствовать их включению в более широкий научный обиход, правда лишь в виде самих текстов и некоторых беглых и непосредственных пояснений к ним.

Совокупному научно-критическому исследованию национальных правовых источников положил начало И. А. Джавахишвили в своей капитальной «Истории грузинского права» (отдельное издание: I, 1928, II₁ и 2₁ 1928—1929). Его суждения, хотя иногда, при недостаточности материала, и предварительные, в большинстве своем сохраняют силу. Работы последующих авторов значительно расширили наши знания и все же мало в чем поколебали его основные положения.

Так обстоит дело и с предлагаемым нами здесь нормативным материалом, кстати, наименее изученным и требующим, особенно ЗБгр, тщательного исследования.

«Законы Католикосов» (Джав., VI, 62—67; ПГП—1, 603—613) — постановление собора западногрузинской церкви, состоявшегося с участием католикоса-патриарха всея Грузии в середине XVI в., при царе Имерети Баграте III. Собор имел поводом рост преступности; основное место в его решениях отводилось борьбе с грозными для общества и страны посягательствами на личную свободу, особенно участившейся продажей в неволю, укреплению веры и церковной дисциплины, и утверждению положения церкви в отношениях с верховной властью и светским обществом. Текст ЗК сохранил остатки предметного деления, видимо, позднее нарушенного. В рукописях постановление представлено в количестве как бы 23 статей. При этом: ст. 21-ой обозначен скрепительный текст — благословение законопослушным и проклятие законоотступникам; ст. 22 трактует о запретном браке с невесткой и там же следует рукоприкладство членов собора; а затем имеем ст. 23 об оставлении жены. Несомненно, скрепительный текст должен был непосредственно завершаться рукоприкладством и и они (вместе сокращенно обозначаемые — скрп) не подлежали постановочной нумерации, независимо от того, что открываются киноварью. Ст. 23, очевидно, последующее добавление (де). ЗК характеризуются суровостью — в 11 случаях предусматривают проклятие (ст. 1 7—9, 11—13, 18—21). И лишь они, среди ныне публикуемых, прибегают к смертной казни (ст. 1, 2, 16, 21). Примечательно также, что в них отсутствует, или почти отсутствует (ст. 1, 14?) композиционное удовлетворение — **сисхли**.

«Законы Баграта Куропалата» — ст. 99—160 ЗБА с отдельной краткой преамбулой к ним (Джав., VI, 85—95; Дол., 43—60; ПГП—1, 625—629; Сург., 70—76; Кив., Ант., 51—66). ЗБгр сохранились, как полагают, в виде «отрывка» судебного, по-видимому, за давностью времени пострадавшего в полноте — в отношении ре-

дакции, языка, а также расположения частей. Судебник этот должен был принадлежать одному из четырех Багратов владетельного дома Южной Грузии, обладателей византийского титула «куропалат», (Баграт I 826—876, II, +994, III 975—1014 и IV, 1027—1072), причем двое из них, более поздние деятели, стали всегрузинскими монархами. Наиболее обоснованным представляется мнение о принадлежности судебногоника Баграту I или Баграту III (Джав., VI, причем многое говорит именно за Баграта I (Джав., VI 90, 94; Кикв.). Имеются сторонники Багратов III или IV (Сург., 75) и также Баграта IV (Дол., 60).

В последнее время вновь возникли опровергнутые как будто свое время (Джав., VI, 90—94) попытки отнести составление ЗБгр к более поздней эпохе и приписать их западно-грузинским Багратам, конкретно царю Имерети Баграту III (1495—1565). Сопоставление при этом, сказали бы не без натяжки, ст. 7, 4—6 грамоты этого царя Бичвинтскому монастырю (ПГП—II, д. 56) со ст. 8, 10, 15, 11—13 ЗБгр, квалифицируемыми не более как «сасисхло — кровное определение общего значения» (Ант., 53—54, 65), не столь убедительно. Привлекаемая грамота, наряду с пожертвованиями, устанавливает нормы на случай «вражды и прегрешений» против Бичвинтских «братьев и церковных чад (поданных), общин и округ, и агар»; из 29 пунктов этих норм разве что с десяток позволяет, и то лишь в какой-то мере, сблизить их со ст. 8, 12, 13, 15, 31 ЗБгр, притом также, п. 25, — со ст. 9 Кз.

Если уже отыскивать связь между ЗБгр, несомненно общим законодательным актом, судебником, и какими-либо частными нормативными актами, то разительной близостью к ЗБгр отмечено самартали (სამართალი) сисхლისა, так сказать судная сисхлис — кровная грамота царя Картли (в Восточной Грузии) Семена I (1558—1600), пожалованная им в 1592 году дому «чад» — вассалов «вселенской церкви», католиковской кафедры, Магаладзе, которые известны в указанном качестве уже в XIII—XIV вв. В грамоте говорится: «Мы, царь царей... навели справки и (оказалось) — исстари прежними царями нашего рода (Багратионов) простерта была на них (Магаладзе) милость, и у них имелась подобная грамота, и за давностью лет изветшала. И ныне мы... обновили им ее... с ведома епископов, тавадов (первейших феодалов), чинов дарбаза (царского совета, двора) и визирей наших...» (ПГП—II, д. 66). Грамота устанавливает особое удовлетворение по 22 пунктам посягательства на личность и имущество членов «рода» жалуемых. Из этих 22 пунктов во всяком случае 17 (2—12, 16—19, 21, 22) обнаруживают сходства, вплоть до дословности, с ЗБгр (соответственно со ст.: 6, 7, 19, 37 49, 31, 32; 29, 30; 26, 44; 27, 18, 43; 10, 11; 35, 36, 34, 38, 45, 40); отмечается также связь п. 14-го со ст. 10, 11 опять-таки Кз (см. также ПГП—I, 627—628).

Как и обычно-правовые нормы, постановления частных нормативных актов могли, конечно, находить отражение в общем законодательстве. Однако ни в какой мере нельзя исключать вполне нормальный процесс включения в частные судные грамоты, в более или менее приспособленном виде, отдельных общезаконодательных гипотез с определением санкций, в основном, применительно к настоящим случаю и адресату.

Имея суждение о ЗБгр, следует, как нам кажется, учитывать и следующее:

а) даже в настоящем их виде, ЗБгр, при известной по тому времени казуистичности, отличает нормативная техника, в определенной мере клонящаяся к формулированию общих положений (хотя бы

ст. 1, 2, 34—36, 40) и позволяющая предполагать за ней довольно искусственного законодателя;

б) низводя ЗБгр до сисхло — кровной грамоты, хотя бы и общего значения, как ни как надо раскрыть, убедительно истолковать их непустую, своеобразную преамбулу и объяснить наличие ст. 1(99) и 2(100), безусловно относимых к ЗБгр и содержащих положения организации суда и правосудности вообще; следует также найти ответ на вопрос, как и почему ЗБгр оказались присоединенными к ЗБА;

в) в отношении техники Бичвинская грамота уступает ЗБгр, грамота же Семена I в смысле как содержания, так и редакции свидетельствует о непосредственном заимствовании, да и сама подчеркнута ссылается на ранние источники;

г) хотя и в ограниченном объеме, но в обеих грамотах отмечаются и нормы, перекликающиеся с Кз;

д) Бичвинская и Магаладзевская грамоты регламентируют интересы, первая — монастырской корпорации, вторая — «рода» церковных вассалов, в составе которого бывали и духовные лица, часто высокого сана. ЗК, принадлежа к середине того же XVI в., что и указанные грамоты, имели особую направленность. ЗБгр, отражавшие высокое положение духовенства, а также, хотя и в меньшей мере, Кз, вполне могли послужить источниками при составлении частных судебных грамот, особенно для лиц, причастных к церковной сфере.

«Канонические законы» — ст. 161—170 ЗБА (Джав., VI, 108—111; ППП—1, 629—630) предусматривают, главным образом, квалифицированные виды деяний против святости и имущества церкви, также — против жизни, телесной целостности и чести. Преобладание в качестве санкций проклятия (ст. 1—11) и применение жестоких членовредительских наказаний (ст. 7) позволяют находить близость Кз с ЗК и вместе с тем, при отсутствии четких датирующих моментов, предполагать принадлежность Кз к эпохе до XII в. Следует все же заметить в отношении санкций, что в отличие от ЗК (ср.) в Кз проклятию сопутствует композиционное удвоение — сисхли (ст. 1, 2, 4—6, 8—10).

Добавленные статьи 171—175 ЗБА — варианты (врт) ст. 33, 64 «Законов Бека» и ст. 72¹, 81 «Законов Агбуга», особенно по списку Q—206 (о нем см. ниже). Ст. 171 соответствует лишь части ст. 33, ст. 173—174 — ст. 72¹, ст. 175 — также лишь части, концу ст. 81. Они имеют предметом: эксцесс между лицами, не связанными мирно-доверительными отношениями (феодалными! или связанными с кровной мстью?) — ст. 171; прекращение вассальной службы (отношений) по старости, инвалидности и т. п. — ст. 173, 174; право вдовы жертвовать монастырю саконели (საქონელი — движимое имущество), видимо, в порядке вклада при пострижении — ст. 175.

Публикуемые источники сохранил только корпус Вахтанга VI. Обнаруженный в конце XIX в. более ранний (1672) отдельный список (Q—206) «Законов Бека и Агбуга» ни «Законов Баграта...», ни «Канонических законов» и вариантных статей не содержит.

Наш перевод выполнен по текстам, представленным в I томе «Памятников грузинского права» (1963). Они основываются на ближайших ко времени Вахтанговой кодификации списках его корпуса, хранящихся в фондах Института рукописей им. К. С. Кекелидзе Академии наук Грузинской ССР. Это — аутентичный список S—3683 и не так давно выявленная рукопись Q—575.

В интересах, возможно, более точной передачи духа и буквы источников перевод содержит (в скобках, по возможности не нарушая

строю подлинника) некоторые восполнительные и пояснительные слова или краткие выражения.

Как мы видим, ЗБгр и вариантыные статьи относятся к светскому законодательству, а ЗК и КЗ к церковному. Сообразно этому материал располагается двумя разделами: I в составе А — «Законов Баграта Куропалата» и Б — «Вариантов» к «Законам Бека и Агбуга»; II в составе В — «Законов католикосовых» и Г — «Канонических законов».

В ЗК, сохранившими два предметных раздела, сделана попытка наметить (в скобках) недостающие (ср. то же в ППП, I).

В ЗК соответственно сказанному (см. выше) ст. 22 обозначена как 21-ая; за ней следуют скрепительный текст и рукоприкладство без обозначения номером; ст. 23 не занумерована, обозначается как добавочная — дс.

Нумерация статей ЗБгр, КЗ и Врит дается по отдельности: 1—62, 1—11 и 1—5, однако в интересах пользования ссылками и облегчения сравнений в скобках сохранена порядковая нумерация ЗБА в целом: 99—160, 161—170 и 171—175.

Тексту придаются сводные указатели лиц, географических и этнических наименований и предметный. Они, главным образом предметный, снабжены нелишними, как нам казалось, краткими пояснениями. Указание источников обозначается соответствующими литерами и номерами статей, например: А24, Б3, В16, Г7; «преамбула» сокращенно — прб.

Прилагаемый список литературы (с библиографическими сокращениями) ограничивается кругом наиболее важных работ. В них читатель при желании найдет некоторые подробности и обзоры более ранней литературы.

Употребляемые сокращения наименований источников соответственно оговорены выше и отмечаются также дальше при их заголовках.

I

А. ЗАКОНЫ БАГРАТА КУРОПАЛАТА (ЗБгр)

(ПРЕАМБУЛА)

Именем божьим начнется определенное от бога¹ и подлежащее определению, — сперва повелением Давидова семени Баграта Куропалата и великих царей строителей, а затем перед лицом царей, епископами, вельможами и **азнаурами**, и мужами разума вкупе промыслом божьим определенное.

1 (99)

Кто будете садиться вершить суд и о правой жалобе правильно известитесь, — должны сохранять в сердце вашем страх божий и никому не благоволить, ни отцу и матери, ни патрону, ни братьям и родным и близким, никакой мзды посула ради.

Но надлежит вам чинить суд правый.

Кто будет законоучителем или мужем, воспитанным и бывалым перед лицом царей, или добрым именитным купцом, или добрым сельским **мамасахлисом**, — такого человека посади **бче**, — он будет умен и хорошо разуметь в судействе, и неправосудного ничего не скажет.

¹ от бога — **сагртгойса** (საგრტგოისა), Джав., VI, 86: **сагртгоса** (საგრტგოსა), т. е. в законе божьем, божественном законе.

3(101)

Если епископ провинится перед царем, не подобает, чтобы царь схватил его, ибо он (сам) есть утвердитель суда в воздаяние за то (свою провинность)².

Епископу надлежит прибегнуть к царю, прося смилостивиться, — и справиться ему (удовлетворение).

4(102)

Если царь прогневаётся на епископа, хоть несправедливо, хоть справедливо, схватить его и тогда нельзя, так как епископ есть второй царь и утвердитель веры христианской³.

А какое⁴ у царя имеется дело, относящееся до веры, — пусть они (царь и епископ) так (миром) поладят.

5(103)

Если (законо)учитель или священник, или монах провинятся перед царем или епископом, или погрешат против веры или церкви, они никем схвачены быть не могут.

Надо рассмотреть и, какую вину на него (обиняемого) возведут, ту вину разыскать и взыскать (за нее).

6(104)

(Если) кто, вельможа ли, **азнаур** ли, другой ли кто, насильнически схватит монаха или священника, то сообразно тому, к какому роду он (схваченный) будет принадлежать, — пусть к его **сисхли** добавится еще пять тысяч (**тетри**).

А если он будет родовит или обладателем должности, пусть к его **сисхли** добавится (еще) половина **сисхли**.

7(105)

Если человек, хоть высший, хоть низший, опозорит⁵ жену священника, пусть к его (потерпевшего) **сисхли** добавится еще шестьдесят тысяч **тетри**.

8(106)

Если вельможа станет поносить епископа, пусть обеспечит ему сорок тысяч **тетри**, и прибегнет к нему с великой (умилостивительной) просьбой. (см. и ст. 9, 10, также ст. 31).

9(107)

Если (епископа) станет поносить **азнаур**, пусть обеспечит ему, с великой (умилостивительной) просьбой, двадцать тысяч **тетри** (см. ст. 8).

² См. ст. 4.

³ Ср. ЗВVI, ст. 25.

⁴ «А какое» — да **райца** (S—3683) **арамед арца** — однако и не ...ни (Q—575) и тогда получается: Однако у царя не имеется, нет дела до веры.

⁵ Опозорит — **моаквинос**, **შოკვინოს** (ПГП—I, и так в аналогичном случае в СБА, ст. 23) **шеквардес**, **შეკვარდეს** — слюбится (S — 3683, Q — 575).

10(108)

Если **азнаур** или вельможа, или кто низший, станет поносить священника, пусть обеспечит ему треть **сисхли**, и прибегнет к нему с великой (умилостивительной) просьбой (см. ст. 8).

11(109)

Если человек нанесет человеку тяжкие побои и взломает его церковь, пусть обеспечит ему полное **сисхли**, сообразно тому, какого рода он будет (см. ст. 12—14, которые как бы служат продолжением настоящей).

12(110)

Если ворвется к нему за ограду, пусть обеспечит ему половину **сисхли** (см. ст. 11).

13(111)

Если разорит его (имущество) вне ограды, пусть обеспечит ему треть **сисхли**, и вернет также добычу (см. ст. 11).

14(112)

Если та церковь будет общей с кем-нибудь, в половинной доле, или в третьей, или в четвертой, или она будет приходской, то пусть сделают расчет и он (виновный) обеспечит ему (потерпевшему удовлетворение) сообразно тому, в какой доле он будет состоять.

И по чьей причине то с ним произойдет (из-за кого на него будет совершено нападение), пусть **сапиро**⁶ тот ему и обеспечит.

И дольщики в той церкви пусть выступают (в суде) на его стороне, и не выделить им (удовлетворения) (суд, ответчик?) не вправе (см. ст. 11).

15(113)

Если грабитель взломает церковь без вельможи (своего) **патрона**, а его станут винить, дескать тебе было ведомо, то пускай **патрон** того грабителя присягнет в неведении, с двадцатью четырьмя человеками, — и следует поверить ему.

Пусть он выдаст грабителя на руки (потерпевшим), — как бы они с ним ни поступили, пусть он (на них) в обиде не будет.

Пусть вернут сполна и добычу, или (же) отдадут (ее стоимость) из своего (имущества).

16(114)

Если (церковь) разгромит человек врага, не спросясь у **патрона**, пусть тот выдаст грабителя на руки (потерпевшим), (и) как бы они с ним ни поступили, пусть (на них) в обиде не будет, — (сам же) **патрон** пускай присягнет в неведении, с двенадцатью человеками.

А если он не выдаст грабителя, пусть грабитель обеспечит (потерпевшим) пять тысяч **тетри**, а также вернет сполна добычу.

⁶ См. ст. 61.

17(115)

Если совершат нападение на церковь, пусть в бесчестье обеспечат пять тысяч **тетри**.

18(116)

Если угонят далеко лошадиный табун⁷, то пусть (угнавшие) обеспечат (потерпевшему) двенадцать **гlexи** подлинными средствами⁸ — кара и **сисхли** возросли⁹.

И табун пусть будет возвращен.

19(117)

Если человек вероломно (букв. — изменой) убьет человека, — пусть **сисхли** возрастет на двенадцать тысяч (**тетри**)¹⁰.

20(118)

Если он оберет мертвого¹¹, пусть **сисхли** возрастет на двенадцать тысяч (**тетри**)¹².

21(119)

Если он присягнет (что убил не вероломно), то должен уплатить пять тысяч **тетри**, ибо состоял (с убитым) во вражде (см. ст. 19).

22(120)

С возведением клеветы обстоит так.

Если оговорен будет правый человек, распространится порочащая его молва, — если (оклеветавший) бросил свой укор из вражды (в сердцах), то пусть присягнет (в том, и тогда) он не в ответе.

Если же он не присягнет, то пусть возместит (оклеветанному) **сисхли**.

23(121)

Где в покровительство края будет покоиться образ спасителя, в бесчестье (того места) положено тридцать **гlexи**;

двенадцать (**гlexи** положено в бесчестье образа) пресвятой (богородицы),

двенадцать, — (образа) архангелов,

двенадцать, — других святых первосвященников, апостолов, святого Георгия, (Иоанна) Крестителя и прочих святых.

⁷ **кури** (ჭური) джогги (т. е. стадо) — ср. ПГП—II, д. 66, ст. 11, в которой говорится о похищении лошади; ср. также здесь же ст. 43.

⁸ **марглиа сахсрита** (მარტლია სახსრითა): в их конкретной, фактической стоимости//посредством истинных ценностей? Ср. «обиходные средства» в ст. 32.

⁹ В сравнении с чем, санкциями ст. 11—17 или ст. 43 об угоне же стада?

¹⁰ См. также ст. 20, 21, которые должны быть в связи с настоящей. Ср. ст. 26.

¹¹ Убийца убитого ст. 20-ой! Не сформулирована ли здесь общая норма: вообще кто-нибудь, в частности убитого в сражении — ср. Кз, ст. 3.

¹² См. ст. 19.

24(122)

(За) грабленое у монахов, священников и диаконов (положено) двойное (возмещение).

и (а грабленое у) воинов — не больше того.

Если (подвергающегося ограблению) постигнет (при этом) смерть, пусть в предоставлении **сисхли** за него не будет допущено ущерба (т. е. полное **сисхли** с надбавкой? См. ст. 19, 23; также — ст. 23, которая представляется продолжением настоящей).

25(123)

Если выволочит его (из места, где тот пребывает) и **хелад** (**ჰელადი**) — на скорую руку ограбит, то пусть возместит половину **сисхли** (см. ст. 23, ср. ст. 24), и вернет также добычу, — без **нахшири** (т. е. **санахширо** — см. ст. 61).

26(124)

(Если) от удара¹³ вытек глаз, (произошло) ранение руки, ноги, (осталась) отметина на лице, (удовлетворение за) эти три (повреждения) — половина **сисхли**¹⁴.

27(125)

Если (повреждение) будет на не видном месте, за то следует **герши** (раневое) (См. ст. 26).

28(126)

Если вступит в рукопашную и нанесет побои, — пусть обеспечит половину **сисхли** (см. ст. 26).

29(127)

Если большой человек станет несправедливо грозиться и вызывать на бой равного себе, — пусть обеспечит ему десять тысяч (**тетри**) (см. также ст. 30).

30(128)

Если низший человек станет грозиться и вызывать (на бой) равного себе, — пусть обеспечит ему пять тысяч (**тетри**) (см. ст. 29).

31(129)

Если человек станет несправедливо поносить человека на народе (при войске), — пусть обеспечит ему четыре тысячи **тетри** (см. ст. 32, 33, которые касаются поношения же, а также — ст. 8).

¹³ **цапарвита** (**წაპარვითა**), т. е. подкравшись, исподтишка, злокозненно, однако см. ПП—II, д. 66, ст. 91: **накравита** (**ბაკრავითა**), т. е. нанесением удара — ср. здесь же ст. 53.

¹⁴ См. ст. 27, 28, также относящиеся к телесным повреждениям.

32(130)

Если (кто) станет поносить женщину, — пусть обеспечит ей двенадцать **гlexи** (уплатой) простыми, обиходными средствами¹⁵.

Почетность мужчины и женщины (оскорбителя?, мужа! и оскорбленной!) надобно выяснить¹⁶.

33(131)

Если недостойный станет поносить почетного (человека), с него следует больше (см. ст. 31).

34(132)

Если (кто) несправедливо донесет на кого-нибудь **патрону**, с него следует полное **сисхли**, ибо со своей стороны он обрек его (на гибель).

35(133)

Если человек пойдет на человека с вероломным (букв. — изменническим) намерением, — если сам же отступится, или другие отвратят его, то он, не в ответе (ср. ст. 36).

36(134)

Если (кто) направит (на кого-нибудь) оружие (изготовясь поразить им) и того человека бог спасет, то пусть обеспечит ему шесть тысяч **тетри** за покушение убить его, и три тысячи причтется с него за грех (ср. ст. 35).

37(135)

Если человек уведет (отнимет, похитит) у человека жену, (за то следует) полное **сисхли**.

38(136)

Если человек предаст соседа, — пусть половину (грабленного) возместит похититель, а половину обеспечит (потерпевшему) предатель.

39(137)

Если человек отнимет (унесет, похитит) у человека что-нибудь то его **патрону** следует выявить (**гавлена мартебс**,... მარტებს: того, кто совершил деяние? свое отношение к деянию?).

Если он не принудит (того, на кого падает ответственность) вернуть (отнятое, краденое), и не откроет (**ара гаувлинос**) его (виновности), то, значит, ему сначала же было ведомо, и что наихудшее за сим ни последует, — он за все в ответе (все поделом будет).

40(138)

За (смерть, ранение) грабителя и напавшего **сисхли** не положено.

¹⁵ **мартивита сахсрита** (მარტივითა სახსრითა) Ср. со ст. 18 — «подлинными «мартлита» средствами». Не является ли здесь **мартивита**, простыми, опиской?

¹⁶ См. ст. 31.

41(139)

Если человек отдаст человеку в жены (дочь, сестру, или кого другого из своих), а венца им не заключить, то пусть обеспечит ему двенадцать тысяч **тетри**, и — возмещена будет также служба (понесенная в невестинном доме в пору жениховства).

42(140)

Если жена станет хворой, муж никакого притязания к жениному роду не имеет, ибо то случилось с ней в его руках.

Если он разоидется с ней, то пусть присягнет со святой водой¹⁷, что разошелся не из ненависти, и — обеспечит ей половину **сисхли**.

А женщина пусть не требует приданого, если от нее остается чадо (сын!).

43(141)

Если угонят стадо¹⁸, то, скольким душам оно будет принадлежать, мужчинам или женщинам, — пусть в бесчестье за ограбленное в их части, будет обеспечено мужчине — две тысячи, женщине — три тысячи (**тетри**), и стадо возвращено полностью.

А если угонят (прямо) у них из под рук, пусть (угнавший) обеспечит (потерпевшему) половину **сисхли**.

44(142)

Если человек выбьет человеку передний зуб, пусть обеспечит ему половину **сисхли** (см. также ст. 45 и 46).

45(143)

Если выбьет задний (зуб), пусть обеспечит пятую **сисхли** (см. ст. 44).

46(144)

Если человеку обрежут бороду, или оборвут, пусть (совершивший) возместит два **герши** (см. ст. 44).

47(145)

Если человек крикнет человеку в укор, дескать этот человек делает с твоей женой то-то и то-то, пусть или присягнет (в том), или вынудит вправду признаться, (и тогда) он не в ответе.

Нет — так, пусть справит мужу женщины (удовлетворение) (см. также ст. 48).

48(146)

Если человек бросит человеку укор в колдовстве, то пусть обеспечит ему половину **сисхли**, — если не сможет вынудить его признаться (см. ст. 47).

¹⁷ **набнита** (ბაზბონა) конъектура ПГП—I, а в рукописях — **нашенита** (ბაზუბონა), т. е. потомством. **Нашени** находит поддержку в литературе, такой вид присяги свидетельствуется. Однако что же было делать при бездетности (см. конец статьи)?

¹⁸ **джоги**. Ср. ст. 18, также — ПГП—II, д. 66, ст. 12, трактующую о лошадином же табуне.

49(147)

Если человек — **азнау** станет удерживать (выплату) **азнау** присужденного **сисхли**, — пусть обеспечит ему еще другие десять тысяч **тетри**.

50(148)

Если **патрон** несправедливо ограбит¹⁹ **кма**, — пусть обеспечит ему двенадцать **гlexи** (см. также ст. 51).

51(149)

Если **кма** несправедливо уйдет от **патрона** (оставит его подданство), — пусть ему (**патрону**) будет справлено (удовлетворение в количестве) двенадцати **гlexи** (см. ст. 50).

52(150)

Если **азнау** убьет **азнау**, то пусть (**патрон**) на три года отрешит (**гаакенос**, **გააკენოს**) его от имения, а именем будет владеть родной брат (убийцы).

Пусть не истребят (**ну амосикуэтен** — ... **ამოსიკუეტიენ**, не навечно изгонят) его, — на четвертый год впустят (обратно), отдадут ему имение и он возместит **сисхли**, —

дворцовый то будет (**азнау**) или недворцовый.

53(151)

Если человек выжжет человеку глаза, то пусть, к его **сисхли**, (полагающемуся) сообразно тому, какого он (потерпевший) будет рода, добавятся другие двадцать тысяч (**тетри**), ибо он постоянно пребывает в муках и позоре, —

и уж лучше (было) враз умереть (см. ст. 54).

54(152)

Знайте и то, никто не достоин (не вправе) выжечь глаза, (кроме как) царь и вельможнейший человек, и то если кто большую ли сокровищницу, или церковь (взломает), или стадо (табун!? угонит), или измену совершит²⁰.

55(153)

Если кто (из **азнау**ров) разделится и они будут обладателями **гlexи**, — старшему брату за старшинство (положен) один **гlexи**.
Прочее²¹ (имущество) пусть поделят поровну.

¹⁹ Должно иметься в виду нарушение нормального порядка вассальных отношений; см. ст. 52.

²⁰ Что это, прерогатива применения сюзереном и большим сеньером публично-правового наказания при направленных лично против них посягательствах? Ср. ст. 11, 15—17, 18, 43, 19, 35. 38. Без конъектуры **кидэ** — «кроме как» (ПП—1) не вовсе исключен перевод в том смысле, что никто не заслуживает, чтобы царь или вельможа выжгли ему глаза. разве что он совершит...

²¹ «прочее» — **схуай** может пониматься и как, остальное, т. е. остальные **гlexи**, однако ср. в ст. 57).

А добыток пусть последует за каждым свой.
Если же один потерпел из-за другого ущерб в добытке, а (добыток) одного (т. е. другого) имеется (налицо), то пусть и его поделят поровну (см. ст. 56—60, также касающиеся раздела).

56(154)

Если разделятся вельможи, — одно лучшее селение пусть возьмут за старшинство.

А прочее (имущество — см. пр. I к ст. 55) пусть поделят поровну.

И по поводу добытка пусть определяют так же (см. ст. 55).

57(155)

Если разделятся глехи, — старшему брату (положены) за старшинство или тави ^{ოვო}, тавни) главный дом, или один виноградник, или наибольшие (винные) корчаги.

А прочее (имущество) пусть поделят поровну (см. ст. 55).

58(156)

Если разделятся отец с сыном, сын не вправе притязать на раздел имения, ибо по смерти отца никто оспаривать у сына имения не будет (не станет, не в праве).

Пусть до смерти отца (сам) добудет (себе) другое (см. ст. 55; ср. Б, ст. 3, 4 и УГV, ст. 16).

59(157)

Относительно усыновленного зятя (примака) знайте (что поступать надлежит) так.

Если они (тесть и примак) вступили (в семейно-домовое сообщество) по записи, записал (зять, записали оба они? с собой) имение (-я?), то, когда разделятся, (полагаемое) за старшинство — хозяину имения, прочее поделите им поровну.

А имущество (движимость?), внесенное (с собой примаком) и то, чем (тестево хозяйство) встретило его, пусть всякий заберет свое (см. ст. 55, 60 ср. СБА, ст. 72).

60(158)

Если они (примак и тесть) вступили (в сообщество) без записи, — пусть внесенное (поначалу) и приобретенное в труде и тяготах последует за каждым свое, а выжитое и съеденное (совместно потребленное) не помнящегося (см. ст. 53, 59).

61(159)

Сапиро и санахширо²² составляют предпосылаемое полному²³ сисхли — двенадцать тысяч (тегри), половине сисхли — десять тысяч, при захвате (см. ст. 6) — пять тысяч,

²² Так в ППП—1; в рукописях — санахсиби (— окрестности?); однако, не санахави ли, т. е. — для свидания замиряющихся, их мирной встречи лицом к лицу? В ст. 61, и также 62-ой, собственно санахширо нет; относительно него см. выше ст. 25, также — Кз, ст. 2 и ср. ее здесь со ст. 53; См. пр. 24.

²³ В ППП—1, срулиса, в рукописях сулиса — исхли духа, души? См..., пр. 24.

Следует (определять), смотря по тому, кто что, требующее **сисхли**, претерпел (см. с. 62)²⁴.

62(160)

Предпошлите **сапиро** и (**санахширо**)²⁵, каждое своим порядком и пусть так совершится и разрешится суд между ними (враждующими), большому определите большое (удовлетворение), малому — малое.

Это (то, что указано в ст. 61?, — составляет **сапиро**) к **сисхли** (полагающемуся) **глехи**, (что касается) вельмож и **азнаурув** (то их) **сапиро** составит²⁶ тридцать тысяч, семнадцать тысяч, двенадцать тысяч, семь тысяч (**тетри**)²⁷, как кому следует, так (ему) и определите (см. ст. 61).

Б. Варианты

Ст. 33, 64, 72¹, 81 «ЗАКОНОВ БЕКА И АГБУГА» (Врит)

(Ст. 171—175)

1(171)

Если человек **даундобари**, — с которым нет (не установлено) доверенности²⁷, изменит **батону**²⁸ (совершит вероломство, — нападет на его замок?), — карательному-то (взысканию) он не подлежит, а пусть обеспечит **сисхли** одного первейшего (лица из находившихся в замке?)²⁹.

²⁴ **Сисхли**, букв. — кровь, т. е. плата за кровь, — основное композиционное удовлетворение в завершение замирения. **Сапиро**, так сказать, согласительное, склонявшее кровников к началу замирительного процесса (**сапиро** см. также в ст. 14); **санахширо**, так сказать, откупительное, удерживало их от предания вражеского дома огню, обращения его в пепелище, уничтожения очага. См. ППП—1, 631—636.

²⁵ В ППП—1 **санахширо** нет, но, ведь, союз да — «и» требует продолжения (см. пр. 22, к ст. 61). См. пр. 26.

²⁶ Со ставками **сапиро** не все ясно и наш перевод все-таки относителен. «Это... **сисхли**..., **глехи**... **сапиро** составит...» — **эсэ глехиса сисхлиса дидебулта** (ძიღებულთა) да **азнаурта** (აზნაურთა) **сапиро** **икмнебис** (იქმნების), дословно — «Это от **сисхли** **глехи** вельмож и **азнаурув сапиро** будет, составит...». Если тут определяется **сапиро**, одинаковое для всех трех сословий, то о чем же **сапиро** идет речь в ст. 61? И где же ставки **санахширо**?

²⁷ СБА, ст. 33: + **мгерман**, враг. Таким образом, то, что с человеком нет отношений «доверенности», что он **даундобели**, **даундобари**, связывается с состоянием вражды, отсутствием, или нарушением, феодальной связи; в противоположность такому положению **миндобили** — вверившийся трактуется как сторона в феодальном отношении (отношении вассалитета) (ППП—1, Слов.; СБА, Прим., 33, 35).

²⁸ Можно было ожидать, и было бы, пожалуй, уместнее, **патрон-и**: в тексте СБА **патрони** и позднейшая форма **батони** стали, должно быть в ходе времени, из списка в список, перемежаться; в части ЗБгр повсюду — **патрон-и**; ср. в ст. 1 ЗК древнейшее **упал-и** (უფალი) — **патрони**, господь, господин.

²⁹ Ср. в целом со ст. 33 ППП-1. СБА и СБА.

7. „მაცე“, ეკონომიკისა და სავაჭრობის სერია, 1985, № 4.

2(172)

Если человек продаст человеку норовистую лошадь, (и) если он не скажет ему о норовистости, (то, когда) он (покупатель) таковую установит, пусть самую (лошадь) и наезженное (плату за время пользования ею) отдаст (продавцу), а (тот) возместит (покупателю) весь ущерб, какой он из-за той лошади понес (ср. ст. 64 ПГП—1, ЗБА и СБА).

3(173)

Если человек, состоя у человека на положении кма и верно, с усердием (гавленит, ვაჟღებობ) служа ему, из-за понесенных труда и тягот или испытанных ранений по (наступившей) непригодности отойдет от него, (или) состарится, (или) дело какое вынудит его отойти, — с чем он вступил (в подданство), пусть то же (имение) и последует за ним, и — треть приобретенного в трудах и тяготах, ибо он будет достоин жалости и лишен сил (см. следующую ст. 4; ср. ст. 72¹ ПГП—1, ЗБА и СБА).

4(174)

Если у него (отошедшего за непригодностью) будут иметься сыновья (и) последуют за ним³⁰, то владелец имения (у кого в качестве кма он состоял), кроме как принесенного им (с собой), ничего за ним (ними?) пусть не отдает (см. выше ст. 3; ср. УГV, ст. 16).

5(175)

Если у женщины умрет муж и та вдова пожертвует имущество монастырю (вступая в него?), то пусть сыновья не оспаривают у нее (имущества, имения)³¹.

(Продолжение следует в следующем номере)

³⁰ თუ (თუ) შვილინი ახუნენ გაჩუბებენ) допускает и менее вероятный перевод: ...пусть последуют...

³¹ Ср. ст. 81 ПГП—1, ЗБА и СБА; в ней имеется в виду пожертвование недвижимости.

განხილვის წინადადება

დასავლეთის სუბკონტინენტის მხარე ქართულ სამართალში

პასუხისმგებლობის დაფუძნების საკითხი ერთ-ერთი ფუნდამენტალურია სამართლებრივი აზროვნების ისტორიაში. ბრალეული პასუხისმგებლობის პრინციპის საბოლოოდ გაბატონება უმეტესწილად არ მიმდინარეობდა. იყო პერიოდები ძველი ხალხების ისტორიაში როდესაც ობიექტური შერაცხვის პრინციპი მოქმედებდა. ამისგან არ იყო თავისუფალი არც ქართული სამართლებრივი კულტურა. ბრალის შესახებ მოძღვრება სამართლებრივი აზროვნების განვითარების კვალდაკვალ იხვეწებოდა. თავდაპირველად მისმა მარტივმა ფორმებმა მოიპოვეს არსებობის უფლება, სახელდობრ, განზრახვამ, შემდგომ კი წარმოიშვა გაუფრთხილებლობის ცნება. ამ მოკლე ნაშრომში ჩვენ შევეხებით გაუფრთხილებლობის საკითხს ქართულ სამართალში, სახელდობრ, ვახტანგ VI სამართლის მიხედვით. გაუფრთხილებლობის ცნება მაღალი იურიდიული აზროვნების ნაყოფია. ქართული სამართლებრივი ძეგლები მას საკმაოდ სრულყოფილი ფორმით იცნობენ. მაგრამ რამდენადაც ძველ საქართველოში სისხლისა და სამოქალაქო სამართალი არ იყო ერთმანეთისაგან მკაცრად გამოიჯნული, ამიტომ გაუფრთხილებლობის ცნების ჩვენებისას რამდენადმე ძნელია ერთიმეორისაგან განსხვავება სისხლის — სამართლებრივი ბრალეულობისა და სამოქალაქო — სამართლებრივი ბრალეულობისაგან. ეს აისახა სამეცნიერო წყაროებში. როდესაც მსჯელობაა სისხლის — სამართლებრივი დელიქტის თაობაზე, ხშირად მიმართავენ ასეთ ცნებებს „უხეში გაუფრთხილებლობა“, „მარტივი გაუფრთხილებლობა“ — თანამედროვე სამართალში უხეში და მარტივი გაუფრთხილებლობა წმინდა ცივილისტური ვითარების აღმნიშვნელ ტერმინებად იხმარება. ვახტანგ VI სამართალი იცნობდა გაუფრთხილებლობის ცნებას, რომელშიც კონკრეტული მაგალითები დაგვარწმუნებს. არ უნდა იყოს სწორი ლიტერატურაში გამოთქმული აზრი, რომ თითქმის ვახტანგის კანონები არ იცნობდა ამ ცნებას. მოვიტანთ რამდენიმე მაგალითს. გაუფრთხილებლობის ვითარების მკაფიო და გარკვეულ განსაზღვრებას იძლევა ვახტანგის სამართლის 191-ე მუხლი: „კაცმა თუ ორმოს პირი აჯილი გაუშვას და იმაში ან კაცი და ან პირუტყვი ჩავარდეს წმინდა და უწმიდური, ის უნდა ნახონ, თავის ნატამალშია თუ სასოფლოს ადგილსა, ან ის ჩავარდნილი კაცი თუ დედაკაცი ბრმა ყოფილა ანუ მთვრალი, — მოსამართლემ კარგად გამოიკითხოს. თუ თავის ნატამალში ყოფილა ის ორმო, ნახევარს სისხლს შეუა კაცისას თუ პირუტყვისას; თუ სასოფლოს ადგილს ყოფილა, მთელი ეთხოვბის, ამიტომ რომ იცოდა, გზა იყო, რად არ დაბურა“. როგორც ჩანს, შესაძლებელია სუბიექტმა ორმოს თავი ღიად დატოვოს საკუთარ მამულში ან სასოფლო ადგილას. პასუხისმგებლობა ორივე შემთხვევაში დგება და მისი საფუძველია სუბიექტის გაუფრთხილებლობა. საქმე იმაშია, რომ როდესაც ორმოს თავი ღიად დატოვებული სასოფლო ადგილას, მაშინ არაა საჭირო დიდი ცოდნა-გამოცდილება იმის შესაფასების წინადადებად, რომ მასში ადამიანთა ჩავარდნის

მეტი შესაძლებლობაა. სუბიექტი კი დაუდევრად მოიქცა, არ შეასრულა თავისი მოვალეობა. როცა საქმე ეხება საკუთარ მამულში ორმოს თავის ღიად დატოვებას, სუბიექტის ბრალეულობა მსუბუქდება (სწორედ იმიტომ, რომ ორმო საკუთარ მამულშია და სხვა პირთა აქ მოხვედრის შესაძლებლობა მესაკუთრის ნებით შეზღუდულია). ორივე შემთხვევაში გაუფრთხილებლობაა, მაგრამ ერთ შემთხვევაში თუ იგი უხეში ფორმითაა, მეორეგან არ შეიძლება უფრო მსუბუქი არ იყოს. 195-ე მუხლის ანალოგიურია 256-ე მუხლი. თუმც იგი გარკვეული სპეციფიკითაც ხასიათდება. შედარებისათვის მოვიტანთ მის ტექსტს სრულყოფილად: „ან ორმო დარჩეს პირლია, ან ნათხარი რამ ქნას კაცმა და იმაში ჩავარდეს რამე, თუ თავის ნატამალში აქუს, უფრო ვერას შეუვლენ. და, თუ სათემოს, სასოფლოს ადგილს, არა ინაღვლა რა კაცმა, თუ საშემელი პირუტყუი წავდეს, იმაში ჩავარდნილი — ორმო(ს) თუ ნათხარის პატრონს, და საქონლის პატრონს იმისთანა მთელი მისცეს. თუ ცხენი ან ვირი, მაგისტანა, რომ არ იჭმებოდეს, ჩავარდეს, ნახევარი ფასი გარდელუდოს. თუ ყმაწვილი ასეთი ჩავარდეს, რომ პირუტყუთან, ჩავადებოდეს, რაც იწყინოს, მის საფერად მოსამართლემ გაუჩინოს, ჭკუისმყოფელი ან კაცი ან დედაკაცი ჩავარდეს, არა გაუჩინდება რა, ამისათვის (რომე) თვალთ უჩანს, ნუ იქს“.

195-ე და 256-ე მუხლებს თუ შევადარებთ, მათში ერთიმეორის შევსებაც შეიძლება დავინახოთ და ურთიერთწინააღმდეგობაც. წინააღმდეგობა (განსხვავება) იმაშია, რომ თუ 195-ე მუხლი საკუთარ მამულში ამოთხრილ ორმოში ვინმეს ჩავარდნისათვის, ვნების მიყენებისათვის პასუხისმგებლობისაგან არ ათავისუფლებს მესაკუთრეს, დაწესებულია ნახევარი სისხლი, 256-ე მუხლი კი ასეთ ვითარებაში გამორიცხავს პასუხისმგებლობას. 195-ე მუხლის ერთგვარ შევსებად უნდა ჩავთვალოთ 256-ე მუხლის ბოლო პუნქტი, რომელიც ადგენს, რომ დაზარალებულის გაუფრთხილებლობა სუბიექტს ათავისუფლებს პასუხისმგებლობისაგან. კანონმდებელი ყურადღებას მიაპყრობს ამ შემთხვევაში დაზარალებულის ქმედუნარიანობაზე — „ჭკუისმყოფელი ან კაცი ან დედაკაცი ჩავარდეს...“, მაშასადამე წინდახედულობა, სიფრთხილე მართებს დაზარალებულსაც. საინტერესო ისაა, რომ კანონმდებელი ხაზს უსვამს სუბიექტის გაუფრთხილებლობას და სპეციალური ტერმინითაც აღნიშნავს — „არა ინაღვლა რა“. ამდენად, სუბიექტს ევალებოდა მხედველობაში მიეღო, გაეთვალისწინებინა მოსალოდნელი მავნე შედეგი, მაგრამ იგი არაფრად ჩაავდო, დაუდევრობა გამოიჩინა.

ყურადღებას იპყრობს ვახტანგის სამართლის 211-ე მუხლი. მასში მკვეთრადაა ასახული გაუფრთხილებლობა, ასევე შემთხვევაც. გაუფრთხილებლობა არ ათავისუფლებს პირს პასუხისმგებლობისაგან, შემთხვევა კი ათავისუფლებს. აღნიშნულ მუხლში ნათქვამია: „თუ პირუტყუი მიიბაროს კაცმა კაცისა, თუ დაუკარგოს, უნდა უზღოს. და იმან ქურდი იპოვნოს და იმას გამოართვას. თუ ავის პატივით შეუნახოს და მართებულზე ნამეტნავი ამუშაოს, და მჴლე იყოს, მოკუდეს, — უნდა უზღოს. თუ ან კლდეს გარდაავდოს, ან მგელს შეაჭამოს, ამ მტერს მოაკულევინოს, — უნდა უზღოს. თუ, ვინ იცის, ან სენით მოკუდეს, ან სიბრმითა, ტყავი და კორცი პატრონს უნდა მიუტანოს, სხვას არას ემართლება“. როგორც ვხედავთ, გაუფრთხილებლობის ამსახველი ვითარება კარგადაა გამოკვეთილი. პირუტყვის სიკვდილი სწორედ რომ მისი დაუდევრობით მოხდა, ამუშავა ზომიანე მეტად, ან სათანადო მეთვალყურეობა

არ განახორციელა და ამის გამო მგელმა შექამა, ან მტერმა მოკლა. მაგრამ ამ მუხლში პასუხისმგებლობის გამომორიცხველ ვარემოებებზეცაა საუბარი, სახელდობრ, თუ პირუტყვი სენით მოკვდება ან სიბრმავეით, პასუხისმგებლობა მოხსნილია.

ჩვენ აღარ გავაგრძელებთ სხვა მაგალითების მოტანას, განხილულიდან ჩანს, რომ ვახტანგ VI სამართალმა მოგვცა გაუფრთხილებლობის ცნება. გაუფრთხილებლობა მასში დაპირისპირებულია განზრახვისადმი.

გაუფრთხილებლობა მართალია გამიჯნულია ფათერაქისაგანაც, მაგრამ ჯერ მაინც არაა გამიჯვნის ეს დონე სრულყოფილი. ფათერაქი შემთხვევასაც მოიცავს და უბრალო გაუფრთხილებლობასაც ზოგჯერ.

Б. И. ЗОИДЗЕ

СУБЪЕКТИВНАЯ СТОРОНА ПРЕСТУПЛЕНИЯ В ГРУЗИНСКОМ ПРАВЕ

Резюме

В работе рассматриваются вопросы субъективной стороны преступления, в частности — неосторожность. Обосновывается, что древнегрузинское право (Законы Вахтанга VI) включало понятие неосторожности.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის ქართული სამართლის ისტორიის განყოფილებამ

როგორც ცნობილია, უკანასკნელ წლებში დაწესდა მეცნიერების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენელთა რესპუბლიკური შეხვედრები, სადაც იხილავენ შესაბამისი მეცნიერების სფეროში წარმოქმნილ საჭირობოროტო საკითხებს. ამ კარგ ტრადიციას მხარი აუბეს აგრეთვე ქართველმა სწავლულმა იურისტებმაც, რომელთა პირველი თავშეყრა მოხდა ქ. ქუთაისში 1984 წ. 26—27 ოქტომბერს. ეს ღონისძიება მოეწყო საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის თაოსნობით.

შეხვედრა გახსნა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტმა აკად. ე. ხარაძემ. შესავალი სიტყვა წარმოთქვა და შეხვედრის მონაწილეებს მიესალმა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივანი გ. ენუქიძე. პლენარულ სხდომაზე სწავლულმა იურისტებმა წაიკითხეს მოხსენებები. ამის შემდეგ შეხვედრის მონაწილენი დაიყვნენ სექციებად. სულ ჩამოყალიბდა სამი სექცია: 1) სახელმწიფო სამართლის, სამართლის თეორიის და საბჭოთა აღმშენებლობის, 2) სამოქალაქო სამართლის და 3) სისხლის სამართლის, სისხლის სამართლის საპროცესო სამართლის და კრიმინოლოგიის.

ჩვენი შურნალის ამ ნომერში ვიწყებთ იურისტთა ხსენებულ შეხვედრაზე წაიკითხული მოხსენებების და სექციების სხდომებზე გამოსულ მეცნიერთა მიერ წარმოთქმული სიტყვების ტექსტის ბეჭდვას (მოხსენებები იბეჭდება შემოკლებით).

თამაზ შავვალიძე

მართლმშენებლობა და სამართლებრივი აღზრდის ამოცანები სპკ XXVI ყრილობისა და სპკ ცკ-ის 1983 წ. ივნისის პლენუმის გადაწყვეტილებათა შესაბამისად

1. საზოგადოებრივი შეგნება ზედნაშენური კატეგორიაა. ამავე დროს მას რეგულაციური ფუნქცია გააჩნია. თუკი ინდივიდუალური შეგნება ცალკეული ინდივიდის ქცევის რეგულატორად გვევლინება, ბუნებრივია, რომ საზოგადოებრივ შეგნებას რეგულაციური ფუნქცია აქვს საზოგადოების მასშტაბით. და თუკი ეს ასეა, მაშინ შეგნებას, როგორც ზედნაშენურ კატეგორიას, რეგულაციური ფუნქცია გააჩნია საწარმოო ძალების მიმართაც. საწარმოო ძალებზე ზემოქმედების გზით საზოგადოებრივი შეგნება ზემოქმედებას ახდენს სოციალისტურ წარმოებით ურთიერთობაზე. სწორედ ამიტომ იდეოლოგიური მუშაობა ეკონომიკური წინსვლის აუცილებელ კომპონენტად იქნა მიჩნეული. როგორც საქართველოს კპ-ის XXVI ყრილობაზე აღინიშნა „უკანასკნელი წლების სოციალურ-ეკონომიკურ მიღწევებს ვერ განვიხილავთ იმ ბრძოლასთან ორგანული კავშირის გარეშე, რომელსაც ვეწვეით ადამიანისათვის, ამაღლებული ზნეობრივ-პოლიტიკური იდეალების, სოციალისტური საზოგადოების ქეშმარიტი სულიერი ღირებულების, საბჭოთაური ცხოვრების წესის ნორმების უფრო ღრმად დამკვიდრებისათვის“¹. სწორედ ამიტომ საბჭოთა კავშირის კო-

1 ე. ა. შევარდნაძე, საქართველოს კპ ცკ-ის საწარმოო მოხსენება საქართველოს კპ XXVI ყრილობას, თბ, 1981, გვ. 93.

მუნიციპალიტეტის პარტია ადამიანის აღზრდას ერთ-ერთ უპირველეს პოლიტიკურ ამოცანად მიიჩნევს. საბჭოთა კავშირის კვ XXVI ყრილობაზე ითქვა, რომ საჭიროა გავაძლიეროთ აღმზრდელიობითი მუშაობა. მხედველობაში მაქვს შრომითი აღზრდაც, ზნეობრივი აღზრდაც და იდეურ-პოლიტიკური აღზრდაც².

ესე როგორც არასდროს, დღეისათვის წინაა წამოწეული ჩვენი თანამედროვის, ადამიანის პრობლემა, ახალი ადამიანის ფორმირება არა მხოლოდ უმნიშვნელოვანეს მიზნად, არამედ კომუნისტური მშენებლობის აუცილებელ პირობად გამოცხადდა საბჭოთა კავშირის კვ ივნისის პლენუმზე.

ამოცანები ნათლადაა განსაზღვრული. ნათელია იდეოლოგიური მუშაობის სტრატეგია და ტაქტიკა. იურისტმეცნიერთა და პრაქტიკოსთა ვალია, ახლებურად ავაგოთ მუშაობა ამ მიმართულებით, გავაუმჯობესოთ იგი არა რაოდენობრივ, არამედ თვისებრივ მონაცემებით.

2. რასაკვირველია, იდეოლოგიურ მუშაობაში, ისიც აკადემიის სისტემაში, მთავარი ყურადღება საკითხის ფუნდამენტურ კვლევას უნდა მიექცეს.

ჩვენი ფუნდამენტური კვლევის ამოსავალ წერტილად მიღებული იქნა დებულება იმის შესახებ, რომ ადამიანთა შეგნებას მთლიანობა ახასიათებს. იგი ქმნის ცნობიერებაში ყოფიერების ასახვის ერთიან სისტემას. აღქმის თვალსაზრისით იგი დიფერენცირებული არ არის და ფსიქოლოგიურად მთლიანობის განცდას წარმოადგენს. ამიტომ მსჯელობა იმაზე, სად მთავრდება ვთქვათ პოლიტიკური შეგნება და სად იწყება მისი მართლშეგნება, მხოლოდ პირობითი მსჯელობაა და ეს საკითხი უფრო მეცნიერების განსჯის საგანს წარმოადგენს, ვიდრე ადამიანის აღქმის ობიექტს. მეცნიერების სხვადასხვა დარგი დიფერენცირებული შესწავლის მიზნით გამოჰყვამს საზოგადოებრივი შეგნების ამა თუ იმ ნაწილს. იმის კვალობაზე, თუ საზოგადოების ურთიერთობის რომელი სფეროს შეგნებისეულ მოწესრიგებას ეხება საქმე, წარმოიშობა მოძღვრებაც საზოგადოებრივი შეგნების შესაბამისი ფორმების თაობაზე.

საზოგადოებრივი შეგნების იმ ნაწილს, რომელიც საზოგადოების სამართლებრივ ურთიერთობათა სფეროს ასახავს, მართლშეგნებას უწოდებენ. მართლშეგნებას სამი ძირითადი ფუნქცია აქვს: შემეცნებითი, შეფასებითი და რეგულაციური. ამდენად მართლშეგნების ამაღლება არ გულისხმობს მხოლოდ სამართლის ცოდნის მიწოდებას. ადამიანი მაღალი მართლშეგნებისაა თუ მან იცის კანონი, იზიარებს მის მოთხოვნებს და რაც მთავარია გამომუშავებული აქვს კანონის მოთხოვნის შესრულების მზაობა...

ამგვარად მართლშეგნება საზოგადოებრივი შეგნების ნაწილია. ბუნებრივია სამართლებრივი აღზრდაც იდეური აღზრდის შემადგენელი ნაწილია. შეუძლებელია მასების იდეური აღზრდა, პოლიტიკური აღზრდა, სამართლებრივი აღზრდის გარეშე. სამართლებრივი აღზრდის მიზანი მართლშეგნების ამაღლებაა, რაც თავისი მხრით დანაშაულის თავიდან აცილების ყველაზე ქმედითი საშუალებაა, ვინაიდან მართლშეგნების დონე დანაშაულის ჩადენის ალბათობის პირდაპირპროპორციულია.

მართლშეგნების დონეზე მრავალი სუბიექტური და ობიექტური ხასიათის ფაქტორი ახდენს გავლენას, რომელთაგან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საზო-

² ლ. ი. ბრეტენევი სკკპ ცკ-ის საანგარიშო მოხსენება, სკპ XXVI ყრილობას, თბ, 1981, გვ. 105.

გადობრივ აზრს. მისი შესწავლის გარეშე მართლშეგნების შესწავლა არ მოგვეცემს სათანადო ეფექტს.

საზოგადოებრივი აზრი სამართალზე, არის მიკრო და მაკრო სოციალურ ჯგუფებში გაბატონებული შეხედულება ანა თუ იმ სოციალურ, კერძოდ, სამართლებრივ მოვლენაზე. აგრეთვე პიროვნებაზე, მის ქცევასა და სოციალურ, კერძოდ, სამართლებრივ ღირებულებაზე. იგი ძირითადად განპირობებულია ამ საზოგადოების წარმოების წესით, სოციალური და პოლიტიკური წყობით. ცხოვრების მატერიალური და კულტურული პირობებითა და საზოგადოების შეგნების დონით. საზოგადოებრივი აზრი გვევლინება სოციალური კონტროლის უზრუნველყოფის საშუალებად და „მე“ კონცეპციის ჩამოყალიბების და განმტკიცების წყაროდ.

სამართლებრივი კონტროლი განსაკუთრებით შედეგიანია, როცა მას საზოგადოებრივი აზრი უჭერს მხარს. რაც უფრო მეტ სოციალურ ჯგუფშია გაბატონებული სამართლებრივი კონტროლის სასარგებლო საზოგადოებრივი აზრი, მით უფრო შედეგიანია ეს კონტროლი. თუ სამართლებრივი კონტროლის სასარგებლო საზოგადოებრივ აზრს ყველა სოციალური ჯგუფი იზიარებს ისე, როგორც, ეს, მაგალითად მათხოვრობის და სისხლის აღრევის შემთხვევაში არის, სამართლებრივი კონტროლის შედეგიანობა მაქსიმუმს აღწევს.

მართლშეგნების რეგულაციული ფუნქციის მნიშვნელობის გამოკვლევისათვის აუცილებელი გახდა ქვეყნის ფსიქოლოგიური მექანიზმის გამოკვლევა, მართლშეგნებისათვის ადგილის მიჩენა დანაშაულებრივი ქცევის მოტივაციის სტრუქტურაში.

მაღალი მართლშეგნების ადამიანი უარყოფით დამოკიდებულებას იჩენს დანაშაულის (ვთქვათ ქურდობის) მიმართ. თუ მას გამომუშავებული აქვს მზაობა, არ ჩაიდინოს ამგვარი მოქმედება, მაშინ ეს დანაშაული (ქურდობა) წინასწარვე იქნება გამორიცხული მისი მოთხოვნის დაკმაყოფილების სიტუაციიდან და მოტივაციის პროცესში ამგვარი ქცევა ან სულ არ აისახება, ანდა მოტივაციის პროცესს შეაფერხებს. თუ სუბიექტი დაბალი მართლშეგნებისაა, მაშინ მართლშეგნება, როგორც მოტივაციის ფაქტორი, არ გადაეღობება დანაშაულის (ქურდობის) მოტივის გამომუშავებას და ამგვარი მოტივი წარმოიშობა კიდევ, თუ მოტივაციის პროცესს სამართლებრივი კონტროლი არ შეაფერხებს.

მართლშეგნებისაგან განსხვავებით სამართლებრივ კონტროლს, როგორც მოტივაციის ობიექტური მხარის ფაქტორს, ზემოქმედების სხვა სტრუქტურა აქვს. მართლშეგნება წმინდა სუბიექტური ფენომენია. იგი არის ადამიანის შინაგანი რწმენა, მზაობა შეასრულოს სამართლებრივი ნორმა. სამართლებრივი კონტროლი კი ზეგავლენას ახდენს სუბიექტურ მოტივაციის პროცესში სასჯელის მუქარით. ამიტომ შეიძლება ადამიანს დაბალი მართლშეგნება ჰქონდეს, მაგრამ მოტივაციის პროცესში სამართლებრივი კონტროლი მოგვევლინოს დანაშაულის ჩადენის მოტივის მიღების შემფერხებელ გარემოებად.

მართლშეგნება თავის რეგულაციურ ფუნქციას ინარჩუნებს იმპულსური ქცევის დროსაც.

მოტივაციის გარეშე კანონის შესრულება მაღალი მართლშეგნების მაჩვენებელია.

განწყობა ყოველთვის ერთი კონკრეტული ქცევის განწყობა არ არის. შეიძლება აღმოცენდეს ე. წ. ინტეგრირებული ქცევის განწყობა, რომელიც

რემდენიმე ქცევას მოიცავს და ავსებს უკვე დაწყებული ქცევის შუალედებს. შუალედი დროით არ არის შეზღუდული. ამგვარი ქცევის განხორციელებას შეიძლება საკმაოდ დიდი დრო დასჭირდეს. ამ ხნის განმავლობაში კაცმა შეიძლება მრავალი სხვადასხვა გათვალისწინებული თუ გაუთვალისწინებელი ქცევა შეასრულოს, ქცევათა ნაწილი დაკავშირებული იქნება ძირითად მიზანთან, ნაწილს კი მასთან არავითარი კავშირი არ ექნება. სუბიექტისათვის ყველა მის ქცევას ერთნაირი ღირებულება არა აქვს. ადამიანს ესახება ცხოვრების მთავარი მიზანი, იგი მის გენერალურ მიზნად იქცევა, რომელსაც დანარჩენი მიზნები ექვემდებარება. რომელი მიზანი იქცევა ინდივიდისათვის გენერალურ მიზნად, ამას ერთგვარად მოთხოვნილების სიძლიერე განაპირობებს, მაგრამ საბოლოოდ მაინც მოტივაციის პროცესი გადაწყვეტს. მოტივაციის პროცესის მეოხებით გამომუშავდება გენერალური ქცევის მოტივი და გენერალური ქცევის განწყობა.

მას შემდეგ, რაც ადამიანს გამოუმუშავდება გენერალური ქცევის განწყობა, ის უკვე იმგვარად არის მოდიფიცირებული, რომ ყველა დანარჩენი ქცევა გენერალურ განწყობას უნდა დაექვემდებაროს. გენერალური განწყობის შექმნა ნიშნავს ადამიანის მზაობას, განახორციელოს მრავალი ქცევა, მიმართული ერთი გენერალური მიზნის მისაღწევად. ამის შემდეგ რომელიმე სხვა მოთხოვნილების დაკმაყოფილების მოტივაციის პროცესში გენერალური მოტივი მოქმედებს უკვე როგორც მოტივაციის უძლიერესი ფაქტორი. მისი ზემოქმედება იმით გამოიხატება, რომ იგი აფერხებს ისეთი ქცევის მოტივის გამოუმუშავებას, რომელიც ეწინააღმდეგება გენერალურ მოტივს, სანამ გენერალური განწყობა არსებობს. იგი გამორიცხავს საწინააღმდეგო განწყობის წარმოშობას. იმისათვის, რომ გენერალური განწყობის საწინააღმდეგო განწყობა წარმოიშვას, ჯერ უნდა მოიხსნას გენერალური განწყობა. ადამიანი ყოველთვის ვერ ახორციელებს თავის მიზნებს, მათ შორის გენერალურ მიზანსაც. შეფერხებას შეიძლება ჰქონდეს როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური ხასიათი. მაშინ ადამიანი განაახლებს გენერალური ქცევის მოტივაციას, რის შედეგადაც შეიძლება გამომუშავდეს ახალი გენერალური მოტივი, ან უარყოფილ იქნეს ძველი, ხოლო ახალი აღარ გამომუშავდეს. სანამ გენერალური მოტივი ძალაშია, ყველა დანარჩენი ქცევის მოტივი შეთანხმებული უნდა იყოს მასთან, ყოველ შემთხვევაში არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს მას. თუკი ადამიანი ახორციელებს ქცევას, რომელიც ინდიფერენტულია გენერალური განწყობის მიმართ, მაშინ გენერალური განწყობა გაყუჩებულია, იგი, შეგნების ე. წ. პოტენციურ ელში იმყოფება. მისი ფაქტორებმა მხოლოდ შესაბამის ვითარებაში ხდება და ამდენად მას ფიქსირებულ გენერალური განწყობა უნდა ვუწოდოთ. ასეთსავე ხასიათს იძენს გენერალური მოტივი და გენერალური მიზანი. მართლაც, შესაბამისად, ფიქსირებული გენერალური მიზანი უნდა ეწოდოს.

ინდივიდის სოციალურსა და სამართლებრივ ღირებულებას არაფერი წარმოსახავს ისე მკვეთრად, როგორც ფიქსირებული გენერალური განწყობა, მასი მოტივი და მიზანი. სწორედ ამ ელემენტებში ვლინდება სოციალურ და სამართლებრივ ღირებულებათა მთელი სისტემა, რომელიც, ძირითადად, განსაზღვრავს ინდივიდის სოციალურსა და სამართლებრივ სახეს. ჩაიდენს თუ არ ჩაიდენს კაცს დანაშაულს, ეს სხვა ფაქტორებთან ერთად დიდად დამოკი-

დებულება იმაზე, თუ როგორია მისი ფიქსირებული გენერალური მოტივი და გენერალური ქცევის განწყობა.

სამართლებრივი აღზრდა სწორედ იმას გულისხმობს, რომ მოქალაქეს სამართლებრივი ნორმების შესრულების გენერალური მიზანი, მოტივი და განწყობა შეექმნას და განუმტკიცდეს. რამდენადაც მართლზომიერი ქცევის გენერალური მოტივის და შესაბამისი განწყობის გამომუშავება სამართლებრივი ნორმების შესრულების წინასწარ მზაობას ნიშნავს, ამიტომ მართლშეგნების ამაღლება გულისხმობს სწორედ მართლზომიერი ქცევის გენერალური მოტივისა და განწყობის ფიქსაციას. მაღალი მართლშეგნება უკვე უზრუნველყოფს იმას, რომ სამართლის ნორმის მოტივაციის პროცესში სამართლებრივი კონტროლის მნიშვნელობა მიეცემა, რომ იგი ადამიანისათვის დამოუკიდებელ სოციალურ ღირებულებად იქცევა და შეესისხლხორცება „მე“ — კონცეფციას, როგორც თავისთავადი სოციალური ღირებულების ფენომენი. ეს ნიშნავს, რომ ადამიანი თავის ეტალონურ ჯგუფად ისეთ სოციალურ ჯგუფს მიიჩნევს, რომელშიც სამართლებრივი ნორმის გაზიარების აზრია გამეფებული. ამგვარი საზოგადოებრივი აზრი სოციალური კონტროლის როლს ასრულებს. მაღალი მართლშეგნების პირობებში მოტივაციის, ერთი მხრივ, სუბიექტური მხარის სამი ფაქტორი, — მართლშეგნება, „მე“ — კონცეფცია და ფიქსირებული გენერალური მოტივი, ხოლო, მეორე მხრივ, მათი შესაბამისი ობიექტური მხარის ფაქტორები ისე წარმართავენ მოტივაციის პროცესს, რომ მოთხოვნებს დასაკმაყოფილებლად უპირატესობა სწორედ მართლზომიერ ქცევას ენიჭება.

მართლშეგნებისა და საზოგადოებრივი აზრის თეორიულმა კვლევამ მისი ემპირიული კვლევის შესაძლებლობა მოგვცა. კვლევის ორივე მეთოდი ერთმანეთს ავსებს და პრობლემის შესწავლის აუცილებელ პირობად გვესახება. აუცილებელი შეიქმნა მოსახლეობის მართლშეგნების, უპირველეს ყოვლისა, მოსწავლე ახალგაზრდობის გამოკვლევა. შესწავლილ იქნა ზოგადსაგანმანათლებლო, პროფსასწავლებლების და უმაღლესი სასწავლებლების დამთავრებული კლასებისა და კურსების მოსწავლეთა და სტუდენტების მართლშეგნება საქართველოს თითქმის ყველა რეგიონში. შესწავლის საგანი იყო ახალგაზრდობის გაცნობიერების დონე სამართლის პრობლემებში, მათი დამოკიდებულება სამართლებრივი ნორმებისა და სხვადასხვა სამართლებრივი ინსტიტუტებისადმი, აგრეთვე ის თუ რამდენად ჩახედულია სასამართლო ორგანოების ძირითად ფუნქციებსა და მართლმსაჯულების დემოკრატიულ პრინციპებში. ამას მნიშვნელობა აქვს იმის შესაფასებლად, თუ როგორია სამართლის დამოუკიდებელი სოციალური ღირებულება და მართლმსაჯულების ორგანოთა ავტორიტეტი ახალგაზრდობის თვალში.

სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ ცხადყო, რომ დანაშაულისა და სასჯელის პრობლემების სფეროში გაცნობიერების დონე დაბალია.

ასე მაგალითად: ახალგაზრდობის მხოლოდ 24/2%—მა იცის რომ კანონის უცილობლოა გავლენას არ ახდენს პასუხისმგებლობაზე, დანარჩენს ჰგონია, რომ ეს გარემოება ან ამსუბუქებს, ან გამორიცხავს პასუხისმგებლობას. გამოკითხულთა 36% ჰგონია, რომ სიმთვრალე ამსუბუქებს ან გამორიცხავს პასუხისმგებლობას, მაშინ როცა იგი სასჯელის დამამძიმებელი გარემოებაა. 36% ჰგონია, რომ ამხანაგს თუ ნაქურდალს შეუენახავს არ დაისჯება. თუმცა ახალგაზრდობისათვის უფრო მოსალოდნელია დაუდევრობა ცეცხლის ხმარე-

ბაში, გამოკითხულთა 48 %-მა არც კი იცის, რომ ამგვარ დაუდევრობას, თუკი მან მძიმე შედეგი გამოიწვია, სისხლის სამართლის სასჯელი მოსდევს. ახალგაზრდობის მხოლოდ 13,8 %-მა იცის, რომ ქურდობისათვის პასუხისმგებლობა 14 წლის ასაკიდან დგება, დანარჩენს ჰგონია, რომ ამ დანაშაულისათვის პასუხს აგებს მხოლოდ 16 ან 18 წლის ახალგაზრდა.

უნაკლო არ არის მოსწავლე ახალგაზრდობის დამოკიდებულება ადამიანის უფლებათა განხორციელებისადმი და სხვა სამართლებრივი მოვლენების მიმართ.

მოსწავლე ახალგაზრდობა არასწორ დამოკიდებულებას იჩენს პრინციპისადმი, რომლის მიხედვით მხოლოდ შერაცხადი აგებს პასუხს კანონის წინაშე.

ერთგვარი შეწყნარებლობა მკლავნდება ქრთამის მიცემის და აღების მიმართაც. ამ დანაშაულის სიმძიმე სწორად შეაფასა გამოკითხულთა მხოლოდ 17 %-მა.

ხარვეზები შეიმჩნევა მოსწავლე ახალგაზრდობის მიერ მართლმსაჯულების კონსტიტუციური პრინციპის გაგებაშიც. გამოკითხულთა მხოლოდ 60 %-მა იცის, რომ მოქალაქე სისხლის სამართლის წესით შეიძლება დაისაჯოს მხოლოდ სასამართლოს განაჩენით.

ახალგაზრდობას კარგი წარმოდგენა აქვს საგამომძიებო ორგანოების ოპერატიულ მუშაობაზე. 96 %-ს მიაჩნია, რომ მძიმე დანაშაული გაუნსნელი არ რჩება. სამაგიეროდ მართებულად არ არის სასამართლო საქმიანობის შეფასება. გამოკითხულთა 24,3 %-ს მიაჩნია რომ სასამართლო არ სჯის დამნაშავეს სამართლიანად. დადებითი დამოკიდებულება გამოვლენილი სახალხო მსაჯულთა ინსტიტუტისადმი. გამოკითხულთა 87,5 % თვლის, რომ მსაჯულთა ინსტიტუტი დადებით გავლენას ახდენს მართლმსაჯულების განხორციელებაზე.

იუსტიციის მუშაებიდან, ახალგაზრდობას შორის, ყველაზე მეტი პოპულარობით გამოძიებელი სარგებლობს. მოსამართლეობას ყველაზე ნაკლები მოწონება აქვს. ამ პროფესიის შედარებით ნაკლები ავტორიტეტი ერთგვარად განპირობებულია იმითაც, რომ ახალგაზრდობა ნაკლებად ერკვევა მოსამართლის თანამდებობრივ სტატუსში. ცუდად ერკვევა ისეთ კონსტიტუციურ დებულებებში, როგორცაა მოსამართლის არჩევითობა, მისი დამოკიდებულება და სხვა. გამოკითხულთა მხოლოდ 43,9 %-მა იცის, რომ სახალხო მოსამართლეს მოსახლეობა ირჩევს.

ამგვარად, მოქალაქეთა, განსაკუთრებით, ახალგაზრდობის მართლშეგნების დონის კვლევა და მისი ამაღლების გზების ძიება გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს. იგი იდეოლოგიური მუშაობის ერთ-ერთი სერიოზული უბანია.

თენგიზ ლილუაშვილი

სამართლის როლი სასურსათო პროგრამის
ბანხორციელების საქმეში

1. სოციალიზმის პირობებში, როდესაც სახელმწიფო საწარმოო საშუალებათა მესაკუთრეა, მეურნეობის გეგმაზომიერი და მიზანდასახული წარმართვა სამართლის გარეშე საერთოდ შეუძლებელია. საბჭოთა სამართალში ასახულია სკკპ პოლიტიკა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა იმ სფეროში, რომელსაც სამართლის ნორმები არეგულირებენ. ისეთი ღონისძიებებიც კი, რომლებსაც ერთი შეხედვით არ აქვთ უშუალო კავშირი სამართალთან, როგორცაა მაგალითად მიწების გავარგისება მათი შემდგომი გამოყენებისათვის, ნიადაგის ნაყოფიერი ფენის შენახვა, ნიადაგის დაცვა წყლისმიერი და ჰაერისმიერი ეროზიისა და დაჭოპობებისაგან — სამართლებრივი რეგულირების მეშვეობით რეგულირდება. მაგრამ იმისათვის, რომ სამართალმა წარმატებით შეასრულოს მასზე დაკისრებული მისია — ხელი შეუწყოს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას საჭიროა რიგი პირობებისა. ერთ-ერთი ასეთი პირობაა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სფეროში მოქმედი ნორმების დასაბუთებულობა, როგორც ეკონომიკური, ისე იდეურ-პოლიტიკური თვალსაზრისითაც.

2. ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესების სირთულე თავის მხრივ აძნელებს ამ სფეროს მომწესრიგებელი ყველაზე ობტიმალური ნორმატიული აქტის შემუშავებას. სწორედ ამიტომ მიმართავენ ექსპერიმენტს, რომელიც ადამიანის მოღვაწეობის ყველა სფეროში და მათ შორის ეკონომიკაში საშუალებას გვაძლევს ზუსტად და შეუცდომლად განვსაზღვროთ საჭირო გარდაქმნების შინაარსი და ხასიათი, გადაწყვეტილების ყველაზე უფრო ობტიმალური ვარიანტი.

3. ექსპერიმენტის საფუძველზე მიღებული დადებითი შედეგები აისახება სამართლებრივ ნორმებში, რის გამოც ისინი არამარტო ყველასათვის ხელმისაწვდომი ხდება, არამედ დასაწერგადაც სავალდებულო ძალას იძენენ.

თავისთავად ცხადია, რომ ექსპერიმენტის განზოგადოებისა და შესაბამისი ნორმატიული აქტის შემუშავებისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს ამ ექსპერიმენტის უკლებლივ ყველა კომპონენტი, უკლებლივ ყველა ასპექტი — გამოცდის გარეშე. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ვერ მოგვეცემს სრულყოფილ ეფექტს.

4. საილუსტრაციოდ შეიძლება გავიხსენოთ აბაშის ექსპერიმენტი, რომელიც, როგორც ცნობილია, წარმართა ერთი მეტად საჭირობოროტო საკითხის მოსაგვარებლად. როგორ და რა საშუალებით უზრუნველყოთ გლეხობის ფართო შრომითი მონაწილეობა საზოგადოებრივ მეურნეობაში.

მანამდე არსებობდა ამ პრობლემის გადაჭრის მრავალი ცდა, რომელიც ზოგჯერ იძულების მეთოდის ელემენტებსაც შეიცავდნენ. აბაშელებმა თავიანთი ექსპერიმენტი მთლიანად მატერიალურ წახალისებაზე დაამყარეს: მშრომელ

გლუხს დამატებითი ანაზღაურების სახით ეძლეოდა 10% გეგმის შესრულები-სათვის და 70% ზეგეგმითი მოსავლიდან და ისიც ნატურით.

ამ მეთოდმა სავესებით გაამართლა, ექსპერიმენტმა მოგვცა დადებითი შე-ღეგო.

5. სამწუხაროდ, აბაშის ექსპერიმენტის არსი და პირობები ყველგან ერთ-ნაირად ვერ გაიგეს და ყველგან ერთნაირად ვერ დანერგეს. ამიტომ, ამ ექსპე-რიმენტისადმი ინტერესი თანდათანობით შესუსტდა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი, როგორც ჩანს, გეგმების მოცულობის განსაზღვრის წესში უნდა ვეძებოთ. საქ-მე ისაა, რომ რახან გლუხი თავის შრომის ანაზღაურებას (ნატურით) უმთავრე-სად გეგმის ზევით მიღებული პროდუქტიდან ელოდება, ხოლო გეგმა ისეა შე-მუშავებული, რომ ზეგეგმითი მოსავლის მიღების შანსი ძალზედ შემცირებუ-ლია ან სრულებით არ არის, მაშინ აღარ გვეყოლება საზოგადოებრივ მეურნე-ობაში ფართო შრომითი მონაწილეობის მსურველი.

როგორც ჩანს, ჩვენი რესპუბლიკის თავისებურებათა გათვალისწინებით უფრო ეფექტიანი იქნება, თუ გლუხს დამატებითი ანაზღაურების სახით ნატუ-რით მიეცემა არა ზეგეგმითი, არამედ მის მიერ მიღებული საერთო მოსავლის გარკვეული ნაწილი.

6. აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ აგრეთვე საკოლმეურნეო ბაზ-რის არსებობა. საქმე ისაა, რომ საბაზრო ფასებს ეკონომიკური სტიმულირების თვალსაზრისით უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ. ისინი უცილობლადაა ჩართული ეკონომიკური სტიმულირების ფაქტორთა კომპლექსში.

აქედან გამომდინარე, თუ აბაშელ კოლმეურნეს არ ეზღუდება უფლება გაყიდოს სიმინდი საკოლმეურნეო ბაზარზე, სადაც სიმინდის ფასი მნიშვნე-ლოვნად განსხვავდება მისი სახელმწიფო შესყიდვის ფასებისაგან, მაშინ არც მევენახეობის თუ სხვა რაიონის მშრომელებს უნდა შეეზღუდოთ უფლება სა-კოლმეურნეო ბაზარზე გაყიდონ თავიანთი პროდუქცია, ვთქვათ ყურძენი. ვფიქრობთ, საკარმიდამო მიწის ნაკვეთებზე ვენახების ამოძირკვის ასე ფართოდ გაავრცელების ერთ-ერთი მიზეზი სწორედ ის არის, რომ ყურძენის სახელმწიფო შესყიდვის ფასი დაბალია, ხოლო მისი საკოლმეურნეო ბაზარზე გაყიდვა შეზ-ღუდულია.

რადგან მატერიალური დაინტერესება, წახალისების მეთოდი წარმოად-გენს ადამიანების ქცევაზე ზემოქმედების ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტიან საშუ-ალებას — ეს მეთოდი უდავოდ იმსახურებს განსაკუთრებულ ყურადღებას. და-დებითი გამოცდილების თუ ექსპერიმენტის შედეგების დანერგვისას კი, ზუს-ტად და სრულად უნდა იქნეს გათვალისწინებული ამ გამოცდილების ყველა პირობა.

7. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების აღმავლობის ინტერესები მოითხო-ვენ არა მარტო დასაბუთებული და ყოველმხრივ მოფიქრებული ნორმების შე-მუშავებას, არამედ მიღებული ნორმების ცხოვრებაში განუხრელად გატარებას. უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ ყველაფერი რიგზე არაა. გვაქვს შესანიშნავად შე-მუშავებული საკანონმდებლო აქტები, მაგრამ მათი ცხოვრებაში გატარება ყო-ველთვის ვერ ხერხდება, ხოლო ზოგჯერ აშკარა დამახინჯებებიც გვხვდება.

8. საილუსტრაციოდ შეიძლება ავიღოთ საკანონმდებლო აქტები, რომ-ლებიც მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქტების დამზადებისა და შესყიდვის საკითხებს არეგულირებენ. ამასთან დაკავშირებით მიღებული

იქნა მრავალი მნიშვნელოვანი დადგენილება როგორც საერთო საკავშირო, ისე ჩვენი რესპუბლიკის მასშტაბით.

საყოველთაოდ ცნობილია, თუ როგორია პირად დამხმარე მეურნეობაში მოწეული სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ხვედრითი წილი და რა მნიშვნელობა აქვს მას სასურსათო პროგრამის განხორციელებაში. ცნობილია ისიც, რომ პირად დამხმარე მეურნეობებს კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება ჩვენი რესპუბლიკის სასურსათო პროგრამის განხორციელებაში. ამას დასადასტურებლად ისიც საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ ცალკეული რაიონის სოფლის მეურნეობის დამზადების გეგმის შემუშავება იმ ანგარიშით ხდება, რომ ამ პროდუქციის ნაწილს მოსახლეობისაგან შეისყიდიან. ამიტომ, თუ ეს პროდუქცია ან მისი ნაწილი მოსახლეობისაგან არ იქნება შესყიდული, გეგმის შესრულებას სრულიად რეალური საფრთხე ემუქრება ან იგი საერთოდ ვერ შესრულდება. იმ მიზნით, რათა უზრუნველყონ მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვა ზოგიერთ რაიონში აკრძალულია ამ რაიონის ფარგლებს გარეთ ამ პროდუქციის გასაღების მიზნით გატანა. ასეთი აკრძალვა, სხვა საკანონმდებლო აქტებს რომ დაეანებოთ თავი, ეწინააღმდეგება ჩვენს რესპუბლიკაში მოქმედ იმ ნორმატიულ აქტს, რომელიც კრძალავს არა რაიონის, არამედ რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გასაღების მიზნით გატანას.

9. შეიძლება თუ არა ამ ურთიერთობის სამართლებრივ და, მაშასადამე, უფრო გონივრულ საწყისებზე მოწესრიგება?

ეს არამარტო შესაძლებელია, არამედ აუცილებელიც.

საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმებზე არაერთგზის იყო აღნიშნული ამხ. ე. ა. შევარდნაძის მიერ მოსახლეობასთან კონტრაქტაციის ხელშეკრულების დადების პრაქტიკის აღდგენის თაობაზე. ამის შესახებ მან კვლავ მიუთითა საქართველოს კვ ცენტრალური კომიტეტის 1984 წლის აპრილის პლენუმზე. მან კერძოდ აღნიშნა, რომ მოსახლეობასთან კოოპერაცია კვლავ უნდა განვავითაროთ, მთავარია რომ ნაძეტი პროდუქციის შესყიდვის ხელშეკრულებანი დაიდოს ყოველ კომლთან, რათა ამ სფეროს უკეთ და უფრო გეგმაზომიერად ვმართავდეთ¹.

10. პრაქტიკის ანალიზი საფუძველს გვაძლევს გავაკეთოთ დასკვნა, რომ ამხ. ე. ა. შევარდნაძის ეს მითითება ყველგან ერთნაირად არ ტარდება. ჩვენი რესპუბლიკის რიგ რაიონში მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვის ხელშეკრულებები იდება ფორმალურად, ადგილი აქვს აგრეთვე ტიპობრივი ხელშეკრულებებიდან არსებითად გადახვევის შემთხვევებს. მაგალითად, ზოგიერთ რაიონში შემოღებულ სანიმუშო ხელშეკრულებების თანახმად „თუ ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებამდე მოქალაქე დაუშვებს პროდუქციისა და პირუტყვის საკოლმეურნეო ბაზარზე გაყიდვას, რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ გატანას ან სხვა დამამზადებლებზე მიყიდვას და თავს არიდებს მის შესრულებას, კომლს შეუმცირდება (ჩამოერთმევა) მიწის ნაკვეთი მეურნეობის მიერ დადგენილი ოდენობით“.

მიწის ნაკვეთი გადაცემული აქვს კოლმეურნე გლეხს და სოფლად მომუშავე სხვა კატეგორიის მშრომელებს არა ხელშეკრულებით, არამედ სხვა შესა-

¹ გაზეთი „კომუნისტი“, 1984 წ., აპრილი.

ბამისი საკანონმდებლო აქტებით. ამავე საკანონმდებლო აქტებითაა განსაზღვრული მიწის ნაკვეთის ჩამორთმევის თუ შემცირების საფუძვლები. ცხადია, რომ ხელშეკრულებას არ შეუძლია შეცვალოს კანონმდებლობა და დაადგინოს მიწის ნაკვეთის ჩამორთმევის ან შემცირების ახალი საფუძვლები. მთავარია ისიც, რომ მიწა არ შეიძლება საერთოდ ხელშეკრულების თუ სხვა სახის გარიგების ობიექტი იყოს.

გზხვდება აგრეთვე სხვა სერიოზული ნაკლოვანებანი და დარღვევები, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს მოსახლეობისაგან სხვადასხვა სახის სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვისათვის ერთგვაროვანი სანიმუშო ხელშეკრულებების შემუშავების აუცილებლობაზე.

იაკობ ფუტხარაძე

საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სამართლებრივი რეგულირების სრულყოფის კონსტიტუციური საფუძვლები

განვითარებული სოციალიზმის გეგმაზომიერი და ყოველმხრივი სრულყოფის სტრატეგიული ამოცანა განსაზღვრავს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის სოციალისტური საერთო სახალხო სახელმწიფოსა და მთელი საბჭოთა ხალხის საქმიანობის ძირითად შინაარსს ხანგრძლივ ისტორიულ პერიოდში. სოციალიზმის ორგანული შემადგენელი ნაწილია საბჭოთა სამართლებრივი სისტემა. მასადაამე, საბჭოთა სამართლებრივი სისტემის სრულყოფა განვითარებული სოციალიზმის სრულყოფის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მხარეა.

სახელმწიფო სამართლებრივი მშენებლობის საკითხები კომუნისტური პარტიის მუდმივი შტრუქტურის საგანს შეადგენს. ამის თვალსაჩინო დადასტურებაა საბჭოთა კავშირის 1977 წლის კონსტიტუციის მიღება. ახალმა ძირითადმა კანონმა უდავოდ აამაღლა სამართლის როლი ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში. საკავშირო კონსტიტუციის მე-9 მუხლისა და რესპუბლიკური ძირითადი კანონების შესაბამისი მუხლების ძალით, საბჭოთა საზოგადოების პოლიტიკური სისტემის განვითარების ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებად გამოცხადდა სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ცხოვრების სამართლებრივი საფუძვლების განმტკიცება. აღნიშნულ კონსტიტუციებში ხაზგასმულია, რომ საბჭოთა სახელმწიფო, მისი ყველა ორგანო მოქმედებენ სოციალისტური კანონიერების საფუძველზე, უზრუნველყოფენ მართლწესრიგის, საზოგადოების ინტერესებს, მოქალაქეთა უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვას (იხ. საკავშირო კონსტიტუციის მე-4 და რესპუბლიკური კონსტიტუციების შესაბამისი მუხლები). საბჭოთა სახელმწიფოებრიობის ამ წამყვანი პრინციპის განუხრელად განხორციელებას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს კომუნისტური პარტია.

სსრ კავშირის 1977 წლის კონსტიტუციამ მტკიცე ბაზა შეუქმნა საბჭოთა სახელმწიფოებრიობისა და სოციალისტური სამართლის ახალ მძლავრ აღმასვლას. 1977 წლის საკავშირო და 1978 წლის რესპუბლიკური კონსტიტუციების საფუძველზე საბჭოთა კავშირში გაიშალა ფართო სამართალშემოქმედებითი საქმიანობა. მისი დამახასიათებელია ახალი და ფრიად არსებითი მომენტი — მაღალი ინტენსივობა და გეგმაზომიერი განვითარება. ამჟამად, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1977 წლის 12 დეკემბრის დადგენილების შესაბამისად, მიღებულია 20 ახალი საკანონმდებლო აქტი, ხოლო 30-ზე მეტი კანონი და ბრძანებულება შეუთანხმდა მოქმედ საკავშირო კონსტიტუციას. ისინი მოიცავენ სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ცხოვრების სრულიად სხვადასხვა სფეროებს. წარმატებით ხორციელდება საკანონმდებ-

ლო აქტებისა და მთავრობის დადგენილებათა მომზადების 1983-1985 წლების გეგმა, რომელიც დაამტკიცეს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭომ. დაიწყო მოსამზადებელი სამუშაოები, რათა შედგეს საკანონმდებლო საქმიანობის გეგმა ახალი ხუთწლედისა და 2000 წლამდე პერიოდისათვის („სოვეტსკოე ვოსუდარსტვო ი პრავო“, 1984, № 10, გვ. 8-9).

შემუშავდა და დამტკიცდა ყველა კანონი, რომლებიც პირდაპირ იხსენიება სსრ კავშირის 1977 წლის კონსტიტუციის ტექსტში. აქ მართაოდენ სქემატურად აღვნიშნავთ მხოლოდ ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანს იმ კანონებიდან, რომლებიც მიღებულია ბოლო წლებში და რომელთა გამოცემა გათვალისწინებულია საკავშირო კონსტიტუციით (იხ. კრებული — „სსრ კავშირის კონსტიტუცია და საბჭოთა კანონმდებლობის განვითარება“, 1983, რუს. ენაზე).

არსებითი მნიშვნელობისაა კანონი „სსრ კავშირის მოქალაქეობის შესახებ“, რომელიც იხსენიება საკავშირო კონსტიტუციის 33-ე მუხლში. იგი განსაზღვრავს და განამტკიცებს პიროვნებისა და სახელმწიფოს პოლიტიკურ და სამართლებრივ კავშირს განვითარებული სოციალიზმის პირობებში. ამასთანავე, მიღებულია კანონი კოლმეურნეთა, ომის ვეტერანთა და ინვალიდთა საპენსიო უზრუნველყოფის შემდგომი გაუმჯობესების შესახებ, ახალი რედაქციის ბრძანებულება მოქალაქეთა წინადადებების, განცხადებებისა და საჩივრების განხილვის წესის შესახებ და სხვ. კონსტიტუციის 58-ე მუხლის შესაბამისად გამოიცა ბრძანებულება მოქალაქეთათვის სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების, აგრეთვე თანამდებობის პირთა უკანონო მოქმედებით მიყენებული ზარალის ანაზღაურების შესახებ. 1980 წლის 23 ოქტომბერს დამტკიცდა საბჭოთა კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების კანონმდებლობის საფუძვლები ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა შესახებ, ხოლო 1981 წლის 24 ივნისს საკავშირო უმაღლესმა საბჭომ მიიღო სსრ კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკების საბინაო კანონმდებლობის საფუძვლები.

ახალი კონსტიტუციის საფუძველზე შემუშავდა და დამტკიცდა უარესად მნიშვნელოვანი აქტები, რომლებიც აწესრიგებენ სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი და ადგილობრივი ორგანოების ორგანიზაციასა და საქმიანობას. სახელდობრ, 1978 წლის ივლისში მიღებულია კანონი „სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს არჩევნების შესახებ“, ხოლო მომდევნო წლის აპრილში დამტკიცდა სსრკ უმაღლესი საბჭოს მედშივი კომისიების შესახებ და კანონი დეპუტატთა სტატუსის შესახებ, 1980 წლის ივნისში — კანონი სამხარეო, საოლქო, ავტონომიური ოლქებისა და ოკრუგების საბჭოების შესახებ.

განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა 1978 წლის 5 ივლისის კანონი „სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს შესახებ“, კონსტიტუციის მე-8 მუხლის საფუძველზე 1983 წლის ივნისში მიღებული კანონი შრომითი კოლექტივების შესახებ. აქვე უნდა აღინიშნოს აგრეთვე საკავშირო კანონი სახალხო კონტროლის შესახებ.

სამართალდამცავი ორგანოების უფლებამოსილებასა და ფუნქციებს განსაზღვრავს 1979 წლის ნოემბერში მიღებული კანონები საბჭოთა კავშირის უმაღლესი სასამართლოს, პროკურატორის, სახელმწიფო არბიტრაჟისა და ადვოკატურის შესახებ.

1977 წლის კონსტიტუციის დებულებათა შესატყვისად აისახა სათანადო ახალ საკანონმდებლო აქტებში საბჭოთა საგარეო პოლიტიკის პრინციპები, სოციალისტური სახელმწიფოს თავდაცვითი ძლიერების განმტკიცების ამოცანა (კანონი საერთაშორისო ხელშეკრულებების დადების, შესრულებისა და დენონსაციის წესის შესახებ, კანონი სახელმწიფო საზღვრის შესახებ და სხვ.).

სსრ კავშირის 1977 წლის ძირითადი კანონისა და 1978 წლის რესპუბლიკური კონსტიტუციების ბაზაზე, მნიშვნელოვანწილად განახლებული თუ სრულიად ახალი საკავშირო საკანონმდებლო აქტების საფუძველზე ვითარდება მოკავშირე და აგრეთვე ავტონომიური რესპუბლიკების კანონმდებლობა. საკანონმდებლო სამუშაოები გულდასმით შემუშავებული გეგმების მიხედვით მიმდინარეობს ყველა მოკავშირე რესპუბლიკაში, მათ შორის საქართველოსა და მის ავტონომიურ რესპუბლიკებში — აფხაზეთსა და აჭარაში.

საბჭოთა კანონმდებლობის სრულყოფის უმნიშვნელოვანესი სადღეისო ამოცანები განსაზღვრულია სკკპ XXVI ყრილობისა და პარტიის ცენტრალური კომიტეტის შემდგომი პლენუმების გადაწყვეტილებებში. სახელდობრ, წამოყენებულია კანონმდებლობის სრულყოფის სამი ძირითადი მიმართულება — სახალხო მეურნეობის ხელმძღვანელობა, მოქალაქეთა საზოგადოებრივი ორგანიზაციების კონსტიტუციურ უფლებათა განხორციელება, საერთო-საკავშირო კანონთა კრებულის გამოცემის დამთავრება. კანონმდებლობის ასეთი განვითარება კიდევ უფრო გააუმჯობესებს საბჭოთა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სამართლებრივ რეგულირებასა და სახელმწიფო ორგანოთა საქმიანობას, ხელს შეუწყობს სოციალისტური საზოგადოების პოლიტიკური სისტემის სრულყოფას.

ლაშარა სურგულაძე

სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა
საქმიანო სამართალდარღვევისათვის

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის პირობებში, ახალმა მიმართულებებმა მედიცინაში მწვავედ დააყენა სამედიცინო პროფესიული საქმიანობის სამართლებრივი მოწესრიგების, კერძოდ, დიაგნოსტიკის და მკურნალობის არასასურველი შედეგების განხორციელებისას სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძვლების ზუსტად დადგენის საკითხი.

იურიდიული თვალთახრისით საკითხის სწორად გადაჭრა დიდ სიძნელეს არ წარმოადგენს, მაგრამ იგი გართულებულია იმით, რომ მას მიეძღვნა მედიცინის დარგის წარმომადგენელთა მრავალი ნარკვევი, სადაც უგულვლყოფილია სისხლის სამართლის თეორიის ძირითადი დებულებები. ასე, მაგალითად, ექიმთა ნაწილს მიაჩნდა, რომ ექიმმა საერთოდ არ შეიძლება პასუხი აგოს დიაგნოსტიკისა და მკურნალობის მავნე შედეგებისათვის და მისი ერთადერთი განსჯელი მხოლოდ მისი სინდისია. სხვები ასე შორს არ მიდიან. საექიმო ხასიათის დასჯადი დარღვევების საკითხის გადაჭრისას ისინი ფართოდ იყენებენ ე. წ. „საექიმო შეცდომის“ ცნებას და ამასთან დაკავშირებით სამედიცინო ხასიათის ყველა იმ მოქმედებებს, რომელთაც არასასურველი შედეგი გამოიწვიეს, ყოფენ სამ ჯგუფად: 1. უბედური შემთხვევები, რომელსაც ექიმს არ შეუძლია მავნე შედეგების გათვალისწინება და მათი თავიდან აცილება; 2. საექიმო შეცდომები და 3. დასჯადი დარღვევები (პროფესიული დანაშაული). ორივე უკანასკნელ შემთხვევაში ირღვევა ოფიციალურ დოკუმენტებში გადმოცემული, სამედიცინო მეცნიერების მონაცემებით განმტკიცებული და პრაქტიკით დამკვიდრებული წესები. მაგრამ საექიმო შეცდომის დროს არასასურველი შედეგები გამოწვეულია როგორც სამედიცინო დარგის მონაცემების უსრულობით, ისე ექიმის არასაკმაო ცოდნით, ხელოვნებით ან გამოუცდევლობით. ექიმმა ამ შემთხვევაში არ შეიძლება აგოს პასუხი; იგი ამ დროს კეთილსინდისიერად მოქმედებს, გულწრფელად ცდილობს დაეხმაროს ავადმყოფს, მაგრამ არსებითად მისი მოქმედება მცდარია. პროფესიული დანაშაული კი, გულისხმობს საქმისადმი ექიმის არაკეთილსინდისიერ, დაუდევარ და უყურადღებო დამოკიდებულებას.

საკითხისადმი ასეთი მიდგომა არაა სწორი, მართალია, მედიცინის მუშაკის პროფესიული საქმიანობის იურიდიული შეფასება გაცილებით რთულია, ვიდრე სხვა რომელიმე დარგის წარმომადგენლისა, ვინაიდან იგი ძნელად ექვემდებარება ოფიციალურად თუ არაოფიციალურად დადგენილ წესებს, მაგრამ მაინც ეს არ იძლევა იმის საფუძველს, რომ ვალიაოთ იგი საქმიანობის რაღაც განსაკუთრებულ სახედ და შემოვიღოთ მის შესაფასებლად განსხვავებული ცნებები და ტერმინები; ადამიანისთვის სიცოცხლის მოსპობა, მისი ჯანმრთელობისათვის ვნების მიყენება ისეთი შედეგებია, რომლისთვისაც სისხლისსამართლებრივი აკრძალვა ვრცელდება ადამიანთა მოღვაწეობის უკლებლივ ყველა სფეროზე. აქ, მთავარი და ძირითადია დადგინდეს არის თუ არა ექიმის მოქმედება ყოველთვის მართლსაწინააღმდეგო, როდესაც არასასურველი შედეგია.

განხორციელებული, ე. ი. შეესატყვისება თუ არა ეს მოქმედება იმ მოთხოვნებს, რომლებიც სხვადასხვა ინსტრუქციებში და დადგენილებებშია გადმოცემული და რომელსაც სამედიცინო მეცნიერება და პრაქტიკა უყენებს განვითარების დღევანდელ პირობებში ამ დარგის მუშაკებს. ესაა პირველი და მნიშვნელოვანი ნაბიჯი მოქმედების საბოლოო სამართლებრივი შეფასების გზაზე და უკვე ამ სტადიაზე შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა ქმედობის იურიდიული ბუნების თაობაზე, როგორც ცნობილია, ქმედობის საზოგადოებრივი საწინააღმდეგობის იურიდიულ გამოხატულებას მისი მართლწინააღმდეგობა წარმოადგენს. თუ დარღვეულია აუცილებლად შესასრულებელი განსაზღვრული წესი, უნდა დადგინდეს მიზეზობრივი კავშირი ექიმის მოქმედებასა და განხორციელებულ საზოგადოებრივად საშიშ შედეგს შორის, მაგრამ მიზეზობრივი კავშირი სისხლის-სამართლებრივად პასუხისმგებლობის პირველი ძირითადი ობიექტური წანამძღვარია, რომელიც ერთი მოვლენიდან მეორის წარმოშობაზე მიუთითებს მხოლოდ. სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისათვის საჭიროა განსაზღვროს მედიცინის მუშაკის ბრალი შედეგის დადგომამში. ბრალის ის ძირითადი დებულებები, რომლებიც შემუშავებულია სისხლის სამართლის თეორიის მიერ და განმტკიცებულია სასამართლო პრაქტიკით, აქაც მთლიანად ინარჩუნებენ თავიანთ მნიშვნელობას, ისევე როგორც საქმიანობის ყველა სფეროსათვის, ე. ი. გაუფრთხილებელი ბრალის მხოლოდ ორივე კრიტერიუმის — ობიექტურის და სუბიექტურის თანარსებობა დასაბუთებს მედიცინის მუშაკის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას. ზემოთქმულიდან გამომდინარე „საექიმო შეცდომის“ ცნება თავისთავად არ შეიძლება დაეუპირისპიროთ დანაშაულის ცნებას. განსაზღვრულ პირობებში, კერძოდ ბრალის არსებობისას შეცდომა დასასჯელ, დანაშაულებრივ შეცდომად, მაგრამ მაინც შეცდომად რჩება. სხვა შემთხვევაში იგი შეიძლება დისციპლინურ გადაცდომას წარმოადგენდეს, დაბოლოს იგი შეიძლება არც იყოს მისი ჩამდენი პირის ბრალეული ქცევის შედეგი: ამიტომაც ექიმის მიერ უცოდინარობის ან გამოუცდევლობის გამო დაშვებული შეცდომა, რამაც სავალალო შედეგი გამოიწვია, თუნდაც საქმისადმი კეთილსინდისიერი დამოკიდებულების დროს, როდი გახდება მისი სისხლისსამართლის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების უპირობო საფუძველი. უნდა ითქვას რომ, პროფესიული შეცდომა არაა მხოლოდ სამედიცინო ტერმინი და აქაც ისე, როგორც ყველა სხვა შემთხვევაში პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას, თუ სამედიცინო ცოდნისა და გამოცდილების რა ღონეა მიჩნეული სავალდებულოდ ამა თუ იმ დიაგნოსტიკურ-სამკურნალო ხასიათის ღონისძიებების გატარებისას, ანუ სხვაგვარად რომ ვთქვათ, როდის შეიძლება პირმა პასუხი აგოს უცოდინარობისა და გამოუცდევლობისათვის. უნდა ითქვას, რომ განსაზღვრული ცოდნა და გამოცდილება მოეთხოვება ყოველი დარგის სპეციალისტს და მითუმეტეს მედიცინის დარგის მუშაკს. ესაა მისი არა მორალური, არამედ იურიდიული მოვალეობა. მხოლოდ იმიტომ, რომ ავადმყოფი ექიმში ხედავს თავისი საქმის მცოდნე სპეციალისტს, იგი ანდობს მას თავის სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას. ამიტომაც მედიცინის დარგის მუშაკი მხოლოდ მაშინ შეიძლება გათავისუფლდეს პასუხისმგებლობისაგან, როდესაც ვერ ვუსაყვედურებთ მას სათანადო ცოდნისა და გამოცდილების უქონლობას, როდესაც მან ეს ცოდნა და გამოცდილება ვერ შეიძინა მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო და მხოლოდ გამონაკლისის სახით უცოდინარობამ შეიძლება გამორიცხოს გაუფრთხილებლობა.

ფანა 85 კმ.

ინტეკსი 76196